

Lokalne konsultacije sa predstavnicima civilnog društva i udruženjima žrtava

**o osnivanju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima
i drugim teškim povredama ljudskih prava u nekadašnjoj SFRJ (REKOM)**

26. april/travanj 2009.

Kuća povjerenja, Srebrenica

Organizator: Forum građana Tuzle

DNEVNI RED

- 10:00 -10:15 **Otvaranje skupa**
Amir Kulaglič, Srebrenica
Vehid Šehić, Forum građana Tuzle
Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb
- 10:15 – 10:30 **Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM**
• **Istorijat inicijative za osnivanje REKOM**
• **Cilj konsultacija**
Govornik: Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb
- 10:30 – 11.00 **Iskustvo drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti**
Govornik: Bogdan Ivanišević, MCTP

Osnivanje komisije
Kriterijumi za izbor i način izbora članova komisije
Mandat komisije
Javno slušanje žrtava
Ovlašćenja komisije
Odnos prema počiniocima zločina
Istraga o prisilno nestalim osobama
Reparacije za žrtve ratnih zločina: materijalne i simboličke
- 11:00 – 11:15 **Zašto REKOM?**
Govornik: Branko Todorović, HORS Bijeljina
- 11:15 – 11:45 Pauza za kafu
- 11:45 – 14:30 **Zašto i kakav REKOM**

Moderator: Vehid Šehić, Forum građana Tuzla
Diskusija: učesnici

Učesnici

1. Ajša Bektić, Udruženje *Srebreničke majke*, Srebrenica
2. Amir Mehmedović, Udruženje *Patriotska liga*, Srebrenica
3. Dragana Jovanović, Udruženje *Prijatelji Srebrenice*, Srebrenica
4. Dževad Bektašević, Udruženje *Porodice žrtava rata Vlasenica 1992-1995.*, Tuzla
5. Efendija Damir Peštalić, Medžlis islamske zajednice Srebrenica, Srebrenica
6. Hajra Čatić, Udruženje *Žene Srebrenice*, Tuzla
7. Hakija Smajlović, Udruženje zarobljenih i nestalih civila opštine Zvornik, Tuzla
8. Hatidža Mehmedović, Udruženje *Srebreničke majke*, Srebrenica
9. Hiba Ramić, Fondacija *Mezarje Bratunac 92*, Bratunac
10. Kada Hatić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe, Sarajevo
11. Marko Divković, Udruženje *BH Novinari*, Tuzla
12. Melika Malešević, *Kuća povjerenja*, Srebrenica
13. Mevludin Lupić, Udruženje zarobljenih i nestalih civila opštine Zvornik, Zvornik
14. Mladen Stjepanović, *Kuća povjerenja*, Srebrenica
15. Muharem Hakić, Udruženje *Romska suza*, Srebrenica
16. Mujo Hasanović, Organizacija demobilisanih boraca, Srebrenica
17. Munira Subašić, Udruženje Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe, Sarajevo
18. Naza Hasanović, Udruženje *Žene Srebrenice*, Tuzla
19. Nedeljko Simić, Savjet mladih Srebrenice, Srebrenica
20. Radojka Filipović, Opštinska organizacija zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila, Bratunac
21. Radoslav Vlajić, Udruženje *BH Novinari*
22. Raza Hrvaić, Organizacija porodica šehida i poginulih boraca općine Srebrenica, Tuzla
23. Rejha Avdić, Udruženje *Žene Srebrenice*, Tuzla
24. Sadeta Džinić, Udruženje zarobljenih i nestalih civila opštine Zvornik, Tuzla
25. Sakib Ahmetović, Bošnjačko udruženje preživjelih logoraša, Bratunac
26. Salem Čorbo, Udruženje *Povratak i održiv opstanak*, Bijeljina
27. Senad Avdić, Organizacija demobilisanih boraca Armije BiH, Bratunac
28. Senaid Smajić, Udruženje *Drina*, Srebrenica
29. Stanojka Tešić, Forum žena Bratunac, Bratunac
30. Šuhra Malić, Udruženje građana *Srebreničke majke*, Srebrenica
31. Šuhra Sinanović, Udruženje *Žena Podrinja*, Ilidža
32. Suvada Selimović, Udruženje za jačanje prava žena *Anima*, Zvornik-Đulići

Posmatrači

33. Jagoda Gregulska, Student na Central European University

Uvodničari

34. Amir Kulaglić, Koordinacijsko veće Koalicije za REKOM
35. Vehid Šehić, Forum građana Tuzle
36. Branko Todorović, Koordinacijsko veće Koalicije za REKOM/Helsinški odbor za ljudska prava u Republici Srpskoj
37. Vesna Teršelić, Koordinacijsko veće Koalicije za REKOM/Documenta
38. Bogdan Ivanišević, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu

Otvaranje skupa

Amir Kulaglič, Srebrenica

Vehid Šehić, Forum građana Tuzle

Vesna Teršelič, Documenta, Zagreb

Amir Kulaglič: Dragi prijatelji, dame i gospodo, dozvolite mi da vas poselamim i pozdravim u ime Koordinacijskog vijeća Koalicije za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava i u svoje lično ime i da vam se zahvalim što ste odvojili svoje dragocjeno vrijeme danas u nedelju da prisustvujete konsultacijama civilnog društva u Srebrenici sa idejom da danas prodiskutiramo šta sa našom prošlošću. Koristim priliku da se posebno zahvalim predstavnicima svih udruženja žrtava i organizacija za ljudska prava, organizacija civilnog društva, novinarima ali i prijateljima koji su došli sa strane da danas zajednički damo svoj doprinos u suočavanju sa prošlošću i traženju odgovora šta sa našom prošlošću. Naša prošlost je puna bola, krvi, zločina, masovnih grobnica, ali šta sa njom, hoćemo li je pretvoriti u bijelu zastavu po kojoj može da piše ko šta hoće ili ćemo je pretvoriti u neko tragično iskustvo iz čega trebamo izvući pouke, kako bi definisali put za neku bolju budućnost, ne samo nas, već prije svega naše djece, naših unuka, a i cijelog društva. Da li ima sretne budućnosti bez razriješenih pitanja iz prošlosti? Ili možda neko želi da mi tu prošlost zamotamo u nekakav celofan i ostavimo da u budućnosti neki novi dušebrižnici za svoj narod otvore taj celofan i onda i naša djeca, ili ne daj Bože i naši unuci budu neke nove žrtve. Ja ću vas zamoliti po našem starom dobrom običaju na ovakvim skupovima da se svi predstavite, da bi znali ko danas prisustvuje ovim konsultacijama i da bi se međusobno upoznali. Molim vas da današnji skup prođe u jednoj tolerantnoj atmosferi da prije svega jedni druge saslušamo, pokušamo razumjeti, a onda iznijeti svoj stav o utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima, o inicijativi jedne regionalne komisije koja bi utvrdila sve relevantne činjenice na prostoru bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Bez toga, čini mi se da nećemo moći ići dalje. Evo, ja sam Amir Kulaglič, za one koji me ne znaju, član sam Koordinacijskog vijeća Koalicije za formiranje Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i drugim teškim povredama ljudskih prava. U ovoj priči o suočavanju sa prošlošću i priči o utvrđivanju činjenica sam već tri godine od 2006. godine, uključen sam kao član Udruženja građana 'Žene Srebrenice', ali danas koristim priliku da kao domaćin vas sve poselamim i pozdravim i zamolim gospodina Branka, s ove strane da se svi predstavimo, kako bi znali ko danas prisustvuje ovom skupu. Hvala.

Brako Todorović: Ja sam Branko Todorović dolazim iz Helsinškog odbora za ljudska prava iz Bijeljine i većinu ovdje prisutnih poznajem. Pozdravljam vas, imali smo već niz aktivnosti ovdje, tako da vas pozdravljam i zahvaljujem što ste došli.

Vesna Teršelič: Ja sam Vesna Teršelič, dolazim iz Zagreba, iz Documente, članica sam Koordinacijskog vijeća. Donosim vam pozdrave iz Zagreba, iz Vukovara, iz Osjeka, a naravno i od članica Koalicije s Kosova, iz Crne Gore, iz Srbije, od onih koji danas ne mogu biti s nama i predajem riječ Šaletu.

Vehid Šehić: Ja sam Vehid Šehić, Forum građana Tuzla.

Bogdan Ivanišević: Ja sam Bogdan Ivanišević, ja sam saradnik, konsultant Međunarodnog centra za tranzicionu pravdu. To je međunarodna, nevladina organizacija sa sedištem u Njujorku, a ja živim i radim u Beogradu. Pošto je reč o međunarodnoj organizaciji, ona nije članica Koalicije za osnivanje Regionalne komisije, ali je uključena na druge načine, putem treninga za članove Koordinacijskog veća i Koalicije, a i kroz ovu formu, dakle kroz prezentovanje drugih iskustava na konsultacijama širom bivše Jugoslavije.

Munira Subašić: Ja sam Munira Subašić, dolazim iz Udruženja *Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe*.

Kada Hotić: Moje ime je Kada Hotić, takođe Udruženje *Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa*, inače sam odavdje iz Srebrenice rodom, ne rodom, nego živjela.

Šuhra Sinanović: Ja sam Šuhra Sinanović, dolazim ispred *Udruženja žena Bratunca* koje se bavi nestalim osobama, '92.- '95.

Melika Malešević: Melika Malešević, *Kuća povjerenja*, i iskoristiću priliku da vam zaželim dobrodošlicu i uspješan rad ove komisije.

Nedeljko Simić: Nedeljko Simić, *Savjet mladih Srebrenice*.

Jagoda Grgurska: Jagoda Grgurska, student.

Dževad Bektašević: Dževad Bektašević, predsjednik *Udruženja porodica Žrtava rata '92- '95*.

Marko Divković: Ja sam Marko Divković, dolazim iz *Udruženja BH novinari i Televizije Bosne i Hercegovine*.

Mira Jugović: Ja sam Mira Jugović i dolazim ispred *Foruma građana Tuzle*.

Vladislav Vlajić: Vladislav Vlajić, konsultant za razvoj.

Amir Mehmedović: Amir Mehmedović, predsjednik Udruženja boraca *Patriotska liga opštine Srebrenica*.

Radojka Filipović: Radojka Filipović, predsednik Opštinske organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca Bratunac.

Mladen Stjepanović: Mladen Stjepanović, *Kuća povjerenja*.

Danza Hasanović: Hasanović Danza, dolazim iz Tuzle, udruženje *Žene Srebrenice*

Hajra Ćatić: Ćatić Hajra, Udruženja građana *Žene Srebrenice* sa sjedištem u Tuzli.

Raiha Avdić: Raiha Avdić, Udruženje *Žene Srebrenice*.

Raza Hrvačić: Raza Hrvačić, dopredsjednica Organizacije porodica šehida i poginulih boraca opštine Srebrenica, sa sjedištem u Tuzli.

Senad Avdić: Senad Avdić, predsjednik Udruženja demobilisanih boraca Armije BiH sa sjedištem u Bratuncu.

Sada Dženić: Sada Dženić, Udruženje porodica zarobljenih i nestalih lica opštine Zvornik.

Suvada Selimović: Ja sam Suvada Selimović, predsjednica udruženja *Prava žena*.

Mevludin Lupić: Ja sam Mevludin Lupić, potpredsjednik Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica opštine Zvornik.

Hakija Smajlović: Ja sam Hakija Smajlović, sekretar Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica opštine Zvornik, sa sjedištem u Tuzli.

Šuhra Malić: Ja sam Malić Šuhra, udruženje *Srebreničke majke*, Hatidža nam je, Mehmedović predstavnica, prvi sam povratnik u Donje Potočare.

Sakib Ahmetović: Sakib Ahmetović, Bošnjačko udruženje preživjelih logoraša Bratunac.

Stanojka Tešić: Stanojka Tešić, *Forum žena Bratunac*.

Mediha Mustafić: Prije svega svima eselamu alejkum i dobar dan, ja sam Mediha Mustafić iz Dnevnog Avaza i lokalnog radija.

Salem Čorbo: Salem Čorbo, udruženje Povratak, Bijeljina.

Salih Brkić: Salih Brkić, Federalna televizija, IT centar Tuzla.

Omer Asanović: Omer Asanović, BH Radio, ITC Tuzla.

Dragana Jovanović: Dragana Jovanović, udruženje *Prijatelji Srebrenice*.

Irena Antić: Irena Antić, Radio Federacije, Sarajevo.

Hatidža Mehmedović: Hatidža Mehmedović, Predsjednik udruženja *Srebreničkih majki* u Srebrenici.

Ajša Bektić: Ajša Bektić, udruženje *Srebreničke majke*, Srebrenica.

Muharem Hakić: Predsjednik udruženja Roma, *Romska suza*, Srebrenica, Muharem Hakić.

Senaid Smajić: Senaid Smajić, udruženje *Drina Srebrenica*.

Damir Peštalić: Damir efendija Peštalić, medžlis Islamske zajednice Srebrenica.

Amir Kulaglič: Dobro, dragi prijatelji, hvala vam, sada koristim priliku da pozovem Vesnu Teršalić, člana Koordinacijskog vijeća Koalicije za formiranje REKOM-a, iz Zagreba, da nam se kratko obrati.

Konsultacije civilnog društva o osnivanju REKOM

Istorijat inicijative za osnivanje REKOM

Cilj konsultacija

Govornica: Vesna Teršelić, Documenta, Zagreb

Vesna Teršelić: Hvala. Dobar dan svima. Ukratko bih podsjetila na proces konzultacija do sada jer su ove konsultacije jedne u nizu. Proces je počeo u svibnju/maju 2006. godine na forumu u Sarajevu i inicijatori su bili Fond za humanitarno pravo iz Beograda, Istraživačko-dokumentacioni centar iz Sarajeva i Documenta iz Zagreba. Od prvog Forumu na kom je sudjelovalo više od 250 ljudi iz organizacija žrtava, organizacija za ljudska prava, ženskih organizacija, umjetnika, umjetnica, političarki i političara, konsenzus i dogovor koji smo imali je da nam je potreban regionalni pristup jer žrtve i počinitelji zločina danas žive u različitim zemljama. Da bi utvrdili činjenice, jako nam je bitno prikupiti snage i utvrditi činjenice o ratnim zločinima i doprinijeti procesu traganja za nestalima kako bi zajedničkim snagama utvrdili činjenice. Drugi Forum je dakle održan u Zagrebu, u veljači, februaru 2007. godine. Bio je vrlo vidljiv i žestok, utoliko što smo na tom Forumu odabrali naslov *Utvrđivanje istine o ratnim zločinima* i vrlo se brzo osvjedočili da je to bio nespretn izbor riječi. Mada želimo utvrditi istinu, vidjeli smo koliko je važno naglasiti da je na prvom mjestu riječ o utvrđivanju činjenica, jer je prosvjed koji su organizirale organizacije žrtava pred samim Forumom, vrlo jasno poručio da su oni ti koji trebaju utvrđivati istinu, a mi nismo željeli reći da smo mi u dvorani ti koji sami želimo utvrditi istinu, nego je bitno pitanje kako doći do istine. I u tom bitnom pitanju prvi odgovor koji smo iskristalizirali bio je: do činjenica zajedno i to kroz regionalni pristup, na regionalnoj razini. Ono što se još na Forumu u Zagrebu vrlo jasno naglasilo je koliko nam je svima važan proces suđenja za ratne zločine, bilo pred međunarodnim sudom u Hagu ili pred domaćim sudovima, i vrlo jasno je bilo da trebamo regionalni pristup i da će što god bude naš zajednički regionalni pristup i prijedlog prema vladama to biti dopuna suđenjima za ratne zločine. Svima su nam suđenja za ratne zločine bila onaj prvi izbor, onaj prvi važan korak. Na Forumu u Beogradu u februaru/veljači, 2008. pomakli smo se još jedan korak prema zajedničkom prijedlogu i prvi puta održali javno slušanje žrtava, na kom su govorili i preživjeli iz Bosne i Hercegovine, iz Hrvatske, s Kosova, i bilo nam je jako važno čuti što nam imaju reći žrtve o tome što je bilo, što su činjenice, i kako je bilo, da bi na Forumu, održanom u listopadu/oktobru 2008 napravili još jedan korak i formalizirali Koaliciju krenuli u građenje Koalicije za regionalnu komisiju, kao bi skupa 2010. godine predali ovaj prijedlog sa što je moguće jasnijom specifikacijom kakav bi mandat, kakav bi postupak imenovanja članova i članica mogla imati jedna takva komisija. Jer sada još uvijek vodimo process konzultacija o tome kako bi jedna komisija kao vansudsko tijelo mogla doprinjet i nadopuniti proces suđenja za ratne zločine. I u Prištini smo dakle, svojim potpisima formalizirali Koaliciju. Koalicija će imati svoju Skupštinu u svibnju/maju ove godine u Crnoj Gori i tada ćemo zapravo usvojiti Statut. Nacrt Statute je nešto što je već

poslano sadašnjim članicama Koalicije na raspravu i Statut je nešto što će urediti naše odnose. Ja mislim da je to jako važno. Još bih rekla samo riječ o tome da je operativni plan za 2009. i 2010. održati i više od 70 nacionalnih i lokalnih konzultacija, šest regionalnih, među kojima će biti recimo konzultacije organizacija žena, pa organizacija žrtava i logoraša, održaće se još dodatni Regionalni forumi. Spomenula sam da će prvi biti u Crnoj Gori, a na njemu ćemo onda dogovoriti gdje bi htjeli da se održi sljedeći Regionalni forumi. I cilj sadašnjih konzultacija je izgradnja modela Regionalne komisije koji najviše odgovara i potrebama svih naših društava i na osnovu te rasprave, mi ćemo sačiniti jedan prijedlog i negdje početkom 2010. krenuti u skupljanje potpisa za ovu Inicijativu kako bi prijedlog predali vladama i to na temelju samog procesa konzultacija i prikupljenih potpisa I ja bih time zaključila ovaj kratak pregled povijesti Inicijative i predala riječ Vehidu Šehiću.

Vehid Šehić: Ja bih vas takođe pozdravio i zahvalio što ste odvojili vrijeme. Meni je drago što su ovdje prisutni, dominantno, predstavnici udruženja žrtava, jer sve ovo što se čini, čini se da sve ono što je proizveo rat na ovim prostorima, što je još uvijek stalo neotkriveno, a to je veliki broj nestalih osoba, na žalost i veliki broj osoba za koje postoji osnovana sumnja da su počinili ratne zločin, da su još uvijek na slobodi ili se ne procesuiraju. Neki od njih će imati i tu sudbinu da neće doživjeti da im se sudi, jer će priroda učiniti svoje. Kroz ove konsultacije je želja da između sebe počnemo graditi jedan vid razumjevanja, pa kasnije nekog povjerenja, jer to nam danas nedostaje u našim komunikacijama, da svatimo jedni druge, ali i da pokušamo spoznati istinu o sebi, kako bi lakše spoznali istinu i o drugom, jer živimo u vremenu gdje za neke stvari uvijek optužujemo onog drugog tamo, a nikad u sebi ne tražimo, eventualno da li smo i mi zgriješili negdje, pa sam napravio loš potez. Ono što je jako bitno za Bosnu i Hercegovinu je to da priroda sukoba i sukobi su na ovoj teritoriji imali razne uzroke irazne posljedice. Upravo kao što vidite iz ovog pozivanja, mi smo pozvali, kako bi rekli ranije, kako smo govorili, Birač regiju, znači ljude iz Srebrenice, Bratunca, Vlasenice, Zvornika, jer su se ovdje desili veliki zločini, ovdje je mnogo građana Bosne i Hercegovine izgubilo život. Oni imaju određene svoje specifičnosti i mi moramo govoriti i pokušati govoriti, da govorimo o zločinu bez tog nekog nacionalnog predznaka. Govoriti o žrtvama u ovom trenutku bez nacionalnog predznaka, a i to će se utvrditi.

Činjenica je da u Bosni i Hercegovini imamo Institut koji se bave nestalim i možda ove konsultacije treba iskoristiti da izvršimo pritisak da Institut za nestale počne raditi svojim punim kapacitetom. Ove konsultacije mi u BiH trebamo iskoristiti da država mora odvojiti daleko veća finansijska sredstva za Centre za identifikaciju osoba, jer mnogi kosturi se nalaze u centrima u Tuzli, u Sarajevu i u drugim mjestima, a da nema dovoljno sredstava da se izvrši identifikacija kako bi ispunili tu jednu moralnu obavezu, u prvom redu prema živim žrtvama da konačno znaju gdje su njihovi, koje još uvijek traže. I tu je BiH specifična, jer od 16 000 i, ne znam, 200-300 osoba, na BiH otpada 12 000. Ovdje je želja da se probudi savjest kod svih od nas, da u prvom redu pomognemo jedni drugima da se konačno nađu te masovne grobnice, jer prikrivanje nečeg što možemo zvati ratnog zločina, je možemo reći, neka vrsta saučesništva u tome. Mi ovdje upravo želimo da tu budućnost gradimo na nekim drugačijim osnovama, ne na osnovama što ćemo se uvijek pozivati na nešto što neki ne žele da otkriju. Ove činjenice koje bi utvrđivala ova komisija, koja ne bi imala mandat da utvrđuje odgovornost, nego bi druge institucije na osnovu svih tih prikupljenih činjenica utvrđivale odgovornost, kako krivičnu, tako političku, ali onda i moralnu. Tako bi se izvršio pritisak i na pravosudne organe u ovim

državama, da će se morati pozabaviti određenim događanjima i na teritoriji BiH, ali i šire, ukoliko činjenice mogu ukazivati na sumnju, osnovanu sumnju da je neko počinio ratni zločin. Ovdje moram vam reći da mandate komisije još uvijek nije određen, jer mi smo se dogovorili da nema niko pravo u ime onih koji su započeli, a to su tri organizacije, u BiH, Documenta, Fond za humanitarno pravo i Istraživačko-dokumentacioni centar, određivati šta će raditi komisija. To moraju u prvom redu odrediti udruženja žrtava raznog tipa, znači i nestalih i silovanih i logoraša, jer time ćemo mi ispuniti jednu svoju obavezu, da oni odrede mandate te komisije. Šta je to čime će se ona, u tom periodu, ako bude osnovana, baviti. Sigurno da treba voditi računa, da ne treba neke velike zadatke davati, široke zadatke toj komisiji, jer bojim se da onda neće ni jedan posao završiti do kraja, a to bi bilo najpogubnije, nego odrediti nešto što je zajednički problem svih žrtava u ovom regionu. Ja moram opet se osvrnuti na Bosnu i Hercegovinu zbog svojih specifičnosti, šta je to što nas u BiH sprječava da počnemo normalno razgovarati između sebe, šta je to što nas sprječava da počnemo graditi povjerenje, jedni između drugih, kako bi, taj neki život koji nam predstoji, nekima vrlo kratko, nekima duže, ovisno o godinama života, bio život bez trauma, svjestan činjenice da neke trauma iz perioda rata nikad neće moći biti zalječene? I kad nađu svoje, ostaće jedna gorka životna istina jednog perioda onih koji su i najveće žrtve rata. Ovo je želja i da se spriječi manipulacija, u političke svrhe, sa žrtvama, jer oni se spominju obično kad su neki izbori, kad su neke godišnjice, a onda se zaborave. Ovdje je želja da upravo udruženja žrtava imaju glavnu riječ, kad je u pitanju utvrđivanje činjenica, jer oni u prvom redu imaju moralno pravo, a mi drugi, tu mislim i na medije i na civilno društvo drugog tipa, treba da budemo ti koji će pomoći u iznalaženju činjenica, koje bi našu istoriju učinile ne ideološkom istorijom, nego istinom o stvarnim događanjima na ovim prostorima. Ja bih samo toliko, sada bih zamolio Bogdana Ivaniševića da uzme riječ, koji će ukratko, tako smo se i dogovorili da upozna prisutne, jer neki su prvi puta, o istorijatu komisija sličnog ili istog tipa širom svijeta koji su koliko toliko doprinijeli normalizaciji odnosa u tim državama.

Iskustvo drugih u utvrđivanju činjenica o prošlosti

Govornik: Bogdan Ivanišević, MCTP

Bogdan Ivanišević: Dobar dan, još jednom. Ja želim da vas pozdravim kao i moji prethodnici. Osećam se blago nelagodno jer pretpostavljam da većina vas želi da što pre krenemo u raspravu o REKOM-u, o inicijativi za REKOM, dakle da se direktno govori o inicijativi za osnivanje komisije na ovom prostoru, a ja ću govoriti o iskustvima drugih. Nisam siguran, trudiću se zaista Vehide da to vrlo kratko izložim, ali videću u kojoj meri ću to biti u stanju, jer nije lako govoriti o iskustvima drugih u tako kratkom periodu zato što je bilo puno drugih komisija. Koristiću termin “komisija za istinu” kao neki zbirni termin, mada se nisu sve komisije zvale komisije za istinu, postojale su različiti nazivi. Bilo ih je do sada oko 30-35. I, nekako sažeti sva ta iskustva u roku od 15 minuta nije tako jednostavno, ali daću sve od sebe.

Imam utisak nekada na osnovu prisustva raznim konsultacijama u ovom procesu, na ovim skupovima, da postoji osećaj da iskustva drugih nisu toliko relevantna za nas ovde, jer je kontekst ovde drugačiji, čak toliko drugačiji da malo toga može da se nauči na osnovu iskustava drugih. Međutim, mislim da ustvari nije tako. Postoje specifičnosti ovog prostora, onog što se dešavalo u Bosni i Hercegovini i u drugim delovima bivše Jugoslavija, ali i u drugim zemljama su postojale komisije, a svaki kontekst je drugačiji, ali postoje neke bitne stvari koje su slične svim zemljama u kojima su postojale komisije za istinu. To je pre svega to da su činjena, u tim zemljama, ozbiljna kršenja ljudskih prava, često i ratni zločini tamo gde su postojali oružani sukobi, i da su se onda te zemlje našle u jednom periodu tranzicije, posle ratnog sukoba, ili posle pada autoritarnog režima. U periodu tranzicije su postojale velike podele u društvu od odnosu prema tom prethodnom periodu. Postojalo je nepoverenje između različitih etničkih grupa, nacionalnih, ili kako mi kažemo naroda, ili političkih grupa i već su te neke stvari zajedničke drugim komisijama. U ovom procesu mislim da je korisno govoriti i saznavati o drugim zemljama koje su imale komisiju za istinu.

Drugi razlog zašto je to važno govoriti, je taj što postoji izvesno nerazumevanje kada se govori o komisijama drugih. Postoji tendencija da se sva iskustva komisija za istinu svedu na iskustvo komisije za istinu u Južnoj Africi, pošto je ona najpoznatija, i da se nečije svatanje i razumevanje komisije za istinu formira na bazi tog jednog iskustva. To mislim da je pogrešno, prosto zato što je to jedna od mnogih komisija koje su postojale. Jeste bila medijski najeksponiranija, najpoznatija, ali ta komisija je imala neke svoje specifičnosti, imala je stvari koje su bile slične drugim komisijama, a imala je i nešto po čemu se razlikovala od drugih. Nešto po čemu je ona najpoznatija, ili zbog čega često izaziva izvesno podozrenje kod žrtava, je to što je imala mogućnost da daje amnestiju. I onda, na osnovu toga, čovek padne u iskušenje da zaključi kako komisije za istinu generalno daju amnestije zločincima. To iz više razloga nije tačno. Komisija u Južnoafričkoj Republici je jedina od svih tih 35 komisija imala mogućnost da daje amnestiju, prema tome ona je izuzetak, a ne pravilo. I u samoj Južnoafričkoj Republici, veoma mali broj ljudi, ustvari, u odnosu na one koji su aplicirali za amnestiju, je i dobio amnestiju. Tako da, odmah na početku bih želeo da podvučem to da izjednačavati

komisije za istinu sa davanjem amnestije ratnim zločincima je pogrešno. To treba zaboraviti, malo kasnije ću o tome govoriti.

Jedan drugi oblik izvesnog nerazumevanja koji postoji, kada se govori o komisijama za istinu je taj da postoji uverenje kako te komisije ometaju rad pravosuđa, konkretno krivično procesuiranje ratnih zločinaca. To opet, na osnovu iskustva drugih komisija za istinu, nije baš tako. Govoriću za par minuta malo detaljnije o tome. Ima iskustava da su komisije za istinu ustvari veoma pomogle procesuiranju odgovornih za teška kršenja ljudskih prava. Tako da, eto, još jedan razlog zašto ja mislim da moja prezentacija neće vam izgledati sasvim nerelevantna ili beskorisna.

Ja ću najpre reći u samo par rečenica gde su dosada postojale te komisije koje sam pomenuo, neću navoditi sve zemlje. Zatim ću govoriti o tome, opet vrlo kratko, u dve rečenice, koje su njihove osnovne zajedničke karakteristike koje ih uopšte čine komisijama za istinu, a onda bih malo više govorio o rezultatima tih komisija, o efektima njihovog rada. Tako da možda to posluži kao neka baza za razmišljanje o tome kako bi onda iz jedne Regionalne komisije na području bivše Jugoslavije mogle da proizađu neke pozitivne posledice po konkretnim pitanjima reparacija, krivičnog procesuiranja, nalaženja nestalih, itd. I na kraju, ako bude vremena, nisam siguran da će biti, govoriću bar nešto o onih sedam-osam tema koje su navedene ovdje u dnevnom redu: osnivanje komisije, pripreme za izbor članova, mandat komisije I tako dalje. Sedam-osam tema, koje su navedene.

O tome gde su do sada postojale komisije, vrlo kratko. Grubo rečeno, moglo bi se reći da su postojala tri talasa osnivanja komisija za istinu. U prvom, to je bilo u Latinskoj Americi '80-ih godina i prvoj polovini '90-ih, većina komisija koje su postojale, bile su tamo: Argentina, Čile, El-Salvador, Urugvaj, Haiti, to je u tom periodu, do sredine '90-ih. Zajedničko većini tih komisija je bilo to što su postojale u zemljama u kojima je pre toga na vlasti bila vojska. To su bile zemlje sa istorijom vojnih diktatura i nakon pada tih diktatura komisije su se uglavnom bavile kršenjima za vreme te vojne vlasti. Onda, od osnivanja Južnoafričke komisije, opet grubo rečeno, nije to tako striktna podela, je talas osnivanja komisija prešao u Afriku, gde je osnovan, od sredine '90-ih do sada, veći broj komisija za istinu, osim te najpoznatije Južnoafričke. Tu su komisije u Sierra Leoneu, u Maroku, Nigeriji Gani, i drugim zemljama. U velikom broju tih zemalja postojali su oružani sukobi, često na etničkoj osnovi, i komisije su se onda bavile, pre svega, kršenjima prava u ratnim sukobima. Od negde kraja '90-ih, do negde početka ove godine, komisije su počele da se osnivaju i u Aziji, tako da imate komisiju i u Šri Lanci, Istočnom Timoru, Južnoj Koreji, sada se priprema osnivanje u Nepal.

Kada se pogleda unazad, može se reći da su komisije postojale svuda. I u Evropi su postojale. Bila je komisija u Nemačkoj. Bilo je neuspešnih pokušaja da se osnuju komisije na prostoru bivše Jugoslavije, u Bosni i Hercegovini, to verovatno ne treba da vam govorim o tome, i u Srbiji kada je ustvari osnovana, odnosno u tadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji, Komisija za istinu, koju je osnovao, dekretom, Vojislav Koštunica i to je bio primer kako ne treba osnivati komisije i kako ne treba da izgledaju komisije za istinu. Ima i takvih primera, negativnih, ali generalno gledano, opet, oni bi pre spadali u manjinu, a ne u većinu komisija za istinu.

U par crta šta je to zajedničko tim komisijama, šta ih čini, zašto ih sve nazivamo, komisijama za istinu. Jedno je to da je reč o zvaničnim telima, dakle telima koja osniva, ovlašćuje i finansira sama vlast, država. I ove konsultacije su konsultacije koje bi trebalo da vode osnivanju jednog zvaničnog tela, a ne komisije nevladinih organizacija za istinu. Iako je reč, generalno kada se govori o komisijama za istinu, o zvaničnim telima, to ne znači da u njima sede predstavnici vlasti. Nisu one zvanične u tom smislu, da predstavnici vlade sede u komisiji. Najčešće u komisijama uopšte nema nikoga iz vlasti iako su vlasti osnovale komisiju, uglavnom su u njima sedeli, radili kao članovi komisije, predstavnici organizacija za ljudska prava, pravници, verska lica, u velikom broju komisija su, od, recimo, sedam do devet članova, koliko je veći broj komisija imao, po dve osobe predstavnici verskih zajednica. Bili su tu i lekari, drugi ljudi različitog profila, ne predstavnici vlasti. U manjem broju komisija su bili i predstavnici vlasti. Glavna ideja je, a i praksa najčešće, mada nije uvek bila takva, da su te komisije delovale nezavisno od vlasti, da nisu bile instrumenti vlasti, a to se najbolje onda ogledalo u tome što su nalazi tih komisija, izveštaji, često bili kritični, veoma kritični u odnosu na one koji su osnovali tu komisiju, one koji su na vlasti.

Glavna uloga komisija za istinu je da istražuju i utvrđuju činjenice. Neke su uz to imale za cilj i pomirenje, pa su i u sam svoj naziv stavljale reč pomirenje. Međutim, druge komisije nisu to imale ni u nazivu, niti su u mandatu isticale pomirenje, ne postoji nikakvo pravilo po tom pitanju. To naravno ne znači da su te komisije bile protiv pomirenja, ali su smatrale iz različitih razloga da ne treba na taj način profilisati tu komisiju i isticati to u prvi plan. Međutim, ono što sve komisije imaju zajedničko je to da su imale za cilj da utvrđuju činjenice na kredibilan način.

I posljednja stvar koju bih istakao, koja je važna za komisije, je njihov fokus na žrtve. Pre svega kroz javnih slušanja, o kojima ćemo nešto, u toku dana, sigurno govoriti.

Sada, kao što sam rekao, onaj deo o kom bih najviše govorio je deo koji se odnosi na rezultate, na efekte delovanja komisija. Ja ću o tome govoriti na osnovu 12-tak konkretnih iskustava. Iskustava dvanaestak komisija, ne svih 35. Iskreno rečeno, to je toliko veliki broj komisija da bi detaljna analiza svih 35 zahtevala da se čovek verovatno samo time bavi, ceo život. Ja sam pokušao, na osnovu 12-tak komisija, dosta detaljnim istraživanjem toga šta su one radile da izvučem neke zajedničke karakteristike kada je reč o ovim stvarima, postignućima tih komisija. Pre nego što krenem da govorim nešto o tome detaljnije, želeo bih da istaknem jednu stvar, to mi je sinoć dok sam razmišljao o tome o čemu bih danas govorio, palo na pamet da se vrlo retko ističe, a vredi istaći, da su u nekoliko zemalja u kojima su radile komisije za istinu rađena istraživanja javnog mnjenja o tome kako je javnost zadovoljna ili nezadovoljna onim što su te komisije postigle. Ja sam naišao na podatke o četiri takve zemlje, Južnoafrička Republika, Peru, Sijera Leone, i Čile. Za druge zemlje, prosto nemam te podatke. Pokazalo se na moje, možda blago i iznenađenje, da ta istraživanja, koja su rađena na jedan ozbiljan sistematski način, na uzorku koji je reprezentativan u svakoj od tih zemalja, pokazalo se da je jasna većina ljudi smatrala da su te komisije odradile dobar posao. Ja imam te cifre ovde, ali neću, zbog vremena, da detaljnije ulazim u to. Međutim, evo možda samo da navedem jedan primer, u Čileu, recimo, 75% ispitanika je imalo pozitivno mišljenje o izveštaju koji je 2004.g. proizveden, to je druga komisija u Čileu, bile su dve komisije u Čileu. A 15% je imalo negativno mišljenje. U Južnoafričkoj Republici su procenti onih

koji su smatrali da je komisija uradila dobar posao bili različiti kod različitih rasnih, etničkih grupa: bili su različiti kod belog stanovništva, koje je tamo čini manjinu, i kod svih drugih, gde je kod tih drugih bila jasna većina onih koji su bili zadovoljni onim što je komisija postigla. Mislim da to treba uzeti u obzir. Dakle, iskustva drugih pokazuju, bar tamo gde su rađena ovakva istraživanja da je na kraju ono što su komisije uradile, i dok su radile, bilo pozdravljeno od većeg dela javnosti. Mislim da to nešto znači.

Sad, šta je to šta su komisije postizale, ili gde su bile neke manjkavosti u onome što su radile? Tu treba biti realan, ne stvarati nerealnu sliku o moćima komisija. Ne treba predstavljati komisije kao neka magična, svemoćna tela koja će preko noći da pomire one koji su zavađeni, koja će da otklone svako relativizovanje, ili poricanje odmah, odjednom, da se sve to rasprši. Naravno da u realnosti nije tako, stvari su složenije. Međutim, definitivno, ove komisije mogu nešto da urade, i uradile su nešto što je dragoceno. Naravno, nisu sve komisije jednako bile uspešne. Postoje manje i više pozitivni primeri.

Ono najvažnije što svaka komisija mora da uradi, što ako ne uradi, onda definitivno nije uspela, je da stvori jedan autoritativan, kredibilan, pouzdan, sveobuhvatan zapis o prošlosti, odnosno o onome šta se dešavalo u tom periodu kad su masovno kršena ljudska prava. Druge stvari o kojima će za par minuta govoriti su malo indirektnije posledice rada komisija, ali ovo je jedan direktan zadatak koji komisija mora da uradi. Komisija ne može, nerealno je očekivati od komisije, da odmah svim žrtvama obezbedi velike materijalne iznose za obeštećenja, kao obeštećenje za patnje kroz koje su prošle. Komisija može da doprinese tome, ali ne može ona, realno govoreći, da odmah proizvede takav efekat. Ali ono što ona može i mora da uradi da bi bila kvalitetna komisija je da utvrdi činjenice na kredibilan način. Po tom pitanju većina komisija jeste bila uspešna, jeste ostvarila taj svoj osnovni zadatak. Od nekih 12-tak zemalja o čijim iskustvima sada govorim, u devet, koliko mogu da izbrojim, ja sad mogu da ih navedem, taj zadatak jeste urađen. Komisije su utvrdile na sveobuhvatan način činjenice o prošlosti, na takav način koji ostavlja vrlo malo prostora za osporavanja, za relativizovanja nakon toga. I dalje će biti onih koji se ne slažu, recimo u Peruu vojska i dalje ima problema. Tamo je komisija radila od 2003 godine, bavila se kršenjima prava i od strane vojske i od strane gerilaca protiv kojih se vojska borila, i utvrdila je da je vojska učinila veliki broj povreda, oko pola otprilike kršenja ljudskih prava koje je komisija uopšte registrovala. Vojska to i dalje osporava. Nije srećna zbog toga. Dakle, čak i kad komisije urade kredibilan izveštaj, neće odmah svi da private, ali bitno se smanji prostor za revizionizam nakon toga. Oni koji nakon toga, nakon rada jedne uspešne komisije, nastavljaju da osporavaju neke činjenice, ne deluju kredibilno ni kod onog dela publike u čijim očima su ranije delovali kredibilno. Sad ima nekih izuzetaka, naravno, naglašavam da ovo ne treba shvatiti kao neku propaganda ili reklamu komisije za istinu, nisu sve komisije jednako uradile dobar posao, ali po ovom pitanju većina, značajna većina komisija jeste. Nekada se ovo što sam malopre rekao – da su komisije kredibilno utvrdile činjenice – osporava time što se kaže da neke komisije nisu imenovale krivce ili navodne krivce, i zbog toga se komisije kritikuju. Hoće se sugerisati da komisije na neki način pošteđuju odgovorne od imenovanja. To jeste bio primer u nekim zemljama. U nekim prvim komisijama, u Latinskoj Americi, na primer, nisu se imenovali krivci, međutim, ni tu priča nije tako jednostavna. Nekada je taj zahtev da se krivci ne imenuju bio, prosto, preduslov da se uopšte osnuje komisija, inače ne bi ni došlo do komisije, a ne bi došlo ni do

procesuiranja, tako da se ne bi postiglo ništa. Na ovaj način, uz taj kompromis jeste se komisijama omogućilo da na druge načine utvrđuju odgovornost institucija i tako dalje, čak iako nisu mogli da imenuju krivce. Međutim, u novije vreme tendencija je da komisije uglavnom imenuju osobe za koje se smatra da su kšile ljudska prava.

Ovde bih završio taj osvrt na efekte komisija za istinu koji se odnosi na utvrđivanje činjenica na kredibilan način i pri tome bih želeo da naglasim da je možda glavni problem u bivšoj Jugoslaviji ta velika podela unutar društava u gledanju na ono šta se desilo devedesetih godina. Postoji dakle neprihvatanje činjenica, iskrivljivanje činjenica, ili indiferentnost u odnosu na neke činjenice, naročito u odnosu na činjenice o stradanjima drugih. Upravo na tom planu, naglašavam da ove komisije za istinu u velikom broju jesu bile uspešne. I mislim da to treba imati u vidu kao mogući važan doprinos komisija za istinu na prostoru bivše Jugoslavije.

Drugi jedan vid doprinosa komisija za istinu, većina njih u tom smislu je bila uspešna, je taj što su, po izdavanju izveštaja komisija za istinu, predstavnici vlasti ili nekih grupa koje su učestvovala u oružanim sukobima na javan način priznavale... Nekada bi to usledilo doslovno odmah, onom prilikom kada se konačni izveštaj komisije predaje u jednoj svečanoj ceremoniji najčešće predsedniku države, predstavnicima vlasti koji su osnovali komisiju. Nekada bi ta izvinjenja i priznanja dolazila nešto kasnije, a u manjem broju zemalja nije dolazilo do izvinjenja uopšte. Takođe, na osnovu rada komisija u više, zemlja, recimo Argentina, Čile, Južna Afrika i Maroko, vlasti su, nakon izdavanja izveštaja komisija činile značajne napore da se obeležavaju mesta stradanja, da se mesta gde su kršena ljudska prava pretvaraju u mesta sećanja, u memorijale. To je jedan oblik simboličnih reparacija. Kada je reč o materijalnim reparacijama, individualnim materijalnim reparacijama, pitanje koje je na prostoru bivše Jugoslavije i dalje u velikoj meri nerešeno, tu su različite komisije dale različit doprinos rešavanju tog pitanja. U nekim zemljama, i to pre svega u onima koje su ekonomski bolje stojeće, veliki broj žrtava jeste primio, u periodu posle izdavanja izveštaja, bilo u jednokratno, bilo u obliku mesečnih davanja, novčane iznose kao vrstu kompenzacije ili reparacije za stradanja. Recimo Argentina, Čile, Maroko, Južna Afrika i Gana, su takvi primeri. U nekim drugim zemljama, deo žrtava jeste, deo žrtava još nije. Ima onda i nekih drugih zemalja kao što su Sierra Leone, ili Peru, gde su stvoreni mehanizmi i zakonski okviri za davanje reparacija, ali nije počelo izvršavanje toga. Tu postoji jedna zakonitost: što je veći bio broj žrtava i što je zemlja siromašnija tu su veći problemi sa obezbeđenjem reparacija. To se pokazuje u praksi. Neke od ovih zemalja su među najsiromašnijima na svetu, recimo Sierra Leone ili Istočni Timor, a postojao je veliki broj žrtava u tim zemljama, tako da u tim zemljama reparacije nisu obezbeđivane do sada, ili jesu vrlo malo, dok imate ove druge zemlje, Argentina, Čile, Južna Afrika, gde je broj žrtava bio manji i gde postoje mogućnosti, i praksa je takva da su komisije tu doprinele rešavanju tog pitanja reparacija.

E sada, odnos između komisija za istinu i krivičnog procesuiranja. Kakav je doprinos komisija krivičnom procesuiranju? Za razliku od bivše Jugoslavije gde, ako bi se osnovala komisija REKOM, ona bi se osnovala u trenutku kada godinama već postoje krivična suđenja, gotovo u svim ovim drugim zemljama sa najpoznatijim i najvažnijim komisijama, nisu postojala krivična suđenja pre osnivanja komisije. Komisije su bile u tom smislu u izvesnom vakuumu nekažnjivosti. Od ovih 12 komisija o kojima ja konkretno govorim, u međuvremenu su u pola počela procesuiranja za ratne zločina i za

druga teška kršenja ljudskih prava. Tu je odnos između komisija i tih suđenja najčešće plodotvoran, na osnovu nalaza komisije istraživani su slučajevi, i korišteni su dokazi u toku postupaka. Takav je primer recimo u Peruu u Argentini, u Čileu, tako da postojanje komisija i njihov rad ne samo da nije otežavalo i sprečavalo procesuiranje, nego ga je i pomagalo.

Još bih naveo, pošto sam dobio sada upozorenje da bih trebao da privedem kraju ovo izlaganje, dodao bih i samo to da su, kada je reč o rešavanju nestalih lica, nekoliko komisija je dalo značajan doprinos tome, Maroko, Peru, Južna Afrika, gde je veći broj lica koja su komisijama prijavljena kao nestala, radom tih komisija pronađen ili identifikovan u toku rada samih komisija. Iskreno govoreći, treba biti realan, druge komisije nisu bile u stanju da reše taj problem, ali komisije nisu ni imala u mandatu da se bave time, nego su prikupljale o podatke o identitetu nestalih, a onda je sugerisano da se osnuju komisije za nestala lica koje bi se bavile isključivo tim pitanjem.

Eto ja ću ovde privedi kraju ovo izlaganje, a u toku rasprave biće možda mogućnosti da kažem nešto i o drugim temama, ili da detaljnije govorim o onome o čemu sam sada govorio.

Hatidža Mehmedović: Evo ja bih prvo sve poselamila i pozdravila prisutne, i samo da upitam, to je za gospodina Šehića, kako ste okarakterisali rat, da li ste sukobima ili ste agresijom na Bosnu i Hercegovinu. Da li ste? Drugo pitanje za ovoga gospodina što kaže da će je plaćati te neke, nešto za djecu, za porodice, ko je izgubio. Gospodine, da li vam može neko platiti vaše dijete? Ja bih voljela danas da mi pričamo ovde, da možemo kažnjavati one koji negiraju genocid, koji negiraju agresiju na Bosnu i Hercegovinu, koji ne žele da usvoje rezoluciju na sjećanje 11. jula na srebreničke žrtve genocida. Mi vrlo dobro, bar mi porodice koje smo izgubile svoje najmilije vrlo dobro, odlično znamo odakle nam je zlo pošlo, ko nas je pobio, šta nama više trebaju komisije, koliko ćemo komisija uspostavljati? Imali smo komisiju za i oko Srebrenice, pa šta smo učinili. Ko hoće komisiju, hoće da prokrije zločin. I kažete da podržava država te komisije, super, hoće da prekrije ono što je bilo. Mi svi znamo, nama je svima jasno odakle je zlo pošlo i kako je zlo namješteno onima samo što se tako zovu. Mi nikad pristati nećemo više na te komisije, nama je dosta komisija. Mi hoćemo pravdu, pravednost i ništa više. Kad bude sjeo za pregovarački sto onaj koji je, koji se, što se danas štiti ta politika, jer ova komisija štiti ideologiju Slobodana Miloševića koji je poveo agresiju na sve bivše Republike Jugoslavije, pa i samu Bosnu i Hercegovinu i počinio je zločin u Bosni i Hercegovini u jednom modernom vijeku. Desio se pred očima čitavog svijeta, i dan danas se negira da je se u Srebrenici počinio genocid, da je učinjena agresija na Bosnu i Hercegovinu. Mi to porodice, mi majke, ja govorim u ime žrtava srebreničkog genocida, nije samo genocid se desio '95. godine, Srebrenica je krvarila svaki dan, svaki dan. I to nije jedno i dvoje, nego više. Znalo je za jedan dan poginuti preko deset na jednom mjestu, sedamdeset i tako dalje. Mislim, o ovome trebamo pričati, da kažnjavamo one koji negiraju genocid, koji osporavaju da je bila agresija na Bosnu i Hercegovinu, koji sastače po Rusiji, da govore, treba otvoriti pitanje za Srebrenicu i o srebreničkom genocidu, da se dokazuje da to nije 8000 pobijeno u Srebrenici i nije 8000, nego je preko 10.000 i više. Broj što mi pričamo, ne zaboravite da će cifra biti, a što mnogi govore da mi zloupotrebjavamo Potočare i da donosimo donekle. Ne, daj otvorite grobnice, dajte da učinimo sve da se sve masovne grobnice otvore, pa nećemo onda ni preuveličati žrtve, a nećemo ih ni umanjiti, jer

žalosno je, nakon 14 godina da još uvijek je cifra ona u Potočarima tek početna, a šta mislite, sad je u Potočarima ukopano 3217 osoba, a dok bude ukopa, zadnje, oni koji se bude našao, pa sad je bijelo more nišana, kako će onda se prekriti taj genocid. Daj da pričamo o tome, dosta nam je komisija. Mi znamo ko je slao avione, mi znamo odakle su tenkovi došli, mi znamo odakle su haubice išle, mi to jasno znamo, odlično smo to upamtili, bar mi žrtve srebreničkog genocida. Molimo vas nemojte nas više tako spuštati na koljena, za neke sitne pare da nam ponudite, ili za našu djecu. Mene pare ne interesuju. Kad bi pomnožili čitav svijet sa tri puta i rekli, Hatidža jesi li sad zadovoljna, više bih voljela jedno moje dijete, nego tri puta svijet da pomnože i da kažu sve su ti babe i mame, braća i sestre, više vrijedi jedno moje dijete. Moja su djeca, naša su djeca bila nevina, golobrada, goloruka, da su imali naoružanje oni bi se odbranili, mi bi danas imali našu djecu i ne bi ovde danas sastančili. Da nas niko više ne ubjeđuje da se mi pomirujemo sa nekima. Ja se ne mogu pomiriti sa onim ko mi je ubio dijete, jer je nosio naoružanje. Moja su djeca, naša su djeca bili golobradi i goloruci i onaj narod koji je bio u zaštićenoj zoni, enklavi, svi su bili nevini, jer nisu imali pravo da se brane. Njima je neko uskratio pravo na svoj, na njihov život. Meni su zabranili, neko je uzeo sebi za pravo i zabranio mi da ja imam moju djecu i uzeo sebi za pravo da može raditi s njima šta hoće i dan danas se profotira i dan danas se omalovažavaju porodice i one grobnice i one žrtve da tu ne postoji nešto. Ovo što mi radimo, ovo će kazna da stigne nekoga, Božija. Sud jeste za kažnjavanje i presude i ovako i onako, ja se uzdam u Božiju kaznu, ako Bog da i Allah ih dragi kazni, sve one koji su doprinijeli ovome, pa ja danas živim sama. Nije dan i dva, zaboravite, da ne zaboravite gospodine, od 11. jula, mnoga majka je ostala sama. Otišla je na oni svijet, nije saznala istinu za svoju djecu. Mi koji smo ostali, ja se ne borim samo za svoju djecu, da nađem moju djecu. Ja sam jedno dijete našla, ali ne znam mu ime. Da sram bude one koji su to učinili i koji i dan danas negiraju genocid i koji i dan danas govore da nije počinjena agresija na Bosnu i Hercegovinu. Mi to odlično znamo. Meni to ne može niko staviti. Rekla sam, kad bi mi dali sve na svijetu što ima i tri puta da ga pomnože, ja na to neću pristati. I mi srebreničke majke, mi žrtve, nikad nećemo pristati ni na kake komisije, da nas neko ubjeđuje na nekake komisije. Nama je komisija na glavu. Mi smo bili prvo zaštićena enklava, pa su nas doveli na genocid i nama je komisija dosta. Molimo vas, pričajte o nečemu drugome. Mi znamo ko je. Pa puna Srebrenica ratnih zločinaca! Puno Podrinje ratnih zločinaca, koji se i dan danas slobodno šeću. Poradite nešto na tome da ih pohapsimo. Jesam li ja držala knjigu i vodila dnevnik kako će mi ubiti sina i rekla, de ga ovako okrenite, de ga ovako okrenite. Dajte da učinimo nešto da bar progovore, da otvorimo masovne grobnice. Nikad se neću ni za kakvu komisiju više složiti i molimo vas više nemojte o Srebrenici, ako mislite pričati na taj način da trebaju nekakve komisije. Aman, nikakve komisije ne trebaju više. Mi smo siti komisija, nas su komisije dovele dovdje da mi i nakon 14 godina pričamo o našim najmilijim, o našim nestalim. Jer, tako da bi, ovako vrijeme potrajalo, da bi neki jako dobro zarađivali, da bi svoje sinove, svoju djecu školovali u nekim velesilama, mi majke se nadkućujemo nad grobnice i lovimo košćice. Da sram bude svih onih koji neće da učine bilo šta, da progovore, da kažu gdje su grobnice. Trežice i oni, ako ne budu i oni tražili, tražiće njihova djeca. Ja mislim da je ovo sramno, jako sramno.

Vehid Šehić: Dobro. Hatidža, Hatidža ako te mogu zamoliti, ja shvatam tvoju bol. Nikakva komisija nije formirana.

Hatidža Mehmedović : Neće se! Može se formirati, ali ne uzimati Srebrenicu u tu komisiju. Bar mi porodice imamo pravo riječi, i to glavne riječi kad su u pitanju naša djeca, moja djeca, majki djeca, koji su nestali nevini samo zbog toga što su se zvali. Ta komisija, može se formirati ona tamo, ali kad je u pitanju Srebrenica, to ne može.

Vehid Šehić: Bez podrške i to je stav svih udruženja, udruženja žrtava, ne bi bilo moralno govoriti da postoji komisija. Ja stojim iza toga, a mislim da stoje svi ljudi. Zato se razgovara ovdje, razumijete. Ali vaša će biti zadnja. Nikone može žrtvama nametati određena rješenja. Nema komisije još uvijek. To je ideja. Razumijete. A da vidimo da li je potrebna, na koji način, ako je potrebna, čime da se bavi, ja sam posebno rekao i istakao da vi određujete mandat te komisije, niko nema prava...

Hatidža Mehmedović : Nas nije, gospodine Šehiću niko ni pitao za tu komisiju.

Vehid Šehić : Ma nema komisije.

Hatidža Mehmedović : E neće je ni biti.

Vehid Šehić : Dobro.

Hatidža Mehmedović: Po ovom pitanju neće je ni biti.

Vehid Šehić : Dobro, nema problema. Ja bih zamolio da se držimo ovog dnevnog reda i upravo najviše vremena ćemo ostaviti da vi govorite i imaćete vremena da kažete sve što želite. Niko vas neće prekidati, niko vas neće sputavati. Dok mi sjedimo ovdje biće tako. Može Hatidža, molim te samo kratko, jer imaćeš prilike pitati sve. Izvini pošto sam gledao tamo.

Kada Hotić: Maloprije gospodin koji je iznio stavove o formiranju komisije za istinu pominje razne strane zemlje u kojima su se dešavali sukobi i kršenja ljudskih prava. Ja bih da to ostavimo i da nam ne bude komisija po osnovu tuđih iskustava. Mi imamo svoje iskustvo i svoj problem. Naš problem je poseban problem. **Ako bi se moglo raditi na tome, što ja zaista još sumnjam, da li se može formirati jedna komisija koja bi zaista istražila istinu.** Pomenila bi samo jednu stvar. Prije nego što je referendum bio za nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, teritorijalno oružje iz Srebrenice je odveženo. Zašto? Prosjekli su šume i postavili puteve, postavili pregled iz šuma na Srebrenicu, prije nego što je nezavisna Bosna i Hercegovina bila. Zašto? Okruženje i logor u Srebrenici, sabili su iz 9, 10 opština ljude u Srebrenicu i sačinili jedan poseban logor. Zašto? Ubijanje zarobljenih već '95. godine i protjerano stanovništvo iz Srebrenice. Zašto? Zar to nije bilo za istragu? Da li je prije toga neko imo plan da otme teritoriju i da ubije jedan narod? Kad su bombardovali Srebrenicu avioni tipa MIG, dolazili su iz Beograda. Kako to Srbija nije bila umiješana? Kad su nas '93. napali tri korpusa, Valjevski, Novosadski, i Uzički, kako to nije Srbija napala? Kako su tenkovi sa kamenoloma iz Ljubovije, sa Njemića, sa Tare, tukli Srebrenicu, kako to da nije Srbija napala? Svaka država ima svoj problem, mi nismo ni Čile, ni Argentina, ni bilo ko. Mi smo Bosna i Hercegovina. A Srebrenica još posebno. **Ako se bude komisija donosila po ovim mojim što sam navela, pa se istraži istina, možda ću je prihvatiti. Kažem ti, nakaradnu istinu neću, ni po čijim mjerilima. Mi imamo svoje probleme i svoja mjerila. Hoćemo da se počne od čelnih ljudi, od uzroka**

rata, ko je bio zagovornik ovog rata. Ko je riješio da jedan narod u Bosni i Hercegovini nestane? Ko je nas protjerao iz Srebrenice, ovo je moj grad bio, a danas više ništa nije moje. Ako se može po toj strategiji raditi i zaista uraditi istina, a utvrdiće se brojke ubijenih, brojke žrtava i brojke poginulih. Ovdje dok su ginuli u odbrani i u borbi naši momci i njih dvije, tri, četiri hiljade, ne znam koliko je tačno, ne računamo da su žrtve, jer to su poginuli, imali pušku, pa makar pravljenju, ali kakvu takvu. A kad su sabijeni u Potočarima, u logor i kad nisu mogli ni pobjeći, niti im je ko htio pomoći, kad se nisu mogli odbraniti, kad nisu ništa, kad su doživjeli to što su doživjeli, to su žrtve. I ne mogu biti svi poginuli u ovom ratu žrtve. Sa oružjem žrtve su poginuli i to nisu žrtve, a oni koji nisu, koji su bili bespomoćni, oni su žrtve. Prije svega i svijet je nas stavio kao žrtve, kad nam je stavio embargo na oružje, zabranio nam da se branimo, protiv četvrte oružane sile u Evropi, mi smo se goloruci branili. Ako ta strategija ne bude takva, istine neće biti i ja je potpisat neću, ni lično, ni kao Udruženje, ni kao, u širem kontekstu. I hvala vam.

Vehid Šehić : Hvala. Ovo što ste vi sada rekli upravo treba da bude i diskusija i da svako iznese svoj stav, i ja sam rekao, vi treba da odredite šta, čime će se baviti, eventualno, ako se formira komisija. Niko vam neće moći naturiti. Nema te sile koja će formirati neku komisiju bez saglasnosti udruženja žrtava i onog čime će se ona baviti. Vi ste spomenuli i žrtve, i to je jedan veliki problem. Neko je bio i žrtva, ali istovremeno je bio, možda i zločinac. O svemu tome treba razgovarati. Juče je bilo u Nišu nešto slično, gdje su govorili, mora se tačno fokusirati ko je stvarna žrtva i o kojim žrtvama treba govoriti. Ja vas svatam, ali bi zamolio, vi ćete prvi dobit riječ nakon...

Radojka Filipović: Ja neću prva riječ, nego hoću da se nadovežem na ovo, molim vas ovo je već deskriminacija...

Vehid Šehić: Hajde. Dobro. Samo, molim vas, ja vas molim, evo vi možete reći, samo bih vas zamolio da, ako možemo govoriti da uvažavamo jedni druge, da se ne vrijeđamo, razumijete, jer nećemo ništa postići ukoliko budemo vrijeđali jedni druge, možemo ipak kao ljudi, bez obzira na vašu bol, ja ne mogu pretpostaviti kolika je, svakog od vas da ipak govorimo na jedan normalniji način. Evo vi, pa ćemo kratku pauzu, pa ćemo nastaviti.

Radojka Filipović: Ja ću biti maksimalno tolerantna i ispoštovaću ovu vašu rečenicu na početku kada ste rekli da na ovom skupu zaista bi trebali govoriti o žrtvama bez prefiksa, o zločincima bez prefiksa, o stradanju jednog naroda na ovom području Bratunca, Srebrenice, regija Birača i Podrinja. Ne mogu više na ovakvim sastancima, a zaista prisustvujem retko, jer me u principu niko i ne zove. Čujem tri godina ideja postoji za jednu ovakvu komisiju, i ja prvi put budem pozvana i doživim to danas što sam doživjela. Ne mogu da vam oprostim s pozicija žrtve, jer sve ono o čemu pričaju gospoda iz udruženja majki Srebrenice ja sam doživjela mnogo pre, još decembra '92. godine. I ja se pitam zašto žrtve, porodice žrtava konačno ne priznaju da su postojale žrtve i iz druga dva naroda i da ako hoćemo da gradimo mir i da razmišljamo o budućnosti naše dece treba definitivno da kažemo: da, stradali smo svi, zločinci postoje iz reda sva tri naroda i posebno se žestim kad mi kaže neko da je izvršena agresija na Bosnu i Hercegovinu. Žestim se iz razloga što, ako one znaju da je izvršena agresija na Bosnu i Hercegovinu i oni znaju od koga su stradali, ja ću sada postaviti pitanje, pa ko je izvršio agresiju na celi jedan narod, a to je srpski, onda moram da stavim znak jednakosti i da kažem da agresiju

na srpski narod je izvršila vlastita država Bosna i Hercegovina. Njihove oružane snage, jer nemogu zaboraviti Kravicu i desetine sela i zaselaka, srpskih u koji danas nema ko da se vrati. Kompletna moja porodica je stradala na mojim temeljima u Bjelovcu, koje je stradalo '92. godine, korov je izrastao, drveće je izraslo iz moje kuće, moje dete nema ni oca ni babu ni dedu, članovi moje porodice su '92./'93. godine bili u zarobljeništvu u Srebrenici. Ja ne mogu mirno da posmatram sve ovo. Ne mogu više i da ne prisustvujem ovakvim jednim sastancima, jer definitivno svet dobija iskrivljenu sliku o svemu onome što se dešavalo na ovim prostorima. Ja ne kažem, ja saosećam sa svim bolom kroz koji prolaze sve porodice. Znam kako je živeti sa bolom. Sa tim bolom živim od '92. godine. Ali dajte se urazumite, ako mislimo da živimo na ovim prostorima onda definitivno trebamo da stavimo, ne tačku, nego da se pogledamo u lice i kažemo, da mnogi koji su izgubili '95. godine su bili u mom dvorištu, u mojoj kući, u kući mog komšije koji je izgubio i oca i majku i brata, i u kući Slavke koja je izgubila dve kćerke i supruga. I to moramo da shvatimo i onda na tim osnovama da krenemo, da donosimo odluke hoćemo li praviti komisije ili nećemo. Ali da kažete da postoji rat na ovim prostorima samo od jula '95. godine, onda se varate i onda definitivno imamo iskrivljenu sliku o svemu onome što se dešavalo na ovim prostorima. Vidim Hibu preko puta mene da maše glavom i odobrava, znači imam podršku u svemu ovome.

Vehid Šehić: Samo malo, nemojte molim vas, molim vas.

Radojka Filipović: Ja ne želim da branim nikoga, ne želim da prozivam nikoga, ali uradiću sve da istina izađe na videlo. Da postojim i ja. Moj otac je ostao siroče iz II Svetskog rata i niko za to nije odgovarao. Moje dete je ostalo siroče iz ovog rata. Neću buduća pokolenja moja da rastu kao siročići. Hoću da poštedim generacije koje dolaze i hajde da se urazumimo.

Vehid Šehić: Hvala velika. Ja bih vas sada zamolio, i eto slušaju se sudbine ljudi i ja mislim da niko ovdje, koliko sam ja shvatio i pratio nije negirao žrtve na sva tri naroda, u sva tri naroda. Niko mislim da ovde ne negira, ni od udruženja majki Srebrenice, ili bilo kojih drugih udruženja ovdje. Ovdje je pokušaj da razgovaramo i da pokušamo, ako se može doći do nekog rešenja, kako bi se upravo moglo žrtvama, evo konkretno, kod nestalih, da nađu svoje. To je neki cilj. Kako će se on završiti, ja apsolutno ne znam. Sad bih vas zamolio da napravimo jednu pauzu od 15 minuta, do 20. Ovdje ima kafa, sok, pa ćemo onda, u jednom isto ljudskom tonu nastaviti razgovor.

Vehid Šehić : Mislim da smo se odmorili uz kafu i sok i sad nastavljamo s našim radom. Ja moram reći da smo mi i mjestom održavanja ovih konsultacija imali sreću da odredimo da to bude *Kuća povjerenja* koja treba nešto da doprinese i u izgradnji između nas kao građana ove države. Nastavljamo sa diskusijom i kao što su i uvodničari rekli, kao što sam i ja napomenuo, možete iznijeti sve svoje, sva svoja razmišljanja o ovoj Inicijativi. Ja bi želio da budete, možda nekad i konkretniji, šta bi željeli da bude mandat te komisije i šta vi vidite kao najveći problem u utvrđivanju određenih činjenica konkretno u Bosni i Hercegovini, pošto smo većinom predstavnici iz naše države, a što bi moglo doprinijeti boljem razumijevanju i izgradnji povjerenja među nama. Ja otvaram diskusiju. Evo Branko će prije nego što krenete on će ukratko samo reći zašto REKOM ili zašto Inicijativa za REKOM.

Zašto REKOM?

Govornik: Branko Todorović, Helsinški odbor za ljudska prava u RS

Branko Todorović: Hvala. Pa evo sada u ovoj kratkoj pauzi koju smo imali, od nekih 20-tak minuta imao sam priliku razgovarati s nekima od vas. I većina vas mi je potvrdila nekoliko stvari koje ste mi rekli prije četiri pet – godina, koje ste rekli prije par mjeseci u Tuzli, zapravo koje se mogu uzeti kao nešto što je zajednički stav. I svi ste zapravo govorili o tome da je potrebna pravda i istina. Nažalost, neke stvari se ne mogu popraviti koje su se desile prije 15 ili više godina, i to je tragično. Ali, ono što biste vi rekli, evo i danas, sada, rekli ste da je nama potrebna istina, nama su potrebne da su utvrde činjenice i nama je potrebno da oni koji su počinili teška kršenja humanitarnog prava odgovaraju. I ja zaista razmišljam da bi žrtve sa prostora bivše Jugoslavije, da bi žrtve svugdje u svijetu, gdje se danas vode ratovi, uvijek imale jednu vrstu zajedničkog stava, pogotovo nedužne žrtve, civili, djeca, starci i oni koji su, kao što neko reče, ubijeni na pravdi Boga, potpuno nedužni. Zato mislim da zapravo žrtve predstavljaju jednu posebnu grupu ljudi koja treba biti povezana. Jedino tako mogu zaštititi svoje interese, ostvariti svoje interese, ne treba da dozvole da ih bilo ko manipuliše. Sa druge strane, i Vehid i ja i organizacije koje vodimo i mnogi ljudi koji su ovdje, bili su ovdje u Srebrenici vrlo često. Imali smo niz drugih aktivnosti, i mi dolazimo ovde iz jednog poštovanja prema ljudima u Srebrenici, u Bratuncu i u ovom regionu, iz solidarnosti i razumijevanja za bol koji nosite, za žrtve i tragediju koju ste prošli. Nažalost, evo 14 godina je već od završetka rata u Bosni i Hercegovini, u Srebrenici smo gdje se desio najmonstruozniji zločin, koji je Međunarodni krivični tribunal označio kao genocid, ali smo svjedoci, dakle, i dalje pokušaja da se taj zločin relativizira, kao i mnogi drugi zločini. Da se prikriju zločini, da se negiraju, tako da i danas, u pojedinim dijelovima naše zemlje, nažalost i u regionu se o zločinima želi govoriti prvenstveno kao zločinima one druge strane. A presude Međunarodnog krivičnog tribunala se često žele prikazati kao nepravedne, političke, usmjerene protiv samo jednog naroda, a sve ono tragično, poput zločina nad civilnim stanovništvom koje se dešavalo tokom rata u Bosni i Hercegovini, želi se samo prikazati kao odgovorom na neke druge zločine, pa se ide čak daleko, do II Svjetskog rata i govori se o jednoj vrsti revanšizma za ono što je učinjeno u II Svjetskom ratu. Mislim da je to poražavajuće. Da umjesto otvorenog suočavanja sa istinom, danas u javnosti Bosne i Hercegovine, imamo preovlađujuće osjećanje podrške onima koji su osmislili, organizovali i činili zločin. U javnosti smo veoma često svjedoci da se ti likovi pojavljuju na majicama, kalendarima, prilikom nekih političkih mitinga, a gradovi često ostanu

izljepljeni plakatama koji podržavaju one koji su osmislili, sprovodili, ideologiju ratnih zločina. I zato smi mi danas ovdje. Upravo da kažemo suprotno. Mi želimo da podržimo one koji su stradali, one koji su žrtve, i želimo da oni koji su to osmislili zaista odgovaraju i budu kažnjeni, onoliko koliko je to moguće, za zločine koje su počinili. Ta poražavajuća slika bosanskohercegovačkog društva, u kome danas, evo 14 godina nakon rata postoje potpuno različita viđenja događaja iz vremena rata, i svjedoče nam o tome da nemamo snage i unutrašnju energiju da se suočimo sa tom zastrašujućom istinom. Zato mislimo da nam je potreban REKOM, da bi se utvrdile činjenice o dešavanjima tokom ratova na prostoru bivše Jugoslavije, koje nisu utvrđene sudskim procesima, a biće ih i ima ih puno. Da bismo pokazali da žrtve nisu zaboravljene, i da ih se ne sjećamo samo prilikom godišnjih ceremonija i komemoracija. Želimo da u društvu razvijemo osjećaj solidarnosti i razumjevanja za žrtve i patnju kroz koju su prošli i nepravdu koja im je nanesena. REKOM nam je potreban da bismo ubrzali process pronalaženja posmrtnih ostataka žrtava, koji se još uvijek vode kao nestali, a u Bosni I Hercegovini je još uvijek taj broj negdje oko 13.000. REKOM nam takođe može pružiti priliku da izradimo tačan registar žrtava i ljudskih gubitaka i time zauvijek spriječimo manipulaciju brojkama stradalih i ubijenih. Evo ovih dana se u Gradini kod Jasenovca održava komemoracija, i mi smo i danas svjedoci da se taj broj stradalih u Jasenovcu kreće od broja od 30 000 nekih, pa do 700.000. I to je uzrok. Evo već 60 godina je prošlo od tog vremena, političke netrpeljivosti, mržnje, napetosti i stvaranja te želje da se neko nekome revanšira, da neko nekome vrati zbog onoga što se dešavalo. Ja mislim da je naša odgovornost u tom pravcu izuzetno velika, bez obzira na tragediju koju smo doživjeli, da damo jedan doprinos, zaista da se utvrdi samo činjenice i istina o tome šta se to desilo. Nadam se da nećemo opteretiti buduće generacije da one takođe govore o nekim ciframa koje su nerealne ili koje su neistinite ili koje će samo podsticati ljude na mržnju i na netrpeljivost. Aktivnostima u okviru Koalicije za REKOM želimo stvoriti mogućnost za zvanično utvrđivanje činjenica koje će nam pomoći da se uspostavi dokumentacija o tragičnim događajima u našoj zemlji i regionu i prestane sa prikrivanjem i ignorisanjem spornih ili tragičnih događaja tokom rata. Skrivena istorija sa jedne strane, patnje, bola i progona, a sa druge strane nasilja, ubijanja i rušenja treba da izađe na vidjelo. Da postane dio javnog znanja i pamćenja. REKOM će nam pružiti mogućnost da mladi ljudi širom Bosne i Hercegovine i regiona saznaju istinu o događajima tokom rata, da saznaju činjenice o tome šta se zaista i zašto dešavalo. Ja znam da ste vi umorni od obećanja, od priča i od čekanja. Ono što je poražavajuće i što mi vrlo često ističemo, evo sjećate se prošle godine, Helsinški odbor je na to ukazao, da u pojedinim institucijama i danas rade pojedinci koji su učestvovali u najtežim kršenjima humanitarnog prava. Da se neki od njih čak nalaze na vrlo visokim pozicijama u policiji, vojsci, parlamentima, ili vlasti na lokalnom nivou i da kriju podatke o masovnim grobnicama ili druge važne podatke o počinjenim zločinima tokom rata, demonstrirajući na taj način, podršku ideologiji zasnovanoj na etničkom čišćenju i progonu ljudi zbog njihove etničke ili vjerske pripadnosti. Zato nam je potreban REKOM, da bi se čuo glas žrtava, da bi se prekinula o tome šutnja u javnosti i da bi se došlo do činjenica koje mogu čak pomoći i pravnosudnim institucijama, kako bi se mnogi od počinitelaca ratnih zločina koji su i danas na slobodi našli pred licem pravde. Siguran sam da niko, evo koliko ovdje, ne bi stao u zaštitu bilo koga ko je počinio ratne zločine, nema veze da li pripada njegovoj etničkoj grupi, pa čak i da je član njegove bliže porodice. Mi smo ovdje, a nadam se da se sjećate, mnogi od vas su i prisustvovali tome, organizovali sa Međunarodnim krivičnim tribunalom, ovdje u Domu kulture veliku konferenciju, gdje su predstavnici Tribunala

pred skoro dvjesto učesnika iz sjeveroistočne Bosne i Hercegovine prezentirali svoj rad na procesuiranju počinjenih ratnih zločina u julu 1995. godine, ovdje u Srebrenici. Tada sam ja imao priliku razgovarati s mnogim od vas. I ono što me se dojmilo zaista, pored vrlo tragičnih prikaza, koje smo imali priliku vidjeti ovdje u Domu kulture, bilo je to što su neki od vas tada ukazali na potrebu da se govori i saosjeća i sa žrtvama i iz Bratunca, Kravice, Skelana i drugih mjesta gdje su drugi ljudi stradali. Meni je tad to izgledalo kao neka priča iz antičkih tragedija da ljudi koji su toliko prepatili i koji su toliko stradali nalaze u sebi snage da kažu nismo mi samo jedine žrtve, ima ih i drugih, mi želimo da se govori o tim drugim žrtvama. I to je nešto što kažem evo do danas, jednostavno daje svima nama energiju da jednostavno insistiramo i tražimo odgovornost svih onih koji su počinili zločine i da znamo zapravo činjenice o tim zločinima. Uprkos boli i najtežoj tragediji koja vas je pogodila vi ste, možda najsnažnije u ovoj zemlji očuvali ljudsku potrebu za istinom, humanošću i pravdom. Zato mislim da je veoma važno i to da podržimo, što ste i sami rekli da postoji isti pristup, isti odnos prema žrtvama. Da postoji taj pristup koji afirmiše humanost i solidarnost. Zato smo se mi danas ovdje zajedno okupili da razgovaramo o tome kako vi vidite, najbolje moguće načine da se u praksi realizuju one pozitivne inicijative koje REKOM u sebi nosi. Vaše učešće na ovoj konsultaciji danas, ali i nakon nje je veoma važno. Od vašeg učešća u konsultacijama i razgovorima poput ovog danas, od vašeg doprinosa u izradi modela REKOM-a, u velikoj mjeri zavisi i uspjeh toga. Mi zajedno sa vama trebamo odgovoriti na važna pitanja koja se tiču I ove komisije. Kakva nam komisija treba? Ko bi trebali biti njeni članovi, čime će se ova komisija baviti, pa i u krajnjem slučaju, pitanje koje vi otvarate, neki od vas, da li mislite da nam uopšte treba? Važno je u ovaj proces uključiti i one ljude koji misle potpuno drugačije nego recimo oni koji podržavaju formiranje komisije, da zajedno kroz razgovor dođemo do konsenzusa, da se usaglasimo da su nam činjenice najbitnije, jer samo preko činjenica možemo doći do istine, istine koja je bitna za žrtve, za cijelo društvo, ali i buduće generacije. I mislim da je to što ste danas ovdje, zapravo prilika da o tome razgovaramo. Da kažete vaše stavove, da saslušamo jedni druge, da pokušamo da razumijemo i shvatimo jedni druge i da afirmišemo nešto na čemu se zapravo nekada zasnivalo, a mislim da će i ubuduće zasnivati bosanskohercegovačko društvo, a to je razumjevanje, to je tolerancija, to je nesebičnost, to je jedan humanizam koji je, ipak mislim od svih ovih prostora bivše Jugoslavije bio najsnažnije izražen u Bosni i Hercegovini. Zato i kada govorimo o ovako tragičnim i osjetljivim pitanjima za sve vas, ja se nadam upravo da će taj humanizam i razumjevanje među ljudima nadvladati, bez obzira na slobodu da o nekim pitanjima imamo potpuno različite stavove. Shvatićemo, zapravo da to i jeste smisao slobode, da u nekim stvarima možemo imati potpuno različit stav, ali to ne znači da zbog toga treba da se svađamo ili da ne razgovaramo, mislim da je veoma važno da vodimo jedan iskreni i otvoreni dijalog, hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala velika. Izvolite. Ja bih vas samo zamolio, pošto se ovo se snima, pa će biti i štampano, da svako od vas, prije nego što krene, kaže ime i prezime.

Hiba Ramić: Ja sam Hiba Ramić, dolazim ispred fondacije *Mezarje Bratunac '92*. Pozdravljam sve prisutne, pa ja ću ovako. Ako mislimo da formiramo ovu komisiju u kontekstu pravde i istine, ja to mogu podržati, ali imam i konkretan prijedlog, da se počne ispitivati od avgusta '91. kad je u mjestu Kravica ubijen Bošnjak za kojeg počinilac i danas danile nije otkriven. Da u aprilu 18. ili 20. Zekir Gušić koji je ubijen na kućnom pragu, Hajrulah Ramić koji je pronađen u Sremskoj Mitrovici, a ubijen je u Bratuncu 3.

maja, gdje je ubijena Selma Hodžić, djevojčica od 6 godina, 3. maj gdje su odvedeni 9 Muslimana i popaljene kuće, među kojima je bio i moj muž. Uglavnom su to bili dječaci do 18 godina. Tu je 9. maj, Glogova, Hranča, Suha, gdje u Suhoj u kući, svi znamo, 10. maja, igralište. Sa igrališta znamo gdje su odvedeni, u osnovnu školu Vuk Karadžić, kojoj je promijenjen naziv, ja to moram da naglasim. Zašto i kako to svi dobro znamo. Ne bi li se prikrili zločini. Ako pomenemo kuću u Suhoj, gdje su zapaljeni starci i djeca, među kojima dvoje djece Ramića od 10 i 12 godina. Ako pomenemo grobnicu u Suhoj, gdje su od 27 žrtava, gdje su majke s nerođenom djecom, znači i bebe od 10 do 13 godina, onda mogu sa mojom komšinicom, ovako da sjedim preko puta i da pričam i da dođemo do decembra '92. Ali uzmite avgust '91. i decembar '92. **Da poredamo hronološki stvari kako bi svi zajedno mogli doći do prave istine, odnosno i da poredamo do '95. jer, obično taj dio '95. svi znamo, al' početak, znali početak '91. avgust i u tom kontekstu, ako budemo radili tako ja mogu da dam podršku.** Toliko i hvala vam.

Vehid Šehić: Ja vam se zahvaljujem. Samo malo, ko se javio, izvolite.

Raza Hrvačić: Ja sam Raza Hrvačić ispred Organizacije šehida i poginulih boraca opštine Srebrenica. Moram krenuti od samog naziva dnevnog reda Konsultacije o osnivanju Regionalne komisije za utvrđenje činjenica o ratnim zločincima, zločinima, i drugim teškim povredama ljudskih prava u nekadašnjoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Mislim da bi ovde možda trebalo da stoji u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, pa bi onda znali na koji način je Republika Srpska dobila svoje ime i na koji način je osnovana. Na krvlju Muslimana, Bošnjaka. Zasnovana je na krvlju. Da ne uzimamo cifru. Onda bi se nadovezala na početke datuma. Nema osobe koja može negirati 13. 4. '92. pogibiju Mehe Hrvačića i Bahrudina, na Vitezu u Srebrenici, prvih žrtava rata Srebrenice, u Srebrenici. To je 13. 4. '92. Moramo krenuti s komisijom, radom, od tog datuma, to je prva žrtva u Srebrenici, nevina ubijena, svi znamo kako i nakoji način i moram se nadovezati, pošto sam iz organizacije porodica šehida, da '95. imali smo popis 270 djece, do 300 bez oba roditelja. '95. od kojih danas 57 djece na Tuzlanskom kantonu, koji su još uvijek učenici. Vratite godine unazad u '95. pa ćete vidjeti od koliko godina su ta djeca ostala bez oba roditelja. **Trebalo je samo ovolike godine preživjeti i hoćemo odgovornost, ali odgovornost od prvog datuma, prvog zločina, uopšte me ne interesuje nacionalnost. Neka odgovara svako za svoje loše djelo, bez obzira koje je nacionalnosti. Ali nećemo ni u jednom momentu preskočiti ni jedan datum, ni jednu pogibiju i ni jedan učinjeni zločin, nema veze na kome je učinjen.** Hvala i toliko.

Vehid Šehić: Hvala velika.

Amir Kulagić: Pa dobro dragi prijatelji, ja sam se javio za riječ iako sam pun stresa, boli, jer sam samo prije jedan dan vratio se sa jednog studijskog putovanja u Njemačkoj gdje sam imao priliku da od jutra do kasnog mraka obilazim mjesta stradanja ljudi različitih nacionalnosti, a danas moram ovdje pričati o vlastitom stradanju i pričati o stradanju moje familije, mojih prijatelja, mojih komšija. Bili smo u Njemačkoj gdje se činjenice utvrđuju još i danas, ali zašto, da se ne bi zločini ponovili. Prvo moram radi pojašnjenja, jer u početku nisam bio dovoljno jasan. Zašto sada Inicijativa ima za cilj da se utvrde ratni zločini i teške povrede ljudskih prava na prostoru Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Makedonije, Kosova i Crne Gore. Jer, mi smo jedan prostor

koji je bio isprepleten istom istorijom, istom tradicijom, ali i istom tragedijom. Da li Srebrenica treba da bude predmet istraživanja regionalne komisije. Biću rezolutno jasan: da. Zašto? Pa molim vas '95. došla je jedinica 'Škorpioni' iz Srbije, pa je ubila na najmonstruozniji način, zabilježila kamerom stradanje Srebreničana u okolini Trnova. '92. godine, grupa Srebreničana koja je otišla u Crnu Goru je deoprtovana i nakon toga izgubila život, a da nikad nismo saznali gdje su posmrtni ostaci. Ako ne bude regionalnog pristupa, ako u ovo ne bude uključena istraživanja iz Srbije i iz Crne Gore, pa hoćemo li saznati pravu istinu o Srebreničanima i njihovom stradanju. Dragi prijatelji, mislim da nećemo. Da li nama treba komisija za istinu, ili komisija za utvrđivanje činjenica. Biću rezolutno jasan. Komisija za utvrđivanje činjenica. Zašto? Pa zato što je istina jedan pojam o kome svako od nas ima svoje mišljenje, svoj stav. Drugo, u Bosni i Hercegovini postoje tri službene istine, bošnjačka, srpska i hrvatska. Onako kako odgovara vladajućim političkim elitama. To je politizacija i manipulacija žrtvama. Istina može biti samo jedna, međutim istina može biti subjektivni osjećaj, ali ako utvrdimo činjenice na izjavama i verifikujemo ono što su tvrdili sudovi, kako međunarodni, tako domaći sudovi za ratne zločine, onda gospodo mi imamo činjenice, nepobitne materijalne dokaze kojima ne može niko manipulirati. Mi ovdje imamo četvrtu, odnosno petu istinu. Četvrta istina je istina međunarodne zajednice koja je bila direktno uključena u sve ovo što se dešavalo. Međunarodna zajednica je bila svjedok. Mi možemo da imamo subjektivni stav, zato što doživljavamo svoju tragediju kao najtežu, ali molim vas, međunarodna zajednica je ovdje bila svjedok, a uloga svakog svjedoka na sudu jeste da iznese činjenice da govori istinu. Šta radi međunarodna zajednica? Pa šuti, mudro šuti, pokušavajući stvoriti privid da je u Bosni i Hercegovini bio jedan bosanski lonac gdje je ubijao svako svakoga, neko malo više, neko malo manje, u principu, svi smo krivi. Molim vas, da ne bi svi bili krivi, i svi jednako odgovorni, mi moramo tačno utvrditi činjenice, gdje se šta desilo, kada je se desilo, kome je se desilo i ko je to počinio. Bez toga gospodo nema budućnosti. Ali to i jeste dio procesa da se utvrde tačno sve činjenice. Ovdje je bitan, ja sam napravio u početku propust, nisam rekao vremenski prostor u kome ta komisija treba da utvrđuje činjenice. Ne samo od aprila, ili avgusta '91., već od početka '91. do 2000. godine, jer molim vas na Kosovu se nešto dešavalo i 2000. godine, molim vas. Zločin. U Sloveniji je sve počelo '91. molim vas, davno prije. Pa u Hrvatskoj, molim vas. Mi moramo tačno reći da mi želimo da se na prostoru bivše SFRJ utvrde tačno činjenice. Ali, molim vas suđenja kako teku, ona neće dati odgovore na sva pitanja, molim vas. Zato i jeste Inicijativa da se kroz regionalnu komisiju koja će biti sastavljena od ljudi koji uživaju autoritet u regiji, koji će na jedan nepristrasan način utvrditi sve šta je se dešavalo, upravo da ne bi svako od nas imao svoju istinu i svoju istinu prenosio svojoj djeci koja će sutra, kao što sam već rekao otvoriti neki celofan i biti neke nove žrtve. Koliko će ovaj proces koštati? Ima tačno na web-site-u svaki dinar, odnosno svaka konvertibilna marka ili euro kako se mora potrošiti. Da li neko namjerno želi manipulacijom ciframa stvoriti sumnju u poštenje i regularnost ovog procesa? Možda da. Mogu da razumijem, ali ne odobravam. Moram ovdje još, zato što sam dio ovog procesa već tri godine, dati još nekoliko stvari koje mi mogu pojasniti ovo o čemu danas govorimo. Svako od nas ima svoju definiciju zločina, zločinca, pravde i istine. Međutim, gospodo, postoje međunarodni standardi, međunarodni definicije, kako se šta definiše. Mi moramo insistirati da regionalna komisija u svom poslu, ako se formira, mora koristiti definicije utvrđene međunarodnim pravom i međunarodnim standardima. Jer, ako svako bude tumačio na svoj način, ne poštujući međunarodno pravo i međunarodne standarde, onda ćemo biti izloženi novim nesporazumima i novim neslaganjima. **Molim vas na ovim skupovima uvijek slušamo**

iste definicije, iste pojmove, ali molim vas, zašto smo mi ustvari žrtve? Da li je iko od nas odlučio da bude žrtva sam po sebi? Mislim da nije. Da bi postao žrtva, morao je postojati zločin. Da bi postojao zločin, mora postojati zločinac, bez toga nema žrtve. Molim vas, strašno me boli kad čujem prefiks, srpski, hrvatski, bošnjački zločinac.

Molim vas, ja sam musliman, dolazim iz islamske kulture dozvolite mi da samo dam jedno pojašnjenje koje sam našao u Kur'anu i da razgovarajući sa relevantnim ljudima koji to bolje znaju od mene, molim vas. Ako imamo u vidu definiciju pojma Musliman i koliko puta je ponudio poslanik a.s. Musliman je onaj koji svaki dan svojem bližnjem želi isto što i samome sebi. Musliman je samo onaj od čijeg jezika i ruku su sigurni drugi ljudi. Dodamo li tome još i onaj Kur'anski stavak da ubistvo samo jedne nevine osobe izjednačava sa tragedijom, tada je jasno da u Islamu ne može biti uporište za takva nedjela, nego da se pojam Muslimana i pojam Islama u istinskom značenju nikada ne mogu niti smiju dovoditi u vezu sa bilo kojom vrstom nedopustivog zločinačkog čina. U času onaj koji je sebe do tada smatrao Muslimanom čini nedopustivo djelo, kao što je ubistvo, pljačka, silovanje i paljenje kuća u tom času, vršeći takvo djelo on od tada prestaje biti Musliman i baštinik ideje Islama. Dakle, u trenutku kad ubija siluje, pljačka i čini neko drugo nedopustivo djelo, prema tome kad neko čini neko loše djelo on postaje zločinac. Ali molim vas, zločinac ima svoje prepoznatljivo ime, ma ko da ga je učinio tako da nikad pseudonim poput muslimanski, srpski, hrvatski, ne može promijeniti njegovu nakaznu fizionomiju i tragične posljedice. Zločinac koji čini zločin, čini ga uglavnom u svoje ime, iz samo njemu znanih razloga. Zločinac, zaista nema vjeru ni naciju, niti ima nacionalni, vjerski ili civilizacijski predznak. Mislim da je to svima poznato i da je to stavka prema kojoj se definiše zločin i zločinac na svakom mjestu na planeti. Molim vas, u momentu kada neko čini zločin, bez obzira iz koje religijske i kulturne tradicije dolazi, on prestaje biti Srbin, prestaje biti Hrvat, prestaje biti Bošnjak ili Musliman, on postaje zločinac. Ja sam iznio definiciju kako to piše u Kur'anu. Ja smatram da na to imam pravo jer sam Musliman. Ali neću da se izjednačim niti izjednačavam bilo kakve zločince. Samo kažem da zločinac ne može imati ni vjeru ni naciju. On isključivo čini zločine iz sebi znanih razloga. Draga gospodo, mogu da prihvatim da svako od nas ima pravo na svoje mišljenje, svoju definiciju i zločina i zločinca i istine i pravde. Ali molim vas želio bi da se možda složimo i oko slijedećih činjenica: najveći prijatelj istine jesu vrijeme, zajednički rad i strpljenje, a najveći neprijatelj predrasude i mržnja drugog i drugačijeg. Zločin ne smije ostati nekažnjen, da se ne bi ponovio. Sve činjenice o zločinima se moraju utvrditi, dokumentovati, arhivirati i pamtiti, kako se to zlo ne bi ponovilo. Svaka žrtva ima pravo na satisfakciju, identitet i dostojan pokop. Ali molim vas, svaki zločinac ima pravo na kaznu, fer i korektno suđenje. Zato dragi prijatelji, ne želim da bilo s kim od vas polemiziram, želim samo da iznesem svoje razmišljanje. U Srebrenici sam izgubio sve muške članove moje široke porodice. Ja sam za razliku možda, mnogih vaših koji nisu imali tu sreću da preživim golgotu na putu od Srebrenice do Tuzle. Dva put sam bio mrtav, dva put oživio. Vjerujem da postoji dragi Allah, da postoji neka viša Pravda. I ako me je i za šta drugo dragi Allah spasio, to je da mogu pričati, da se mogu boriti, da se utvrdi tačno činjenice o svakom mom prijatelju, o svakom mom članu porodice, kako ne bi sutra moj Sultan i moja Azra, moja djeca, bili neke nove žrtve. Da li mi imamo pravo na šutnju? Nemamo. Da li imamo pravo da se slažemo sa svim i svačim, nemamo. Zato nam trebaju činjenice. Zato nam treba neovisna komisija sastavljena od stručnih, ali moralnih ljudi koji mogu da utvrde, verificiraju i dokumentuju sve ono što se desilo i da na toj platformi gradimo neko bolje sutra. Ja smatram da je Inicijativa za regionalnu komisiju potrebna i da je dobar put i

dobar metod da se sve činjenice utvrde, dokumentuju, ali i pamte. Bez toga, bojim se da ćemo se stalno vrtiti u krugu i stalno spočitavati jedni drugima nešto što ne razumijemo ili što stvarno ne znamo kako je bilo. Hvala vam.

Vehid Šehić: Hvala. Ko se? Izvolite. Samo se predstavite molim vas.

Sakib Ahmetović: Ja sam Sakib Ahmetović, predsjednik sam logoraša Bošnjaka, povratnika u Bratunac. Slušajući vašu diskusiju i ove nove komisije, ja ne znam šta da kažem. Mi smo naslušali se dosta komisija, nagledali se svih filmova i svih događaja. Međutim, niko neće da počne da priča tačno što je se spomenulo 2001, tj. '91. i '92. godina. Tu je sva srž onoga što se dešavalo ostalih godina u toku rata. Civilne žrtve rata treba prvo da se vide koje pobio toliko ljudi na njihovim pragovima. Zašto ih je pobio i kakav je motiv bio kad se pobije. Znači, spominjete Sloveniju, to je bezbolno prošlo. Isto i Hrvatska malo, ali Bosna i dalje stoji na istoj ivici. '99. kad je početak, tj. '89. kad je početo da se pravi šta će se desiti u Bosni i Hercegovini i ponovo vlast koja sad vlada u Srpskoj Republici ponovo ima iste motive. Isti nam strah zadaje, da mi pored Drine, ne možemo živjeti mirno. Jer, uvijek možemo očekivati ono najgore, da će nam doći naoružani, pobiti nas onako kako su nas pobili i ostaviti ponovo u ovom sad, ja se izvinjavam, zbog emocija ne mogu da govorim puno dugo, i dođe, tačno nam spremaju ponovo i ja imam osjećaj, a imamo svi na Drini koji živimo, koji smo povratnici da se ponovo priprema podjela, a to je likvidacija Bošnjaka u Srpskoj Republici. Od mene toliko.

Stanojka Tešić: Stanojka Tešić, rođena u Batunacu. Ja sam iz organizacije i ja sam učestvovala na ovim sastancima, nije mi ovo prvi, REKOM-a, i uvijek nekako dođem u svoju organizaciju sa jednom dilemom-da li će ova komisija moći uopće da radi na prostoru čitave, Jugoslavije. Ako znamo, evo Vesna je ovdje, da je država Hrvatska donijela deklaraciju 2000., znači dala je kvalifikaciju rata, da je to Domovinski rat. Ako imamo u Bosni i Hercegovini, ne tri istine, mi imamo tri politike, a vjerujte, ona četvrta je naj snažnija, a to je politika međunarodne zajednice. I ne predstavljam organizaciju nestalih, poginulih, niti žrtava, ja inače predstavljam organizaciju ženskih ljudskih prava i uvijek imam dilemu da li neko još uvijek ima pravo i odkud mu pravo da iscrpljuje majke koje jesu i ostaće žrtve. Da li mi kao građanske organizacije možemo da se zastupamo ili zalažemo da u našoj zemlji, ja sad pričam za Bosnu i Hercegovinu. U Hrvatskoj, oprostite Vesna, ali država kad da definiciju rata, komisija za istinu je zakasnila. Ovaj vid komisije je zakasnio. Ja ne ulazim šta je civilno društvo uradilo u Hrvatskoj, niti u Srbiji. Ja znam da je civilno društvo u Bosni i Hercegovini jako malo uradilo i mi ćemo sada doći u situaciju, da se zalažemo kroz komisiju, za nadoknadu, reparaciju, pa će onda ta žrtva koja dobije nadoknadu kroz reparaciju, kao poreski obveznik dati novac i finansirati nekoga ko sjedi u institucijama, jer nije sproveden zakon o lustraciji. I onda mi imamo jedan apsurd. Mislím zaista apsurd. Nekako zaista je važno da svi posložimo prioritete da ne iscrpljujemo više žrtve. Toliko hvala.

Vehid Šehić : Evo imamo ono saborski rečeno, replika. Vesna, Vesna, ne, pošto si rekla Hrvatska riješila, onda moram reći replika. Vesna Teršelič.

Vesna Teršelič: Stanojka, nedopustivo je da nas obeshrabre deklaracije parlamenata, kako hrvatskog sabora, tako ni drugih. Jer se sutra možda može donijeti neka nova

deklaracija. Deklaracija o Domovinskom ratu je donešena i tamo je data jedna definicija, a onda se u javnosti reagira na tu definiciju. Ja bih rekla da se u javnosti sve češće govori da je u Hrvatskoj vođen obrambeni rat i da, spominje se agresija, ali kaže se da je bilo elementata građanskog rata, dakle da je rat imao složen karakter, da nije bilo tako jednostavno, i kad god će se govoriti o definiciji rata i ratova u cijeloj regiji isto tako će se morat pronalaziti složene definicije. Nema tako jednostavnih rješenja, jer, čak i kad pogledate različite dijelove unutar jedne zemlje, različite regije, možete reći, e u ovim mjestima je situacija jasna, recimo kad pogledate u Hrvatskoj Vukovar, možete reći da, to je bila agresija JNA, ali bilo je nekih zločina zbog kojih bi mogli reći da opet trebamo razmotriti i elemente građanskog rata, dakle, moraćemo se dobro znojiti mi, a posebno će se znojiti ukoliko predamo ovaj prijedlog vladama i parlamentima, oni koji će biti članovi i članice komisije. To nisu jednostavna pitanja, no ono što pomaže je da su u Tribunalu o tom već raspravljali i već se o karakteru rata jasno progovorilo na način tamo gdje, okvalificirano se radilo o međunarodnom sukobu. Ali nemojmo da nas obeshrabri ono što je parlament već napravio, jako je bitno da mi insistiramo na našim viđenjima, i kako mi vidimo stvari. Hvala.

Stanojka Tešić: Samo mi je važno sada reparacija i ovaj, lustracija. To mi je nekako poražavajuće znate, da neko dobije nadoknadu kroz bilo koji vid, materijalnu nadoknadu i da istovremenu bude poreski obveznik u svojoj državi, a da nije sproveden zakon o lustraciji, i onda je to apsurd. Da će žrtva ponovo da izdvaja kroz porez i da plaća nekoga ko sjedi u institucijama. To je nekako opet isto što organizacije koje jesu definisane kao organizacije za ljudska prava, da se moraju prioriteti malo posložiti. Toliko.

Vehid Šehić: Ja ću samo reagovati, na reparacije ne plaća se porez ni u jednoj državi, ni u Njemačkoj, nikad se nije plaćao porez. Ja znam zašto vi govorite. Ali je problem što mi imamo u vlastima, na svim nivoima imamo ljude koji bi opet dobili. Krivi su zato što bi neke žrtve opet dobili neke novce što su žrtve. To je najveći porez. Izvoli.

Dževad Bektašević: Zahvaljujem. Ja sam se predstavio, znači Dževad Bektašević, dolazim i predstavljam porodice žrtava rata Vlasenica '92.-'95. U samom našem nazivu Udruženja upravo je i period koji je u ovom momentu i tema našeg današnjeg sastanka. U ovom momentu ono što mogu da kažem jeste da mi, udruženje, jednostavno, ja nisam bio u prilici, da se dovoljno pripremam za ovaj sastanak, tako da ću ovdje iznijeti neke neka zapažanja koja sam upravo sad i zapisao i primijetio. Inicijativa, kao Inicijativa sigurno treba i ako uzmemo definiciju Inicijative da je Inicijativa zapažanje određenog problema i pristup tog problema, identifikacija problema inicijativa i način rješavanja nastalog i uočenog problema. Put rješavanja, odnosno put problema ima svoj oblik i ima svoju formu. U uvodnom izlaganju, od gospodina, ne mogu se sjetiti, malo mi je bila neprihvatljiva analiza komisija koje su formirane na području Južnoafričke republike, gdje je uzrok nastalih problema bila rasna diskriminacija. Slijedeća analiza komisije je bila čini mi se Čile gdje je uzrok nastalih problema bila vojna hunta. Mislim da je trebalo napraviti analizu komisija sa ovih prostora. Mi moramo prihvatiti činjenicu da smo mi i na prostorima Bosne i Hercegovine, imali pozitivne rezultate određenih komisija. Mislim da takav pristup tim analizama, mislim da bi bio prihvatljiviji u ovom momentu za sve strane. To bi jednostavno odrazli sliku, da kažem i političke volje ako bi određena komisija uspjela sa državnog nivoa. Naravno i sa međunarodog nivoa, pomenuo bih samo komisiju koja je formirana zajedničkim stavom grupe, čini mi se G7, kojom je formirana

Međunarodna komisija za nestale osobe koja je imala mandat na teritoriju bivše Jugoslavije. Rezultati tog rada su svima očiti. Svima su vidljivi ti rezultati. Trebalo je pristupiti analizi upravo tih komisija. U ovom momentu još što je vrijedno pomenuti, mislim da je prilaz ovom problemu u ovom momentu mora imati svoju dimenziju koja je široka toliko koliko su granice bivše Jugoslavije. Naravno mora imati i suštinu i srž onoliko koliko su granice međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine i moraju da se identifikuju svi danas prisutni da priznaju i prihvataju granice međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine, da unutar tih granica tražimo rješenje ove problematike i da prihvatimo činjenice koje su u dosadašnjem periodu dokazane, da uzroci i povodi da su dolazili iz vana, van teritorije Bosne i Hercegovine. Identifikacija i neprihvatanje određenih činjenica genocida i ratnih zločina koji su dokazani kroz pravomoćne sudske presude međunarodno priznatog Haškog tribunala i domaćih sudova nisu pravi put. I da, nije moguće ostvariti u ovom momentu neophodno potrebni koncenzus kako bismo dobili, kako bi ova Inicijativa dobila svoju dimenziju i dobila prihvatljiv oblik. Ja ću samo možda pomenuti naš stav kako problematiku koja se susreće prilikom identifikacije, odnosno pod pojmom identifikacije, ne podrazumijeva sve samo identifikacija žrtve. Pristup u rješavanju ovog problema upravo je u pristupu i obezbjeđenju informacija o događajima. Pored informacija o događajima potrebne su nam i informacije o mjestima počinjenih zločina, egzekucija, individualnih streljenja znači o svim događajima. Informacije o lokacijama primarnih grobnica, zatim informacije o događajima koji su prouzročili i koji su uzrokovali uznemiravanje tih primarnih lokacija masovnih grobnica sahranjenih žrtava ili individualnih. Ni u jednom momentu ne umanjujem značaj individualne grobnice u odnosu na masovnu grobnicu. Informacije o lokacijama tih sekundarnih i tercijarnih masovnih grobnica. Ekshumacije, prilaz i pristup ekshumacijama, obzirom da se radi o masovnim zločinima, o ratnim zločinima, nedovoljan pristup stručnog osoblja. Obzirom da je protekao veliki vremenski period, od momenta događaja, do momenta obrade, pronalaska tijela je prouzročio da su veliki broj materijalnih dokaza koji nam upravo trebaju u sudskim epilogima, da bi utvrdili istinu je uništen. Površno se prilazi, pristupa i ekshumaciji. U ovom dijelu problematika se sastoji i u obradi posmrtnih ostataka, pronađenih. Nedovoljan broj stručnih osoba iz sudske medicine i kriminalistike, nedovoljan pristup, nedovoljan pronalazak upravo tih uništenih materijalnih tragova. Samo ako uzmemo činjenicuda jedan događaj ako se desi u toku dana ili u toku noći, svi smo svjedoci da se određene lokacije blokiraju, zabranjen je pristup, materijalni tragovi su tu na licu mjesta, a vidite koliko je proteklo od '92. Od kada su počinjeni ti zločini do 2009., to je veliki prostor, u tom prostoru su veliki broj materijalnih tragova u uništeni. Zatim, identifikacija. Neprihvatljivo je da se prilikom identifikacije primjenjuju ti nacionalni prefiksi prema žrtvama, i prema identifikovanim tijelima. Treba ravnopravan pristup žrtvama. Žrtve sve imaju svoje ime i prezime, žrtvu svako treba da prihvati. Ako je u sudsko-medicinskom, kriminalističkom dijelu utvrđen uzrok smrti, utvrđen na osnovu DNK nalaza identitet to trebamo svi prihvatiti. Zatim, pored identifikacije žrtava, nedostaje identifikacija izvršilaca. Mi identifikujemo žrtve, dajmo da identifikujemo i počinioc, ostavimo te prefikse i dajmo idetifikujmo te počinioc. U ovom mogu samo da kažem još jednu poruku, lijek je pilula koja je nekad, u prvobitnom obliku jako gorka, međutim rezultati tih pilula, znaju da dovedu do izlječenja. Naravno, izlječenje određene bolesti je dugotrajno i teško i u većini slučajeva nije izlječivo. Međutim sa dobrim medikamentima se može određena bolest zalječiti. Toliko i hvala.

Vehid Šehić:Hvala. Munira.

Munira Subašić: Ovako. Poštovani skupe, poštovane majke, ja sam Munira Subašić dolazim iz Udruženja *Pokret majki enklava Srebrenice i Žepe*. Danas sam čula dosta govornika. Dajem punu podršku Hatidži Mehmedović, Kadi, Dževadu i svima, i gospođi koja je govorila u ime srpskih žrtava i svega toga. Mislim, moramo govoriti ono što je stvarno. Riječ pomirenje, riječ sukob, to me strašno vrijeđa, to moram zamjeriti ovoj komisiji koja je na početku napravila velike greške. Ovde se nije desila nikakva svađa da se mirimo, ovde se ne smije upotrebljavati riječ sukob. Nismo se mi sukobili, nego smo ratovali, a imali smo i agresiju od strane Srbije i Crne Gore, koliko god neko mislio il nemislio, al tako jeste. Ali ipak mislim, htjela bih da kažem ovoj komisiji koja, možda će raditi, a možda i neće, da napravi prvo strategiju rada, ša očekuje u svom radu, šta nudi žrtvama, šta mi trebamo očekivati od njih. Zakon o nestalim osobama, koji je donesen u Bosni i Hercegovini 2002. godine, nažalost ne funkcioniše. Ali u zakonu imaju sve žrtve pravo bez obzira kako se zvale i kako postale. Ja bih rekla nekoliko stvari, kad bih ja radila komisiju, kad bih pravila-šta je najbitnije za naše žrtve? Da damo punu podršku krivičnom pravosuđu da radi, da svi zločinci koji su činili zločin da imaju svoje ime i prezime, da napravimo bazu podataka da imamo broj, ne samo brojke nego imena i prezimena naše djece. Sva djeca koja su se rodila oni imaju ime i prezime i matični broj. S, otim bi neko vrijeme uskratili ovaj takmičenje ili datum kol'ko je de ubijeno, a ne negiranje, ko što se često negiraju žrtve genocida u Srebrenici. Da damo, ovaj podršku identifikacijama i ekshumacijama, da obilježimo sva mjesta gdje se je desio zločin, bez obzira gdje i šta. Da imamo znači, da moramo znati da posebnno to moramo učiti, jer, ja sam bila u Hrvatskoj, vid'la sam, to mi je se jako svid'lo i nikad niko ne može negirat nešto ako je obilježeno, ako ne budne obilježeno, mi možemo se i dalje govoriti, ubijeno je ovliko, ubijeno je onoliko. I pitala bi samo Todorovića, koliko Udruženja iz Bijeljine, znam da imaju dva, koja djeluju od '96. godine, da li mu daju podršku i ima li podršku od njih, i onda možemo očekivati pravdu. Kad budu zločinci imali svoja imena i prezimena, kad budemo pronašli našu djecu kad budemo došli do masovnih grobnica, kad budemo obilježili mjesta gdje su stradala naša djeca, onda možemo se nadati nekoj pravdi. Ja znam da pravda nikad neće doći, ni nema je nigdje, ali ipak moramo se boriti da našim unucima i unučadima ostavimo bar jedan dio male pravde i ovoga rada kojeg smo radili. Fala vam lijepo.

Vehid Šehić : Branko će samo kratko odgovoriti. Samo kratko, molim te.

Branko Todorović : Pa ja bih prije svega rekao da ovo što ste vi Munira sad rekli, u velikoj mjeri pomaže svima onima koji razmišljaju o tome šta bi komisija trebala da radi. Da pomaže zapravo da se definišu ciljevi i da vi kažete šta zapravo o tome mislite. To je jedna potpuno otvorena stvar u kojoj vi treba da učestvujete i da iznesete svoje prijedloge, stavove, i na tome zapravo sve treba da se bazira i mislim da je, evo kažem, od izuzetnog značaja, veliki dio onoga što ste sada rekli, da jednostavno se u toj komisiji znali prihvatiti kao nešto što kažu, je li dolazi upravo od ljudi od žrtava, što kažu prije iz baze dolazi. A kada ste govorili o Bijeljini mi smo nedavno imali konsultacije, prije otprilike, mislim da je bilo dvije sedmice, u Bijeljini. Udruženja žrtava, udruženja nestalih, udruženja civilnih žrtava rata su prihvatili ovu Inicijativu, i prije svega gospodin Mitrović je čak, kada govori se o Republici Srpskoj, je prihvatio, u velikoj mjeri ovu Inicijativu na sličan način kao što ste i vi sada rekli. Oni su rekli, mi želimo da se tačno

zna istina o svemu što se dešavalo. I kako je takođe neko danas govorio, počev od '91. godine za neke slučajeve za koje ne znaju mnogi ljudi, čak ni na području Srebrenice, Bratunca, možda ne znaju svi šta se desilo, pogotovo recimo, u Bijeljini, ili u Sarajevu, ne znaju tačno da je ovdje neko stradao '91. godine. Mi to ne znamo, kao što vi ne znate za, mnoge druge slučajeve, šta se dešavalo gore u Brodu, Sijekovcu i tako dalje. Prema tome, to je jedan pokušaj zapravo nas kao građana da se sazna istina o tome i ovo Udruženje, ja kažem, Udruženje žrtava iz Republike Srpske je spremno da u tome participira upravo na jedan takav način. A ja ću vam reći ovo, mi ne tražimo direktno, ja nisam, kako bih rekao neki glavni zagovornik formiranja te komisije u tom smislu da mi sad predstavljamo tu komisiju u njenom punom kapacitetu. Ja sam samo jedan od ljudi koji se pojavio danas ovdje, a sutra u nekoj drugoj konsultaciji, recimo u Mostaru će biti neki drugi ljudi, ne znam, u Banja Luci, neko treći, nije bitno, i vi ćete učestvovati na nekima. To je nešto što pripada građanima Bosne i Hercegovine. Oni o tome treba da razgovaraju, mi o tome treba da pokažemo da makar imamo jedan stepen odgovornosti da makar možemo o tome razgovarati. Na jedan korektan način čuti jedni druge, uvažiti jedni druge a ako hoćete mislim da vam kažem i moja je porodica stradala u ratu i ja imam među bližom rodbinom stradalih, vjerovatno veliki broj ljudi u Bosni i Hercegovini ima tako. I mislim da tu trebamo neći neko razumijevanje upravo na tragu, još jednom ću reći šta je gospođa rekla, tačno treba zabilježiti događaje, kao što ste i vi rekli, ko su stradali ljudi, kako se to desilo, šta su eventualno institucije po tome uradile, da li se zna ko su počinioci, i na osnovu tih činjenica mnoga će se zapravo pitanja otvoriti i mnoge ćemo odgovore dobiti. Prema tome, mi učestvujemo u ovome potpuno ravnopravno.

Vehid Šehić :Hvala.

Branko Todorović : Nije bitno, kažem sada gdje mi sjednimo i kako sjedimo, i potpuno otvoreno želimo da kažem u jednoj toleranciji i razumijevanju da razgovaramo.

Vehid Šehić : Hvala.

Kada Hotić: Ja bih zamolila samo da pitam jedno pitanje, eventualno dva. Ako uradimo, ova komisija ako bude uspješna da uradi činjenicu, istinu, utvrdila istinu, kome će poslužiti ta istina? Znam da su pale presude, recimo o genocidu, imamo Zakon o nestalim osobama, sve to stoji u ladicama, to se nigdje ne koristi, čak se i pobija, poništava, osporava. Pa me interesuje, ko ima interes da finansira ovu komisiju, ja mislim da će ovo koštati jako puno. Ja znam da Bosna i Hercegovina, a i bivša Jugoslavija nema sredstva, čiji su interesi da plate ovu komisiju koja će raditi, ja mislim da će biti skupa. Toliko hvala.

Vesna Teršelić: Evo da krenem od kraja. Što se tiče financiranja, svakako mislim da ako vlade prihvate ovaj naš prijedlog da trebaju snositi dio i da se to proračunski treba utvrditi zato što je to, ja mislim dug koji imaju i u vezi utvrđivanja činjenica, a i u vezi svega što svi skupa kao društva dugujemo obiteljima žrtava i stradalih, ali da će rad biti skup to ne sumnjam, ali da će onda vlade dalje tražiti i to će tražiti prema institucijama kao što je Evropska komisija, Evropska unija i međunarodne institucije, ali to će onda biti međunarodna inicijativa, a mislim da je komisija organiziran način podržavanja svega što su već napravili u pravosuđu, kako u Tribunalu, tako i u sudovima u pojedinim zemljama. Kad čujem sve ove stvari koje su nabrojene, koje je bitno utvrditi, koje smo ili mi rekli ili

neko danas u Srebrenici da naprosto, kako bi se organizirano utvrđivale činjenice. To se u civilnom društvu može samo do neke mjere. Uvijek sudovi mogu više, oni imaju ograničene kapacitete. I kad smo pogledali koliko se suđenja već završilo u pojedinim zemljama, onda smo stvarno procijenili da do 2020. eventualno moglo bi biti suđeno još nekom broju od 1200 osumnjičenih. To neće ni približno biti zadovoljavajuće kad pogledamo koliko je zločina učinjeno. I ova naša lista želja o utvrđivanju činjenica o odštetama, o spomenicima, ona je svima nama ko zadatak. A ono što ja smatram, što smatramo u ovoj Koaliciji za regionalnu komisiju je da nam ova Inicijativa stvarno pomaže da se na organizirani način radimo skupa sve to i da vršimo pritisak na vlade, da to rade, jer one to rade. Ali mislim da imamo puno razloga biti nezadovoljni time kako one to rade i imamo puno razloga biti nezadovoljni time kojom brzinom rade sudovi, i ni u jednoj zemlji se ne radi dovoljno brzo na traganju za nestalima. Ovo je dodatni mehanizam, kako vršenja pritiska, ali i dodatna mogućnost da se organizirano radi i na utvrđivanju činjenica i na odštetama. Evo ja to tako vidim.

Vehid Šehić: Imamo Hatu, pa onda ti, ja izvini, Boga ti, dobro, pogledam desno, a prozivam lijevo. Izvoli Hatidža.

Hatidža Mehmedović: Ja vas samo pozivam da 8. maja dođete da svi zajedno obilježimo jedno mjesto tamo gdje su starice poubijane i zapaljene po kućama, ovdje u Srebrenici. Neki su živi, neki su premlaćeni, pa su onda zapaljeni, tako. I zovemo vas da ove godine obilježimo sva masovnija stratišta. To jeste Kravica, Pilica, Batkovići, sva ona stratišta, jer mi imamo Zakon u kome stoji da se mogu sva masovnija stratišta posjetiti neometano bilo na kom mjestu, dok smo mi prošle godine došli na jedne velike, neugodan, neukusan doček u Kravicu kad smo trebali da uđemo nisu nam dali obilježiti. Da ćemo ove godine svi doći obilježiti, kad pričamo o humanosti, kad pričamo o ljudskim pravima, kad pričamo o kršenju ljudskih prava eto naćice te valjda snage i moći da dođete, da svi zajedno se uljudimo, da svi počnemo da postanemo ljudi i da se uvažavamo i da pričamo, ako ćemo pričati o istinama. A gospodinu Kulagliču da reknem da je gospodin Hazim Begić tamo gori u Plavu zarobljen, da je nađen u Sremskoj Mitrovici u Srbiji, da ga je doplutala Sava. Eto toliko do mene, I nadam se da ćemo se vidjeti 8. maja, ako Bog da ovdje u Srebrenici, gdje su ljudi poubijani, ni krivi ni dužni popaljeni, pa eto, bujrum.

Vehid Šehić: Izvolite Vi.

Hiba Ramić: Samo znači, pitanje za vas, inicijatore ovoga skupa. Interesuje me osnivanje komisije, izbor, kriteriji, obzirom da nisam bila od samog početka. Odnosno, ja sam očekivala danas ovdje da ćemo imat bar nacrt, kako bi to, ko, šta i gdje, zajedno s nama, kako bi mi onda uz sugestije i neka nova predlaganja, da smo bar trebali imat danas jedan orjentir. Ovako smo u nedoumici, ko će predstavljati tu komisiju, gdje će, hoće li biti registrovana, neće li biti registrovana, ko će joj biti članovi, hoće li to biti visokoobrazovana lica, udruženja žena ili neko drugi. Javno slušanje žrtava, kako ste sve to zamislili jednom riječju i osmislili, da bi mi mogli danas ovdje da raspravljamo o tome. Toliko i hvala vam.

Vesna Teršelić: Pa rasprava o mandatu je tek pred početkom, i evo sve ovo što ste postavili kao pitanje, mi možemo postaviti kao pitanje vama. Nešto o čemu smo puno razgovarali je razdoblje koje bi trebali pokrit, i stvarno bi željeli da to bude od '91. do

2001. Da stvarno uključi sve ratove. Da nijedan zločin stvarno od Slovenije, pa do Makedonije, ne bude isključen, a što se tiče članova i članica, ja bih jako čula vaše mišljenje, a mislim da bi prijedlozi trebali dolaziti iz svih zemalja i da bi trebalo predlagati, biti u mogućnosti zapravo svako i da je to procedura koja će morat proći kroz parlamente, dakle koju će parlamenti, ali to u slučaju da vlade prihvate tu Inicijativu, ona treba biti zvanična, parlamenti će ju raspisati ili će ju raspisati vlada i onda će navesti kriterije po kojima će neko moć biti predložen i onda bi trebao zadovoljiti. Tu se naravno može navesti, evo šta se vama čini što su te poželjne karakteristike. Meni se čini silno važnim da je osoba već pokazala da je u solidarnosti sa žrtvama, da je to zanima, to se meni čini baš bitnim, ali šta se vama čini bitnim, jer mislim u zemlji, takva procedura mogla biti vođena na sličan način, ali to je onda već nešto što je unutar parlamentarne diskusije i pitanje onda dogovora među pojedinim vladama, jer ono što mi možemo, i mislim da će 2010., nakon što se konsultacije završe tako da velik broj osoba i organizacija podržava ovu inicijativu. E nama se onda čini da bi to trebala biti takva ta procedura, i da bi bilo jako važno da bi oni koji bi bili predloženi kao članice i članovi komisije zadovoljavaju ove kriterije. Onda će sljediti lista kriterija koju mi predlažemo. Tako da je ovo prilika da kažete, eh i kad bih ja zamislila da vidim tu i tu osobu, čini mi se da je jako bitno da onda kriteriji budu ti i ti i da se procedura utvrdi kako će se izabrati onda te osobe koje će biti u komisiji.

Hiba Ramić: Dobro. Ja se zahvaljujem na odgovoru. Meni je znači jasno, ali sam željela, u stvari, trebalo bi tako da bude, onaj ko podnosi Inicijativu on ima konkretno viđenje, kako, šta bi to trebalo izgledati i ide u javnu raspravu. Ne znam, ovo mi je malo nepojmljivo.

Vehid Šehić: Bogdan, pa Amir, pa ja.

Bogdan Ivanišević: Izvinjavam se, evo ja ću gledati za minut da odgovorim na pet-šest kratkih stvari. Ovo gospođu posebno što ste rekli, ja nisam među inicijatorima, oni jesu, oni će da odgovore. Ja znam generalno da postoji opasnost da se neki papir, neki model, napiše i onda se da u raspravu, pa ljudi kažu “vi nam namećete ovo rešenje”. Kako ja razumem ovu Inicijativu, ona zaista kreće od samog početka, putem ovakvih razgovora, nema nametanja, čak ni u obliku nekog teksta, nekog predloga o kojem vi treba da se izjašnjavate. Ali će naravno, nakon konsultacija, u nekoj tački morati da se nešto malo konkretizuje, na osnovu ovih sugestija, ali ja to ne govorim u njihovo ime, oni, evo klimaju glavom. Postojala bi ta opasnost da neko donese neki tekst i da vi onda kažete, “ko nas je uopšte pitao da li želimo komisiju, a već nam naturate neki tekst”. Razumete, malo pojednostavljujem, ali ovo što je rekla gospođa Kada, evo ona je tu, Vi ste rekli “šta će nam, šta može da nam donese ovakva komisija kad već postoje zakoni o nestalim licima, suđenja za ratne zločine”... Može da doprinese da to što postoji na papiru da se sprovodi u praksi, je li tako. I sami ste zaključili da se nešto od toga ne radi. Postoji puno prostora za poboljšanje u radu postojećih tela. Komisija koja bi bila kredibilna, može da na neki način natera sve one koji imaju informacije o lokalitetima nestalih da ih daju. Da li će to i u realnosti biti tako, ne znam, ali to je ideja. Drugo, želeo bih da ukažem na nešto što komisija može da učini, a što mislim da ne postoji trenutno ni u kom drugom obliku, a to su ta javna slušanja. Znate, tačno je da žrtve svedoče u suđenjima za ratne zločine, i da su ta suđenja najčešće javna, ali u praksi to ostaje samo javno za one koji su u toj sudnici, nema TV prenosa. Čak i kad ih ima, to nije ona vrsta javnih slušanja kao

kod komisija za istinu. Javna svjedočenja svedoka za ratne zločine su prožeta ovim unakrsnim ispitivanjem, dovodenjem u pitanje kredibiliteta svedoka i tako dalje, dok javna slušanja pred komisijama za istinu se baziraju na drugom pristupu, na tome da osoba slobodno priča, bez prekidanja, o onome šta joj se dešavalo. Eto tih par stvari sam hteo da istaknem.

Vehid Šehić: Amir

Amir Kulagić: Ja ću biti vrlo kratak u smislu pojašnjenja nekoliko bitnih stvari. Prvo mi nismo, koji sjedimo ovdje, nismo članovi te komisije, mi smo članovi Inicijative koja vodi konsultativni proces. Konsultacije su metod ili mjesto gdje ljudi različitih vjera i nacija, različite pripadnosti pričaju o svom problemu i traže rješenje. Ja mislim da je bolje, ovo je metod ravnopravnih, bez nametanja, gdje ljudi u slobodnoj diskusiji iznose svoja mišljenja i traže najbolja rješenja. Ja mislim da ne bi bilo dobro da je neko napravio nešto, pa nam to nametnuo, onda bi imali pravo da se opiremo. Ovako, neka svako iznese svoje viđenje te stvari. Druga stvar, svaka komisija, svoj rad završava pisanjem izvještaja, koji pored konstatovanja svih činjenica u završnom dijelu ima prijedloge, kako da se riješe određene stvari. Mi upravo vodimo inicijativu da se formira koalicija nevladinih organizacija, udruženja civilnih žrtava rata, građanskih inicijativa i tako dalje, koja će bdjeti nad konsultativnim procesom, ali neće prestati raditi ako se formira ta komisija. Ona će i dalje raditi da vidi kako će ta komisija raditi svoj posao i bdjeti nad provođenjem tih prijedloga koje ta komisija treba da utvrdi. Ako se ne bude to provodilo mi krećemo u ponovnu akciju da izvršimo pritisak na vlasti, ono što je komisija predložila mora se provesti u život. Tako da smatram da, zato vas i pozivam da budete dio ove Koalicije, da budete ravnopravni sa svim drugim, da kroz razgovor jednakih iznesete svoje stavove i da nađemo najbolja rješenja. Samo ću još jednu reći bitnu stvar. Fokus ove komisije moraju biti žrtve, molim vas. Treba da se stvori prostor da žrtva može neopterećena pred pritiskom tužilaca, sudova, pred javnošću iznijeti šta joj se to loše desilo. Jer, molim vas, vi na sudu, ko je bio tamo svjedok, vama, oni tužioc, advokati, sudije ne daju prostor da vi na miru iznesete, oni vas stalno prekidaju vršeći pritisak da vi iznesete nešto drugo. Ovdje će se stvoriti prostor da javno pred mnoge žrtve, pred radio i TV stanicama iznesu svoju priču i da na osnovu njene priče iznesemo obrazac kako se vršio zločin na određenim prostorima. Molim vas, zato ja toliko insistiram da žrtve, odnosno predstavnici žrtava trebaju da učestvuju u ovom konsultativnom procesu. Ali aktivno molim vas, dajući prijedloge, sugestije nađemo najbolja rješenja. Da ne dozvolimo da nam neko nametne rješenja kao što je bilo '96, ne znam, 2006. je bila formirana Komisija za utvrđivanje istine u BiH koju je formirao Parlament i koja nikad nije zaživjela. Zato što smo upravo vi ili mi bili isključeni iz tog procesa i onda nam je neko pokušao nametnuti nešto što nije išlo. E, ovdje neće niko nikom ništa da nameće, molim vas iznesite svoje stavove. Eto.

Vehid Šehić: Hvala, moram vam reći da nikad nije formirana komisija, samo Inicijativa, već bih želio samo nešto da kažem. Ja mislim da imamo dva ključna pitanja i želio bih da u tome vodimo diskusiju i zato ste vi ovde. S čime treba da se bavi eventualna buduća komisija, koji je njen zadatak da bude. Rekao sam na početku, on ne smije biti preširok. Neko je spominjao komisiju koja je formirana, ali neko je rekao uradićeš to i to i oni su uradili posao. Šta bi udruženja žrtava kao prioritet željeli, čime će se baviti ta komisija i drugo za mene što je jako bitno, a to je opet iz iskustava nekih komisija. Ja bih čak

predložio, a to u kasnijoj fazi da niko od članova tih komisija ne može nikad dobiti nikakvo priznanje. To je moj stav. Jer imate u nekom radu nekih komisija, gdje je jedna žrtva pitala jednog člana komisije; vi ste dobili priznanje, a šta sam ja dobila. Znae, mi moramo ovdje razgovarati da žrtve dobiju neku satisfakciju za nešto. Satisfakciju da je nešto nađeno, ali ćemo to moći uraditi onog trenutka kad znamo od vas zadatak te komisije mora biti to i to i mi to podržavamo. Je li to ovi događaji, kao što se govorilo, pa da se krene od '91. zajedno i to da se utvrđuje, ili da se utvrđuju broj masovne grobnice ili da bude javno svjedočenje, mora biti jasan zadatak komisije. Ja mislim da će ona tek tada moći napraviti pravi izvještaj sa preporukama vlastima šta bi trebala da urade. Da pokušamo na takav način razgovarati.

Kada Hotić: Ali ja bih samo jednu stvar. Ima jako teških stvari do kojih ova komisija ne može doći. Florence Hartmann se sudi samo što je navela da imaju prikriveni dokazi u sudu, pa joj se sudi. Kako će ova komisija doći do onoga što je prikriveno a to krije istinu. Mene to boli. Znamo mi poginule, znamo mi da ima još grobnica, znamo mi identifikacije se rade, sve se ovo radi, ali te vrlo važne činjenice, od vrha što nam je došlo sve ovo. To je još sakriveno. Ko će to dati nama da mi to saznamo. Na koji način primorati ljude, to su tajne i tajne koje su sakrivene, to će ostati vječita zagonetka i to nećemo imati, a onda ova polovična istina.

Vesna Teršelić: Kado, ako ne pitamo, nećemo čuti odgovor. I kad se osnivao Tribunal '93. malo je bilo onih koji su uopće vjerovali da će ikad profunkcionirati, a opet je optužio 161 osobu, većinja je uhićena, ali sa svakim novim formalnim korakom mi tražimo od vlada da to naprave. Kad oni stave potpis na to onda će na onima koji će biti izabrani kao članovi i članice te komisije da se bore za dokumente, a ako je vlada potpisala kao što su i vlade svojevremeno potpisale da osnivaju Tribunal pa su se onda pravile da to ne znaju, da to kao nije tako, zaboravili su to, trebaće se boriti za svaki dokumant. Ali je ovo nekakav dodatni mehanizam koji imamo da se borimo da se dokumenti izvuku iz tajnih arhiva i da ih se koristi u utvrđivanju činjenica.

Kada Hotić: Vidite samo jednu stvar. Mi smo neki dan bili u Strasbourg-u, ja i Munira. I Philip Morrison nas je pozvao u svoj kabinet da sa nama porazgovara. I prvo što je izrazio žaljenje što nam se ovo desilo i drhti, sav drhti, očekuje da ga mi optužujemo da nije onu misiju koju nam je obećao, da to UN nije odradio, ali da je on poslije toga bio smijenjen. Postoji neko ko je njega kaznio što je uradio ovo, što je pokušao da spasi narod, a on je poslije bio kažnjen, ali nije nam to do kraja rekao. Opet ostala tajna. I ima tih tajni istina i svjetskih i domaćih ja u to, mislim sumnjam da ćemo ikad moći doći, ali eto, biće šta bude.

Vehid Šehić: Zato nam neće možda biti primarni zadatak u ovom trenutku jer ne možemo doći, ali hajdemo uraditi ono što možemo. A možemo mnogo. Ima ovo, pa vi, pa Hajra Ćatić treća. Izvolite, izvolite vi. Pa evo žensko prvo. Samo se predstavite, molim vas.

Ajša Bektić: Ja se zovem Bektić Ajša i dobar dan svima i selam alejk svima. Ko prihvata nako. Htjela sam da kažem agresija je na Bosnu i Hercegovinu bila iz Srbije, moju kuću srušila avijacija iz Srbije '93. meni dolazili Šešeljevci, Bijeli orlovi u kuću i ja mislim da su i Arkanovci da tresu moju kuću, titraju i traže oružje. I sad oni svi, to mi je

stvarno žao na cio svijet što kaže da to nije bila agresija na BiH. Samo Srbija izvršila agresiju na BiH u podršci, dobro bilo je i naših, dobro ima i naših ovde, ja ne mogu reći da smo svi isti, mislim Srbi ovdje što su meni, ja ima i dobrih, ima i svakakvih, nisu isti, samo je Srbija izvršila agresiju. Izgubila sam sve, ja nemam više svoje porodice, mislim nasljedstva svoga-Bektići, nema više. Imala sam jednog sina sad ga nema. Moje komšije kad su popaljene 8. maja ja sam bila cijelo vrijeme u kući, moja je kuća ovako. Sve uz Bajinu baštu ujutru u 9, ja gledala kako voze, odvoze, ja ne znam ko je, ovolike su im brade bile. I naveče do 9, i više nema tako ujutru. Ja sam bila cijelo vrijeme tu, ja nemam svog sina, ja nemam svog muža, ja nemam svog oca, nemam nikoga. Ja ne znam koliko je u mojoj porodici nestalih. Isto u Bratuncu od mog amidže sin bio u Vuka Karadžića školi bio zarobljen, kao je maltetiran, on je sad invalid i svakakav, ali to je sve agresija iz Srbije. Sad viču nije, nije. Ja ne mogu, ja se potrese. Ja nemam nikoga više od moje, ja nemam Bektića porodice. I zato mi je sad, meni je žao na ovaj svijet, što kažu da nije agresija. Kad ja čujem nekad na televiziji, ja hoću da gledam dnevnik, ali ne mogu da ga gledam što lažu, samo lažu, lažu. Kad sam neku večer slušala jednoga, bilo je ja mislim, ne znam šta je bilo, kad je govorio da njegov narod ništa to nije uradio, da ne zna ko je uradio, da su uradili neko drugi, a oni i sad to rade. I na to sam ožalošćena, ja ne znam više šta da kažem, i hvala vam na tome, da kažem da je Srbija izvršila sve to. Meni su dolazili u kuću.

Vehid Šehić : Hvala velika. Izvolite.

Hakija Smajlović : Selam alejkum i dobar dan. Ja sam Hakija Smajlović, sekretar Udruženja porodica i zarobljenih lica opštine Zvornik sa sjedištem u Tuzli. Evo, imao sam namjeru, a i prethodna koja je diskutovala oko agresija, ali ni meni nije jasno, puno se to spominje, puno se priča o agresiji, međutim može li neko meni da objasni ako jedna država napadne susjednu svoju državu i pri tom upotrijebi avione, kamione, haubice, tenkove i svu tu ostalu bulumentu koliko je ima, a prethodno susjede razoruža preko teritorijalne odbrane, ostavi ih goloruke, ja sad neću spominjati ni ovu ni onu državu. Ovdje bi morali da govorimo svi ako možemo da nađemo zajednički stav, bez toga mi ne možemo dalje. Mi moramo utvrditi ko je to, jesu li bili avioni, jesu li ili nisu; jesu li bili tenkovi ili nisu bili tenkovi. Mi to ili znamo ili neznamo, ako ne znamo mi o tome ne možemo ni pričati. To je jedna stvar. Druga stvar. **Uništenje civilnog stanovništva ne može se porediti sa stradalim koji su nosili puške i pripadali vojnoj formaciji gdje se danas pokušava izjednačiti stradanje u samim brojkama, a već kada ne može da se balansira iz ovog rata pokušava se nešto nadomiriti iz prethodnog rata.** Svjedoci smo da se posljednjih dana i mjeseci često čak i ovaj Jasenovac pominje, mislim uz dužno poštovanje svih žrtava. Međutim cilj pominjanja Jasenovca je samim tim omalovažavanje prethodnog genocida koji se desio u BiH, ne samo u Srebrenici, nego i u Zvorniku, Bratuncu, Foči, Višegradu, Prijedoru, Ključu, i ne znam kojim više mjestima u BiH. To moramo da, ako možemo da se usaglasimo sa tim da je to tako bilo. Ako možemo, i tada možemo da krenemo dalje, ako ne možemo onda šta dalje pričati. Mi imamo Institut za nestale osobe, poznato vam je da on već djeluje dvije godine. Zašto, zašto se ne radi tamo, zašto nema baze podataka, a to je ono što mi pokušavamo da dođemo do istine. Nekome nije stalo da se iznesu podaci, jer tamo ima ime i prezime i matični broj i svako lice treba da se prijavi. Eh, sad, ako ga tamo nema, to znači da se više ne može manipulirati sa tim ciframa. Ljudi jednostavno pokušavaju i taj Institut zaobići pa se prave neke komisije ponovo, podkomisije, itd, itd. Meni bi bilo drago da postoji komisija

ova i to je dobro zamišljeno, ali me interesuje sad da li postoje takvi ljudi koji mogu da se izjasne oko ovoga što sam pričao, oko ove agresija, oko ovih stvari. I ja dugo radim sa porodicama oko ovih problema i radim sa porodicama, između ostalih i komisija Međunarodnog Komiteta Crvenog križa je nešto radila, međutim nije imalo nekog Bog zna odjeka, isto i Međunarodna komisija za nestale i oni su imali neke koordinacione odbore na nivou bivše Jugoslavije. Ja mislim da ni oni nisu nešto Bog zna napravili. Eh sad, ja sada tražim da iz svog tog iskustva da možemo da nađemo sve te snage koje mogu da pogledaju, da sačine ove činjenice, da se vidi je li to to bilo, i sa te tačke znači da se podvuče crta i da kažemo, eh sad idemo. Znači, ko je civil, civil, ko je u vojsci ne treba vojsku ni spominjati, to je ipak pripadnik armije, znači, to su neka druga pitanja. Međutim ovdje isključivo govorimo o civilima, ljudima koji su odvedeni i pobijeni pred svojim pragovima, ili malo dalje, zavisi kako gdje ko stradao. Eto toliko i hvala.

Vehid Šehić: Hvala. Hajra Ćatić.

Hajra Ćatić: Ja sam Hajra Ćatić, dolazim iz Udruženja građana *Žene Srebrenice*. Nama je zaista porodicama svima već preko glave ovih svih komisija. i obzirom da je do sada bilo više komisija i da nismo došli do rezultata, zašto su te komisije radile, i ako se formira ova komisija i uradi izvještaj, možete li vi poslije toga pratiti proceduru po kojoj se ljudi izjašnjavaju, onda kako se ljudi izjašnjavaju? Mi imamo izvještaje komisije koja je radila o Srebrenici. U tom izvještaju imamo imena i prezimena zločinaca koji su učestvovali u genocidu u Srebrenici. Međutim, koliko znamo ni protiv jednoga nikada nije podignuta optužnica. Ti ljudi slobodno se kreću, većina od njih oponašaju visoke funkcije, znamo da mnogi od njih još uvijek rade u policiji. A što se tiče naše istine, naša istina je zaista u Potočarima u masovnim grobnicama, a pravda je u rukama političara i međunarodnoj zajednici. Ja toliko.

Vehid Šehić: Senad prvo pa Vi.

Senad Avdić: Ja sam Senad Avdić, predstavnik sam demobilisanih boraca opštine Bratunac sa sjedištem u Bratuncu. Mi ovdje, skoro cijeli dan smo se fokusirali na '92., '95. Čuli smo par razgovora da se zločin počeo dešavati i prije '95. godine. Od '91. godine. Ne smijemo zaboraviti da je se to dešavalo doskora. Do prije godinu, dvije tri. Oni ljudi, povratnici znaju da su se nama pogibije dešavale od 2001. godine. Istovarene su svježe mine. Mi ne možemo to da otkrijemo. 2001. godine istovarene su svježe mine, ujutru čovjek poginuo. Ne možemo, imamo taj slučaj u Glogovoj, imamo slučaj u Založju, poginuo momak, nikad nije istina dokazana. Imamo djevojku u Vlasenici poginula, nikad istina nije dokazana, u Pećištima, mi imamo zločine. **I molim vas, da bi istina se dokazala, aktuelne vlasti moraju u tome da aktivno učestvuju i da daju svoj doprinos. Mi ne možemo vršiti istraživanje u ratu što je se dešavalo, svugdje ima negdje zapisano. Onaj ko je to zapisao treba da pokaže.** Nigdje se zločin nije mogao sam desiti, nigdje nije mogao biti jedan čovjek gdje se to dešavalo. To su se dešavale grupe ljudi, organizacione jedinice, bar kada govorimo '92.-'95. Neće niko da progovori, i mi pričamo sad o istini. Ovakva, ako se bude radila istina, nikad do nje nećemo doći. Toliko i hvala.

Vehid Šehić: Šuhra, izvolite pa onda Vi.

Šuhra Sinanović: Ja sam Šuhra Sinanović i dolazim iz udruženja *Žene Podrinja*, Bratunac, nestali '92.-'95. sa trenutnim sjedištem na Ilidži. Gledam, 6. april 2006. godine. Podrška regionalnom pristupu. Prošle su tri godini, raspravlja se o tom još nekakvom, pa bih vas upitala, ako dođe do ovog, kad se očekuje početak rada ove komisije i koliko ste procijenili godina kad će se završiti. Ako mi budemo čekali, od rata '91., 18 godina, ako budemo još 18 godina čekali, ili 20, stvarno to nam uopšte ne treba. Hvala. Toliko.

Vehid Šehić: Hvala. Možeš na to odgovoriti.

Vesna Teršelič: Pa, sada je procjena da se prijedlog može dati vladama iduće godine, dakle, na temelju svega što ste predložili, napraviti veliki prijedlog koji će uključiti i mandat, kriterije za izbor, ovlaštenja i koji će biti vrlo argumentiran i predviđati će različite mogućnosti. E, onda vlade trebaju raspravljati, ili u parlamentu ili vlade kao takve, i ja sam sigurna da to neće trajati kraće od godinu do dvije. A sam raspon mandata u komisijama, do 35 komisija koje je spominjao Bogdan bio je između 6 mjeseci, to su bile neke od prvih, mislim da pola godine sigurno nije bilo tako vrijeme za utvrđivanje činjenica u tako kompleksnim, nasilnim sukobima kakvi su bili ovdje. Pa je vjerovatno riječ o mandatu od dvije godine, pa vjerovatno možda još jedna godina, jer će se vjerovatno pokazati da za neke dodatne istrage treba dodatno vrijeme. Govorimo o 2010., mi predajemo, pa onda vlade raspravljaju, to su još plus dvije godine. Govorimo o dosta godina, ali ne govorimo o plus 18 godina. Evo to je neka moja procjena.

Vehid Šehić: Hvala. Izvolite Vi.

Šuhra Malić: Zovem se Malić Šuhra, '36. sam godišta, izgubila sam 2 sina, nisam ih pronašla, moj je jedan sin bio u Kravici tamo gdje je ubijano 1000 i 200 i 300, ne znam ni koliko je ubijeno i skoro su mi javili samo nešto malo kostiju u Ljiplju nađeno. Malić Šuhra se zovem, '36. sam godišta, ja to neću znači doživjeti da ukopam te svoje sinove. Što se to sporo radi u tim identifikacijama, kakoli, preživjela sam svakog zla i jada, 20. jula 2001. godine sam se vratila sa mojim mužom u svoju kuću, i tako kad su me istjerali iz jedne kuće Savić Radoslav iz Topuzova polja, kasnije je rekao mom mužu, nećeš ni ti Hasane dugo hodati. U tome mi kud prolazimo u imanje u vikend u svoju kuću, poturena je mina, bomba, šta li je, i tu je Mustafić Paša poginula i dan danas niko nije odgovarao još je kazano ko je poturio nama dvome, tude ja prolazim svaki dan, u imanje svoje i vodu od ceste, tam imam i to nikad niko, baš smo mi majke Udruženja hodale zato traljale, niko ništa. Poginula je žena, a ja sam prva došla do nje, kad sam sjedila pred kućom, kad je samo puklo nešto, a u mene muž otišao, prije na desetak minuta u imanje, odveo kravu, kad sam ja izletila na put, ugledala Paša leži na putu, kraj nje pas vije, ona drži sikiricu što je odsjekla da prosjeće put kud će joj donacija praviti kuću, drži u ruci granu, sikiru, i nogu preko noge, tu je udarila granata, je li sjevnula, nije. Ja sam zavrištala, narode, poginula Paša. Tu je se stvorilo naroda puno, i nikad niko još nije odgovarao. Još je rečeno ko je rekao nama dvome, što su ga istjerali iz kuća. Ne mogu više, ja sam u garaži dva mjeseca bila, a tri kuće jedna do druge iz Donjeg Vakufa, iz Orahovice, iz, ne znam ni odakle su bili, ne znam. Znači, iz Topuzova polja, znam da je u mene muž išao tamo tražio odakle je on, i jedan je rekao, pa on dvije godine prima kiriju na svoje kuće, tri čovjeka stanuju, i to me boli puno. A tu stanuje u vašem, a vi u podrumu to treba riješiti i oni su njega istjerali i on je rekao, policija je to hodala svašta bilo, ali eto. I želila bih za ovo pokope, za ovo koješta, da mi je da doživim, ako možeš reći da pronađem svoju tu

djecu što bi ih sa posla dočekivala i koješta. Nego da doživim da nađem njihove kosti, da ih pokopam, to je bolno, to je teško svakoj nama majci, svakoj. Kad je u Kravici bio pokolj, tamo naših sinova u onim magacinima, nisu nam dali lani pristupa, imala bih želju da uđem i da vidim kako je to. Zato što su bili u zatvoru u Sarajevu oni Kravićani za taj genocid, nije dokazano. Pa kako će dokazati kad nije niko ostao živ da mu upre prstom, ti si ubijao tuđ. Kako, i taj Sud pravedno ne radi, na čast im bilo, samo plate džaba beru. Sud i komisije i sve, za mene je to nula sve.

Vehid Šehić: Dobro. Hvala. Pa onda Branko.

Mevludin Lupić: Ja sam Mevludin Lupić, potpredsjednik Udruženja porodica zarobljenih i nestalih lica općine Zvornik, i evo slušajući sve moje prethodnike, izlagače, ja ću reći da sam jedan od članova porodica žrtava. Ne samo predstavnik porodica. Teško je pored svega ovoga govoriti, ali uistinu moramo otvoriti srce i reći ono što treba da kažemo, a to je, svaka činjenica o počinjenim ratnim zločinima, o svemu onome što nam se dešavalo, nama članovima porodica je jako teško reći šta je to prioritet i reći šta bi to neka od komisija trebala da radi. **Obzirom da smo preživjeli i sve te torture i sve to što danas preživljavamo i pitanje je da li ćemo preživjeti da nađemo svoje najmilije.** Gledajući ovaj materijal koji smo dobili za današnji sastanak, za današnje konsultacije, pa gledajući ovaj broj od 16.252 žrtve, koje još uvijek leže možda u stotinama masovnih grobnica, i ako bi se ja pitao, prvi prioritet bi po meni bio, jeste naći sve nestale, ove koji su po ovom broju. Ali isto ako me pitate šta bi to još dodao kao prioritet, jeste da se sve ti, hiljade ratnih zločinaca kazne adekvatnim kaznama, al' isto tako jako važno i karakter rata. **Govorimo o agresiji, o genocidu, o zločinima, o svemu ovome o čemu govorimo, ali isto tako moramo govoriti i o karakteru rata.** Morate nas, moraju nas razumjeti svi oni koji nisu žrtve, moraju nas razumjeti da mi govorimo emocijama, da mi ne govorimo što smo profesionalci u ovom svemu, i niko od nas nije profesionalac, mi smo samo žrtve i govorimo svojim srcem i svojim emocijama. Nemojte nam zamjeriti, ako nekad i napadamo, moramo, jer mi smo prinuđeni. Evo rekli smo sami i konstatovali, evo nakon 17 godina, evo ponovo ću ponoviti ovaj broj od 16.272 žrtve. Tu su naši. Ali mi i dalje danas, nakon 17 godina, ne znamo gdje su te masovne grobnice. One se još uvijek kriju. Svakako da je Bog do ova komsija formirana nekad '95., '96., '97. i nadalje ovamo, ili 2000. godine, vjerovatno do sad puno tih nerješениh pitanja bi bilo riješeno. Ali moramo sebi reći da nikad nije kasno, i moramo se svi zajedno, moje mišljenje je, ja ću još samo jednu rečenicu da kažem, da na žalost, u cijeloj ovoj bivšoj Jugoslaviji žrtva je zaboravljena, porodice žrtava su zaboravljene. Mi moramo dići jednog dana svoj glas i reći da neko mora, da se mora riješiti to pitanje, da se mora, moraju pronaći sve masovne grobnice, da se sva tijela, izvrše ekshumacije, identifikacije, da se dostojanstveno pokopaju, a nama porodicama nikakva kazna, nikakva reparacija niti bilo šta ne može biti nikakva satisfakcija jer ne mogu nam se vratiti naši najmiliji. Jer, ono što bismo mi željeli iz svega ovoga, svakako ja ću kao član porodice čiji je otac ubijen u proteklom ratu kao civilna žrtva rata i veći broj moje familije koje i danas tražim, koje nisam uspio da pronađem, ali neću stati sigurno dok je kap krvi u meni i svim ovim mojim ovdje, mi se većina znamo i nosimo tu tugu i bol svakako. **Razgovor, svaki sastanak, svaka priča o masovnim grobnicama, identifikacijama, o dženazama, mi o tome moramo razgovarati i na kraju krajeva imamo jedinstven cilj, a to je ta istina i pravda, a da bi došli do istine i pravde, ja sam na sudovima proveo već neke tri do četiri godine. Vjerujte da ja znam šta je istina, šta se dešavalo u Zvorniku, ali ne želim vas zamarati tim svim datumima, jer svi**

smo danas pod velikim stresom. Ali, sve te datume, sva ta događanja, sva ta dešavanja, ubistva treba potkrijepiti određenim činjenicama, kako bi sudovi i svi ti istražni organi mogli donijeti adekvatne presude. Stoga, evo ja lično mislim da je ova, jest da je možda kasno, ali nikad nije kasno da se činjenice stave na sto i da razgovaramo o njima i da bi na kraju jednostavno svi mogli mirnije da živimo. Ja toliko i hvala vam.

Kada Hotić: E, ja bih molila, ako budemo mogli istražiti u Zvorniku, u kamenolomu koliko je spaljeno ljudi, koje se kosti nikad neće naći. Znaju Zvorničani koji su te ljude spaljivali, kiperima su dovozili i u krečanu, odmah preko mosta u Zvorniku. I šta još. Imamo saznanja, u Milićima, oko 200 mladića je odvedeno gdje su im uzimali organe i krv, i bile su specijalne ekipe i oprema, koji su od živih mladića uzimati ti dijelovi. I to da se istraži je li to istina ili je laž. Jer, ovo nas boli, ja sve mislim da je moje dijete živo oderano negdje, da su mu živi organi povučeni. Ako, i ta istina ne pobije, da li je to laž ili je to istina da dođemo do toga, ali hoćemo li to moći, vrlo će biti teško. A to su velike optužbe, ali to su činjenice zločina, ako su istinite, a imamo dokaze, mislim dojave za takve stvari.

Vehid Šehić: Samo malo molim vas, molim vas, molim vas. Stvarno sam bio korektan, dozvoljavao sam, ali da malo poštujemo red, imaćeš Hatidža mogućnost, molim te.

Naza Hasanović: E, ja se zovem Hasanović Naza, ja sam inače iz Bratunca, ali prebjegla sam u Srebrenicu. Tako da, svi smo ponešto rekli, ali mene što boli, boli me najviše, jer sam ja bila tu u logoru u akumulatorici, u fabrici, bila sam sa mužem i sa svoje dvoje djece. I to me najviše boli, kad smo trebali da vako ide, moj je muž zapao tu i tako, kad sam vidjela Mladića, pa sam mu rekla zašto nije otišao u šumu, rekao mi je taj moj muž, nikad ne mogu zaboraviti, ja mislim da se ne osjećam krivim, da nisam ni mrava zgazio. Tako da me sad to najviše boli kad smo krenuli na cestu izašli smo, tako da nisam bila ni deset koraka, muža su mi odvojili. Poslije jedno desetak metara, odvajaju mi i sina. A u fabrici akumulatorici, Mladić je naredio da nam popiše djecu od 15 godina, da ne odvajaju, ni ljude od 40. Ja mislim, tako godina, da neće odvajati, i tako. Ja spisak ovaj imam, od moga muža i od moga sina, to me najviše boli, i ti ratni zločinci i sve. Dijete su, muža su mi odvojili, sina su mi poslije 10 metara odvajali. Sad što sam slušala Amira, Allah ga je spasio. Ja sam se izgubila i ja ne znam kako je moje dijete izbjeglo i kako je uletio u kamion, prema tome, isto tako, doživjela sam da su mi opet sina odvajali. I moj je muž pronađen 2007. ukopala sam ga, u aprilu mjesecu je pronađen i identifikovan. Ukopala sam ga 2007. U dvije grobnice je bio. Bio je u Kozluku, pa je poslije u Čančarima. Tako da me to najviše boli, ta nepravda. Ukopala sam dva brata, ove godine djevera kopam, mogobrojnu familiju i to, samo što nisam zadovoljna, nisam zadovoljna sa ovim presudama. Jer, moj je brat strijeljan u Bratuncu '92. čovjek koji je učestvovao u tom strijeljanju, osuđen je, nismo zadovoljni i ne možemo nikad zadovoljni. Nama se ne može nikad. Jer, za jednog čovjeka prije rata osudi se na 20 godina. Mislim da je on onaj, ne znam koliko, to me ne interesuje, ali je on onaj ipak nešto osuđen, nismo zadovoljni. Mi kao porodice, kao majke, kao supruge, želimo sve ratne zločince, a pogotovo Mladića da se procesuiraju, i da budu gdje mu je mjesto. Eto. gdje im je mjesto, jer je moj brat '92. tako miran bio, on je strijeljan, grobnica Borkovac, od mene toliko.

Vehid Šehić: Dobro. Hvala. Evo Branko kratko.

Branko Todorović: Mislim da je dobro danas što ovdje razgovaramo vrlo otvoreno i nije ovo jedan od, sigurno ni posljednjih razgovora. Bili smo i ranije ovdje i ja vama zapravo sigurno dugujem objašnjenje što smo mi došli ovdje, što sam ja došao danas ovdje. Što sam dolazio proteklih godina. Ja ću to pokušati vam odgovoriti. Došao sam prvo zato što vas uvažavam, zato što vas poštujem i zato što želim zaista, po ko zna koji put, ja želim da izrazim vama solidarnost i razumijevanje za žrtve, za patnje za nepravdu, koja vam je nanesena. I mislim da ću samo napomenut, da kažem, ne samo tu konferenciju koju smo imali ovdje u Domu kulture, svih ovih godina. Na primjer, nisam mislio o tome govorit, pa čak kad je bila prva ideja da se pravi onaj spomen park, komemorativni centar u Potočarima, kad je bila ona livada tamo, sjećam se samo jednog drveta i sjećam se prvog jula, kad su se okupili tamo ljudi i odavde i iz cijelog svijeta, bio sam tamo. Mi smo doveli iz Bijeljine desetak mladih ljudi, studenata da vide zapravo, šta se tu desilo. Da vide patnju ljudi. I narednih svih godina kojih se održava komemoracija, mi dovedemo mlade, ne samo iz Bijeljine, nego i iz drugih gradova. Želimo jednostavno, prvo da se ljudi uvjere, da vide šta je se to desilo. Da vide da se tu sahranjuju ljudi, nevini, koji su ubijeni. Želimo da, na neki način, pričaju drugima o tome šta se desilo, jer vi znate da u Republici Srpskoj, dugo vremena se to željelo izbjeći, kao da se to uopšte nije desilo, pa se relativiziralo, pa je to išlo jako teško i mislim da se danas malo o tome govori. I mislim da, samo ću vam pomenuti, rekla je maloprije gospođa za Batković da li se može doći. Ja ću vam samo reći, evo organizacija u kojoj sam ja prošle godine, i proteklih godina pomogla da logoraši koji su bili u Batkoviću iz Sanskog Mosta, dođu u Bijeljinu, i prošle godine je došlo njih dva-tri autobusa sa više od stotinu ljudi koji su željeli da vide i da posjete to mjesto gdje su bili zatvoreni u logoru. Ja sam bio tamo s njima kad su išli i pomogli smo im da dođu tamo, kao jednu vrstu sjećanja na patnju kroz koju su oni prošli. Ja ću vam isto reći za Crni vrh. Vi znate da je tamo pronađeno između 500 i 600 posmrtnih ostataka ljudi koji su bili. Ja sam bio tamo nekoliko puta. Dovedli smo grupu od 20-tak aktivista ljudskih prava iz cijelog svijeta, koji su studirali u Oxfordu u Engleskoj, doveli smo ih tamo da to vide. I bio sam tamo i vidio sam ono što je mene porazilo. Posmrtno ostatke djece, žena, pa čak i invalida sa ostacima plastične proteze i što je bilo nevjerovatno i što zaista sad u čovjeku radi i mislim da to treba da prihvatimo da u ovoj Bosni i Hercegovini imate veliki broj ljudi koji su protiv zločina, koji su protiv nasilja, koji su protiv zločinaca, koji žele da da vas gledaju kao svoju braću i to kaže Edin Ramulić, koji je uključen u ovu Kaliciju, jednom, na jednom skupu on je rekao, moja braća imoje sestre su svi ovi ljudi koji su u BiH prošli kroz ovu torturu i nasilje i kroz ove strašne stvari. I zato kažem, zato smo mi ovdje danas, niko od nas nije dobio nikakvu nadoknadu za ovo i ne dobija nadokadu za ovo, znate. Ali, morate isto shvatiti jednu stvar, ja se nikad neću pomiriti da zločinci budu nekažnjeni i da slobodno rade, recimo u policiji. Vi ste spomenuli spisak od 900 ljudi koji je Komisija za Srebrenicu uradila. Helsinški odbor je tražio odmah od vlade Republike Srpske, da se odmah svi koji su na tom spisku za koje se zna da su bili, budu otpušteni iz institucija, bilo gdje da rade. U više navrata mi smo to radili. Recimo da je neprihvatljivo da je na Komemoraciji ovdje u julu, pojavljuju neki policajci kao obezbjeđenje, koji su možda učestvovali u svemu onom što se tu dešavalo. Neki od ljudi sa te liste su procesuirani, i neki od njih će odgovarati. Ali ja hoću još jednu stvar da vam kažem. Nemojte da shvatite kao neko je ovdje da zagovara tu komisiju. Pa mi sad hoćemo da vas na nešto nagovorimo. Ovo je vaša stvar, to pripada vama. Da li vi želite ili ne želite to je vaš izbor. Niko neće na to da vas nagovara. Međutim, neće to riješiti ni sve probleme, neće se ni saznati mnoge stvari vjerovatno. Međutim, ako se sazna još dio većih stvari, to je nešto dobro. Niko nije očekivo da će

vlast u Srbiji otvoriti masovne grobnice u Batajnici, u Dunavu, gdje su dovozili tijela ubijenih Albanaca na Kosovu i sahranjivali da se ne bi saznalo. Međutim, kad je to izašlo u javnost, kad je izvršen pritisak na vlast, vlast je to priznala i te masovne grobnice su otkopane. Znači, nešto se uradilo. Prema tome, ja ću vam samo reći. Najveći dio političara i vlasti u Republici Srpskoj je izrazito protiv ove ideje i Inicijative. Oni su potpuno protiv ovoga. Kakve činjenice, kakva više priča o tome, sud neka uradi svoje, to nama ne treba, mi to nećemo i oni jednostavno, takođe su protiv bilo koje vrste druge inicijative da se nešto otkrije od činjenica o tome. I ja sam siguran u samo jednu stvar. Da ponovim. Da niko ko je ovdje u ovoj prostoriji nema ništa protiv da se sazna istina kao što ste rekli o '91. i o pojedinačnim događajima, i o tome ko možda stoji iza toga i koji su ljudi stradali, da to makar bude negdje evidentirano, da bude dokumentaovano, da se zna, da ne prekrije neki zaborav. I mi znamo da to nije lak posao. Nismo mi uvjereni potpuno da će se sa ovim riješiti mnoge stvari da će se riješiti mnogi problemi i da će ovo ići. Potpuno uvažavam sve stvari koje ste rekli i teškoće i sugestije i prijedloge. Ja se slažem sa vama, nemam ja ništa protiv onoga, ja potpuno to razumijevam i podržavam, ali samo hoću reći, mi zajedno nemamo pravo da kažemo, okrenuti glavu i reći, što je bilo bilo je, vrijeme će i zaborav to prekriti. To mnogi od političara, i mnogi od onih čije ruke nisu čiste su učestvovali u zločinima, čije ruke nisu čiste, oni bi to jedva dočekali. Oni imaju između sebe mnogo bolju komunikaciju, nemaju probleme. Biznis i poslovi i sve to njih povezuje i oni u tome funkcionišu jako dobro. Kažem jednostavno, na svima nama je zapravo da jednostavno vidimo sa koliko mi kapaciteta to želimo podržati i šta u to želimo ugraditi. Zato mislim da su te sugestije dobre. Ovo pripada vama. To nije niti ove grupe niti bilo koga drugog. Ja ću se možda pojaviti još jednom negdje u Bosni i Hercegovini da o tome govorim. Na nekim drugim mjestima će govoriti drugi ljudi. Mi to ne guramo, I ne želimo da to nešto guramo, da sad tražimo neku unaprijed podršku za to. To je na vama da jednostavno vidite da li to treba da li to želite i na koji način. I to će biti onako kako vi kažete.

Vehid Šehić: Ja bi opet prije ove kafe pauze da nešto kažem. I mi bi se morali vratiti ovoj temi zašto REKOM i ako treba, kakav nam treba, mi o tome treba da govorimo, da bi opet ispoštovali vašu volju. I još nešto što bih želio da kažem. Ne bih želio, vi ste žrtve, da se ovde, sa nekom dozom govori o Jasenovcu. Danas negiraju Holokaust, negira se Jasenovac, negira se Srebrenica koja je dokazana i sve. Morali bi kao ljudi pokazat visok stepen suosjećanja i solidarnosti sa svim mjestima gdje su ljudi sahranjeni. Ne bi trebali sad mi onda uvlačiti u to politiku. Stradali su ljudi tamo, svih nacija, nekog više, nekog manje, ali svih nacija. U Srebrenici je specifičan slučaj i nemojte da sebi dozvolimo da nekako ne nipodaštavamo, nego drugačije malo gledamo na taj Jasenovac. I tamo su neki ljudi stradali i djeca i sve, iz mnogih nacija, ne samo iz jedne u Srebrenici, i tako ćemo dati mjesto koje Srebernica zaslužuje, kao mjesto gdje je izvršen genocid. Mi moramo tu pokazati saosjećanje. Vi ste govorili o uzrocima rata. Vi možete reći mi želimo da se ova komisija bavi uzrocima, posljedice vidimo. Vi živite posljedice na najgori mogući način. Uzrocima rata, eh to će komisija radit. Da vidimo, na takav način da pridemo ovom, jer i tu svako ima svoje razmišljanje. Ja imam svoje razmišljanje o ratu u BiH. Ja imam drugačije od vas. Ja tvrdim da je izvršena dvostruka agresija na ovu državu. Dvostruka, i Beograda i Zagreba, jer ne zaboravite na Hercegovinu. Hercegovinu, da je neminovno, ja moram to reći to je moj stav, neminovno kad rat dugo traje da on prerasta i u građanski rat, to je neko pravilo u međunarodnom ratnom pravu. Nažalost, kod nas je bilo elemenata i vjerskog rata. Mislim, ja evo iznosim i neko svoje stanovište jer ovde se

govori nešto i to jeste tako. Pokušajmo i možemo, evo vi možete reći, mi želimo kao konsultacije, kao učesnici konsultacija da se, ako se formira ta komisija, između ostalog njen jedan od zadataka mora biti utvrđivanje uzroka rata na području bivše Jugoslavije, pa možemo reći u BiH, Hrvatskoj, kako god hoćemo. Ali želio bih da makar ovdje pokažemo poštivanje u prvom redu tim civilnom žrtvama rata, pa i onim drugim žrtvama rata. I volio bih da o tome razgovaramo ubuduće, šta su to žrtve, šta možemo jer svako će reći žrtva je svako ko je prisilno mobilisan u vojsku i on je neka vrsta žrtve, ali nije ta žrtva kao vi koji ste izgubili svoje. Mi bi morali neke stvari ovdje jasno definisati o kojim to mi žrtvama želimo da govorimo. Ako ostavimo žrtve i ja ću reći, na svoju sreću, dobro, imo sam samo jednu tragediju u Modriči, pa sam prošao neokrznut, ali sam žrtva jer sam morao živjeti tri godine u ratu. Pa neka, ali nisam ja ni približno žrtva kao vi. Volio bih da nakon ove pauze od 15 minuta malo i o tome govorimo. Ja bih vas zamolio svi koji imate putne troškove, tamo u onoj sali će biti, a kad završimo onaj drugi dio, onda ćemo otići opet svi, volio bih zajednički da odemo kod, meni su jednom rekli kod Dula na ručak. Kod Abdulaha. Evo tamo je kafa.

Vehid Šehić: Ja bih molio da počnemo. Evo nastavljamo sa radom upravo na ovu temu zašto i kakav REKOM mi želimo. Amir se javio da kratko nešto kaže.

Amir Kulagić: Hvala gospodine Šehiću, druže Šehiću. Bilo bi mi žao da ne rekнем samo neke, dvije, tri impresije. Prvo, da se zahvalim gospodinu Bogdanu Ivaniševiću koji je na jedan vrlo sažet način rekao iskustva drugih iako je to vrlo teška materija i zahtjeva puno više vremena. Molim vas, iskustva drugih nisu ovdje da bi nas zbunila, molim vas. Iskustva drugih su veoma važna da iz iskustva komisija izvučemo sve što je dobro, pozitivne stvari, da uočimo sve što je loše kako ne bi naša komisija koja će se forimirati ponovila iste greške. Tako da mislim da je Bogdan stvarno uradio pravu stvar i za tu stvar treba dati određeno priznanje. Dirnut sam diskusijom Mevludina, Naze i svih drugih. Upravo to, vi koji ste živi svjedoci određenih loših stvari, koji možete jasno navesti gdje je se nešto loše desilo, kome se to desilo, kada, ko je to počinio upravo za vas hoće i treba da se stvori prostor u ovoj komisiji, da iznesete svoje iskustvo. To što vi znate da saznaju i drugi, i ne samo saznaju već i da priznaju vašu patnju, vašu bol. Bez ove komisije, na zvaničnim sudovima vi tu satisfakciju i taj prostor ne možete dobiti. E zato i želimo da u ovoj komisiji stvorimo upravo prostor da u jednoj drugoj situaciji, jednom drugom ambijentu vi budete ti koji ćete iznijeti izjavu i iz vaših izjava da objavimo određene informacije. Molim vas, ovdje se postavilo jedno vrlo značajno pitanje preko kojeg ja ne mogu da predjem: Kako saznati gdje su masovne grobnice? Kako saznati mjesta stradanja? Moramo razmišljati, da li pred ovom komisijom trebamo stvoriti prostor da počinio, molim vas, počinio treba da dobiju šansu da reknu to što znaju? Nisam ni za, ni protiv ovo je stvar konsultativnog procesa, da svako u tom smislu iznese svoj stav. Ako želimo da saznamo za masovne grobnice, ako želimo da saznamo mjesta stradanja ljudi itd., onda vjerovatno moramo razmišljati kako i na koji način uključiti nekoga ko je to počinio a ko želi da bude dio tog procesa. To je, po meni, vrlo bitno. Molim vas, ja u svim ženama i svima koji su ovdje vidim moju majku, moju sestru, moju dajidžinicu, jer preživjeli smo istu patnju i muku. Majke koje su izgubile sinove njihova bol je najjača. Ali, molim vas, ovaj konsultativni proces nemojte da doživite kao prostor da je neko pobjednik a neko gubitnik. Konsultativni proces je šansa da svako iznese svoj stav, svoje mišljenje, svoje vidjenje i prošlosti ali, molim vas i budućnosti. Bez utvrđenih činjenica, bez istine i pravde i tako dalje, nema povjerenja a bez

povjerenja nema slobode, molim vas. Ne govorimo o pomirenju, molim vas, povjerenju i da li u tom smislu trebaju veterani da budu dio konsultativnog procesa? Ja mislim da ali moje mišljenje je samo jedno mišljenje. U svemu tome trebaju i drugi da iznesu svoj stav. Molim vas, predstavnici udruženja moraju biti regionalne komisije ali ne svih udruženja jer bi to bila neka ogromna komisija koja nikad ništa ne bi napravila. Mi moramo tačno da utvrdimo kriterije da svaki član komisije mora biti osoba koja uživa moralni i stručni kredibilitet u regionu bivše SFRJ. Bez toga ne može. Mi treba da kažemo koliko članova treba da bude? Bogdan je upravo o tome govorio. Neke komisije koje su bile, imale mali broj ljudi, nisu mogle da završe posao ali i prevelik broj ljudi je opteretio komisiju pa nisu na kvalitetan način odradili svoj posao. Šansa u ovom konsultativnom procesu jeste da pokušamo naći optimalan broj ljudi koji mogu da na najbolji način izvrše zadatak. Da li treba komisija da ima jednu centralnu komisiju ili jedan centralni organ sastavljen od komesara a da onda na nivou svake države na prostoru bivše SFRJ imamo neku državnu komisiju koja će biti podrška ovoj gore. O tome treba da razmišljamo. Ja mislim da da, ali, molim vas, moje je mišljenje samo jedno mišljenje. Dalje, molim vas, u tehničku podršku rada ovoj komisiji moraće se uključiti veliki broj volontera i članica udruženja itd. Molim vas, naša udruženja imaju veliku količinu dokumenata koja može biti izvrsna podloga za rad ove komisije ali ona je razbacana, nesistematična tako da moramo razmišljati možda da se stvori neka centralna arhiva gdje će se moći to sve pohraniti i da iz toga buduće generacije, kroz znanstvenike, kroz naučnike različitih profila nastave tražiti put do najbolje budućnosti. Da to što dobijemo možda ugradimo u obrazovne programe, knjige itd. Upravo kroz taj konsultativni proces hoćemo da dobijemo odgovore na ta pitanja. Hvala vam. Ja sam možda bio jednu rečenicu duže ali smatrao sam da je vrlo bitno da to kažem.

Vehid Šehić: Hvala velika. Ja ću nešto reći, možda razlog zašto trebamo dati podršku jednoj ovako velikoj ideji. Da li će doći do njene realizacije, to je nešto drugo. Ovdje su mnogi spominjali sud i nemogućnost na sudu da se govori, naročito kad su svjedoci. Mi moramo biti svjesni da sigurno sud ili sudija koji vodi postupak zna šta mu treba za utvrđivanje elemenata krivičnog djela i mnoge stvari koje vas tište to su emocionalne prirode i tako, nisu bitne za samu odluku suda. I ne bi trebali možda negativan odnos imati prema sudu, jer ukoliko sud bude tražio samo ono što je elementat krivičnog djela vi ćete imati efikasniji postupak, prije će se procesuirati ratni zločini. Medjutim, komisija u nekom svom mandatu o čemu smo mi govorili upravo pruža mogućnost ono što na sudu ne može se reći da se može reći kod tog jednog javnog iznošenja svoje prošlosti. Izneseš onako kako ti želiš a ne da te neko u tome sputava. Sa te strane vidim zašto bi ova komisija imala i tu neku, kako da kažem, emocionalnu stranu i omogućila ljudima da skine sa srca pred nekim onu bol. Pa lakše je podijeliti sa više ljudi nego to držati u sebi jer to kada čovjek drži u sebi onda ga i ubija .

Bogdan Ivanišević: Ja, mogu li, samo jednu rečenicu na ovo. Upravo taj emocionalni efekat je važan za same žrtve koje o tome govore ali i važan je isto toliko, ali na drugi način, i utisak koji to ostavlja na one koji to gledaju, čuju. Javna slušanja su ustvri najvažniji aspekt rada komisija za istinu, zato što imaju potencijal da izazovu solidarnost kod drugih, ne samo unutar svog naroda. Teško je ostati nekome, bio ove ili one verske ili nacionalne pripadnosti, ravnodušan kada sluša potresna svedočenja ljudi. Zato su javna saslušanja, slušanja žrtava, izuzetno važna. A to sudovi zbog prirode sudskog postupka ne mogu da obezbede čak i ako zanemarimo po strani i to da sudjenja

nisu javna u tom smislu da se prenose. Jedini izuzetak je bilo sudjenje Slobodanu Miloševiću ali to nije ta vrsta javnog svedočenja žrtava kao što je pred komisijama za istinu.

Vehid Šehić:Hvala. Izvolite.

Nedeljko Simić: Moje ime je Nedeljko Simić i ja sam htio pružiti priliku mnogo starijim, mislim ne mnogo starijim, starijim učesnicima ovog skupa da iznesu svoja mišljenja. Međutim, mislim da ni od strane vas koji vodite ovaj sastanak nije dovoljna pažnja data onoj populaciji mladih ljudi, onoj populaciji kojima mi sve ono što treba da utvrdimo treba prenijeti. Mislim da naravno treba uključiti sve ove organizacije, sve ove pojedince koje su na svojoj koži osjetile najveće nezgode ovoga što nam se dešavalo ali mislim da isto tako ne treba da prebregnemo jednu činjenicu da sve ono, bez obzira da i ovo tijelo se uspostavilo ili ne, ali će doći do određenih zaključaka treba prenijeti i ljudima koji treba da nauče nešto iz toga. Mislim, da to bez njihove direktne uključenosti u rad bilo kojeg tijela ne bi dovelo do pravog i željenog rezultata. Moj drugi komentar je također vezan za ova javna slušanja žrtava. Činjenica je da u posljednje vrijeme mnogo ljudi optužuje na osnovu nekih izrečenih stvari koje se kasnije, nakon dvije ili tri godine ustanove da su rečene zbog određenog interesa i da nisu imale svoje uporište u istini. Kako spriječiti takve stvari? Kako izbjeći situaciju? Ja lično poznajem nekoliko osoba i iz jednog i iz drugog naroda koji su dvije ili tri godine proveli u pritvoru, saslušavani, na kraju su oslobođeni zbog utvrđene činjenice da oni koji su rekli određene stvari protiv njih nisu bile tačne a istovremeno te osobe nikakve satisfakcije za te stvari nemaju. Mislim da su ovo veoma osjetljive stvari i da bez obzira na ta javna slušanja koja imaju za cilj to što je gospodin Ivanišević rekao da može proizvesti kontraefekat.Hvala.

Vehid Šehić: Ja ću ti odmah odgovoriti na ovaj drugi dio. Tu je problem rada Tužilaštva BiH ili svih tužilaštava koji nikad još nisu procesuirali nikog ko je lažno svjedočio i lažno optužio. Postoji krivično djelo i mi ćemo tražiti ali to možda ne i kroz ovaj projekat ili neke druge, da se moraju sankcionisati oni koji lažno terete ljude da su počinili ratni zločin. To je jedan segment. Drugi segment, ti si apsolutno u pravu, mi smo tebe pozvali kao mladog čovjeka ovdje ali posebne konsultacije će biti sa predstavnicima udruženja mladih gdje će te se vi skupiti u Sarajevu. Mi ćemo poslati vaše podatke, ne znam da li će biti u Sarajevu ili Banjaluci gdje će upravo mladi, isključivo mladi, raspravljati o ovoj temi i tamo ćete moći iznijeti svoje stavove. Ovdje je više naš cilj bio da se da prioritet žrtvama, udruženjima žrtava a imaće i mladi, imaće i mediji, predstavnici religijskih zajednica mogućnost sigurno da učestvuju u ovom procesu kroz određene konsultacije. I žene će imati posebne konsultacije na nacionalnom nivou, na nivou BiH. Najveći broj žrtava dolazi iz te populacije u ovom trenutku gdje će moći i na takav način, sa ženske strane, iznositi neke svoje prijedloge i sugestije.

Bogdan Ivanišević: Mogu jednu rečenicu o toj opasnosti lažnih svedočenja. To je isto tema za raspravu u ovim konsultacijama. Može se omogućiti i onima koji su prozvani da i oni odgovore, mada bi to trebalo možda izbegavati jer to sad postaje nešto kao suđenje, a komisije za istinu ipak nisu suđenja. One su nešto drugo. Ali važnije od toga je da, onaj ko bi javno svjedočio pred TV kamerama ili na nekom prostoru ne bi po prvi govorio tom prilikom, nego bi on prethodno već dao izjavu komisiji u nekom zatvorenom kontekstu, da tako kažem, kao što će i drugi davati izjave komisiji. Onda bi komisija, to

su iskustva drugih komisija, već mogla da stekne utisak koliko je kredibilno to, koliko je zaista istinito to što ta osoba namerava onda javno da iznese, tako da bi se vodilo računa pri izboru od strane komisije ko će javno svedočiti i o tome koliko je verovatno ili izvesno da je zaista tačno to što ta osoba govori, da se ne bi došlo u tu opasnost da ljudi zaista govore neistine. Ima mehanizma da se to spreči ili da se opasnost svede na vrlo malu meru.

Vehid Šehić: Ja moram zloupotrijebiti. Ono što je jako bitno, opet poštivajući žrtve, konačan izvještaj komisije. To se postavlja kao pitanje, da li on može biti dostupan javnosti ili ne? I to će ovisiti u jednom dijelu o stavu onih koji budu iznosili jer, nemojte zaboraviti, da mu u pravosuđu imamo zaštićenog svjedoka, njegov se identitet štiti, on ima svoj broj. Ne smije niko u ovom postupku zloupotrijebiti svjedočenje nekog o nečemu ukoliko on izrazi želju da ipak to ostane jedna vrsta tajne. To želimo, shvatite nas, ovdje se želi graditi povjerenje među nama. Da jedni druge ne varamo, da jednu drugima daleko više vjerujemo, da se ne bojimo jedni drugih. Mi živimo u ambijentu apsolutnog nepovjerenja pa sve se misli ovo je protiv ovog, ovo je protiv onog.

Nije ovo ni protiv koga ovo je bolno za nekog, da se ipak progovori slobodno bez straha. **Žalosa je da država u kojoj se za istinu kažnjava i ide na stub srama a za laž se nagradjuje. Mi nažalost živimo u jednom takvom ambijentu. Ova komisija i ove konsultacije treba da ohrabre ljude da slobodno mogu reći, opet sa punom odgovornošću, za ono što govore, neka svoja zapažanja iz prošlosti.** Eto mi govorimo o tom periodu 91-95.godina Vodite računa, da je jedno ubistvo a drugo je ratni zločin. I da ne smijemo miješati ubistva sa ratnim zločinom i toga ima. Slučajno ja znam za taj događaj kod Bratunca, jer sam bio na uviđaju i sve ja to znam, bilo je i u Tuzli, oko Tuzle i sve je tako ali to se ne može tretirati kao ratni zločin ali možemo u drugom nekom kontekstu govoriti o stvaranju straha i ambijenta, da razmišljam da napuštam jer se nešto ružno dešava. Vi se dobro sjećate da su tada sva ubistva, 90., 91. bila; Srbin ubio Bošnjaka, Muslimana, Musliman ubio ovog tako da se i tu stvarala, i putem medija, jedna nezdrava atmosfera. Eto, samo sam toliko želio.

Kada Hotić: Molim vas, možda ste vi pogrešno razumjeli šta je gospođa govorila. Tada ni puška odbrane nije opaljena a ljudi su stradali, i Glogova, Zaklopača i u Bratuncu, i u Vuka Karadžića školi, nije jedna puška opucana odbrane, ni formirana odbrana nije.

Vehid Šehić: Ja sam samo govorio o onom prvom slučaju koji se desio kod Bratunca. Izvolite.

Vladislav Vlajić: Čini mi se, barem je to moj dojam, većini ovdje prisutnih nije jasan institucionalni oblik, forma komisije, kad jednog dana i ako bude osnovana. Pa onda tu se otvara puno pitanja, da li će biti jedna centralna komisija jer će funkcionisati u različitim zakonodavstvima, u različitim državama, na koji način, da li će ona praviti jedan zajednički izvještaj. Na kraju krajeva, da li uspostavljanje takve komisije podrazumijeva promjenu legislative u predmetnim državama, jer ćemo mi napraviti tijelo, ili će neko napraviti tijelo koje će imati ingerencije sudske vlasti, kako će sprovoditi svoje odluke, gdje je ta granica između sudskog, pravosuđa i komisije? Recimo, ima li komisija pravo da nekoga pozove, da mu naredi da dodje i na osnovu čega? Da li to, znači, implicira promjenu legislative? Ako

sam ja u pravu, ako implicira onda će taj proces vjerovatno trajati čak i duže nego što je Vesna u onom svom predviđanju naglasila. Toliko. Hvala.

Vesna Teršelič: Samo neke naznake. Komisija bi sigurno imala urede u pojedinim zemljama i može je se osnovati međudržavnim ugovorom. Ono što je do sada bilo bitno za sudionice i sudionike nekih drugih konzultacija je bilo da sigurno dokazni materijali, dokumentacija nigdje neće putovati. Dakle, ostaje unutar zemlje u kojoj se konzultacija odvija a ostalo je stvar dogovora ali biće potrebno vrlo vjerovatno donijeti novi zakon ili nove zakone. Dakle, jedno je međudržavni sporazum a drugo je da će to imati neke konzekvence za zakonodavstvo u pojedinim zemljama. Ja mislim da je to na temelju onoga što smo do sada čuli i raspravljali mogu reći. Hoćeš ti Bogdane još nešto dodati?

Bogdan Ivanišević: Pa to su komplikovana pitanja. Ovo što ste vi rekli, sad ne može niko ovde da kaže "biće tako". Odgovor na vaše pitanje je sledeći: i to treba na konsultacijama da rešimo. Mislim, ovo nije način da se izbegne odgovor nego je zaista tako. Jedina komisija do sada koja nije bila nacionalna je bila bilateralna komisija između Istočnog Timora i Indonezije, jedini primer da je bilo više država uključeno. U tom smislu liči na ono što bi bilo ovde, sad su ovo nezavisne države ovde. Ta je komisija osnovana ne međudržavnim ugovorom nego memorandumom o razumevanju. Vrlo kreativna forma koja nije zahtevala da kasnije parlamenti ratifikuju ugovor, nego su se dva predsednika tih država sreli i napisala nešto što su nazvali Memorandum o razumevanju. Pošto oni imaju tu ulogu u svojim državama, to je uzeto kao obavezujuće za te države. Na osnovu tog Memoranduma o razumevanju osnovana je ta komisija, sa nekim obavezama koje su kasnije proizilazile za vlasti u tim zemljama. E sad oko tih obavezujućih naloga ste Vi rekli, nalozi za svedočenje ili šta? Gledajte, što se tiče žrtava niko neće žrtve privoditi silom da svedoče. Za to neće biti potrebe, to se pitanje neće postavljati. Što se tiče eventualnih počinilaca, o tome može da se raspravlja, da li imati tu vrstu obavezujućih naloga ili ne. Evo iskustva drugih su takva da je negde bilo tog stepena obaveznosti i komisije su imale velika ovlašćenja po tom pitanju, druge su imale manja ovlašćenja, ali nema nekog pravila pa da se kaže da one koje su imale velikog ovlašćenja one su uspele u svemu a druge nisu uspele. Čak i neke komisije koje su imale na papiru velika ovlašćenja nisu često mogle da dobiju dokumente, recimo, od vlasti. Uključujući i neke tajne dokumente o kojima je gospođa Kada govorila. To u praksi ne mora da znači da će to zaista tako i da bude, da će vlasti sada da daju svoje tajne dokumente. Ali imate druge primere gdje to nije postojalo u zakonu a komisije su ipak došle do vrlo vrednih dokumenata, na razne načine. Recimo, u ovom slučaju, haška arhiva bi veovatno bila na raspolaganju ovoj komisiji. Čak je pre nekoliko nedelja Haški tribunal je na svoju web stranicu stavio sve dokumente, ali bukvalno sve dokumente, skenirane, koji su korišćeni kao dokazni materijali u svim predmetima pred Haškim tribunalom – javne dokumente.

Vehid Šehić: Ako mogu da kažem da i bilo najidealnije da parlamenti ovih država donesu zakone o osnivanju regionalne komisije. To bi bilo vrlo značajno zato što neće ovisiti o volji npr.predsjednika jer promjeni se predsjednik i kaže više onaj sporazum što sam s tobom potpisao ne važi. Treba se boriti da, bilo bi najidealnije da to parlamenti, i da donesu zakon i onda u tom zakonu, vrlo kratkom, može se naložiti

šta država je dužna da preda na zahtjev toj komisiji. Moram reći, ja sam pristalica a to ću dati kad budem dao naš zakon da bude jedna komisija koja će imati ograničen broj ali njena administracija će biti velika jer to neće ti koji budu članovi komisije ići po terenu raditi nego će imati svoje odjele za određene stvari. Jel to saslušanje, jel to prikupljanje podataka o masovnim grobnicama to je ono što isto treba da proizađe kroz konsultacije ali moj je stav da mi vidimo jesmo li mi za to, razumijete li, kako i to pa da onda razmišljamo kako će to izgledati i kako to treba da bude. Jer, bojim se, mi možemo sad odlučiti kako će to biti a onda ne dobiješ podršku, propadne sve i onda smo izgubili, džaba neki posao radili.

Kada Hotić: Ja sam pitala kako će nam poslužiti kad se završi, eventualno kad se završi. Hoće li biti to u Dejtonu? Nema i nemojte ni pitati?

Vehid Šehić: Evo da vam kažem, samo da vam kažem. Ne, ne Dejtonski sporazum je...

Kada Hotić: Koristi se.

Vehid Šehić: To će biti izvještaj ne znam na koliko i koliko strana. Bićemo dužni, tako će u zakonu stajati, da dostavljamo parlamentima. Mi smo dužni, to bi trebala da bude obaveza komisije da dostavi tužilaštvima, da dostavi organima bezbjednosti koji bi trebali da proučavaju, da eventualno kroz te izvještaje vide da li postoje neki elementi za određene ljude da se utvrđuje krivična odgovornost. Izvolite.

Irena Antić: Ja se zovem Irena Antić, dolazim iz Sarajeva, novinar sam Federalnog radija. Dala sam danas prednost svim ovim predstavnicima udruženja žrtava ali s obzirom da već, pa skoro deceniju pratim ovu oblast željela sam da se uključim u raspravu. Prije svega, iako mislim da je ovo tek praktično u povoju cijela ova ideja i sama komisija mislim da za početak nije dobro to što danas od inicijatora ovdje u Srebrenici imamo samo gdju Teršelič, mislim da je to čak malo i neozbiljno, nema gdje Kandić koja bi ovdje bila vrlo važna kad se još nekako formira cijela priča i još važnije nemamo nikoga ko sad predstavlja BiH u tom samom jezgru, imamo samo površne informacije o tome šta se desilo sa predstavnikom iz BiH, koji je ušao u sve ove, Istraživačko-dokumentacioni centar odnosno g. Mirsad Tokača. Ja nisam potpisala inicijativu za REKOM i u skorijoj budućnosti nemam namjeru da je potpišem prije svega zato što, mnogi su to već rekli ovdje, ne nazire se još uvijek nikakva strategija ali dobro tu smo svi malo da doprinesemo tome, zato sugerisem da se što prije osim prioriteta svih prioriteta a to su udruženja žrtava angažuju i novinari i mladi ljudi kako bi, što reče kolega preko puta i akademici i kulturni radnici, znači kompletna struktura jednog društva koja bi se morala uključiti i ne raditi samo pojedinačno, naravno i pojedinačno ali i što prije ući u neki zajednički rad, neku zajedniču saradnju. Od emocija se nećemo nikad svi odvojiti a pogotovo ne žrtve, od njih to ne možemo ni očekivati, zato bi tu trebali biti ljudi drugih struktura koji će prići cijelom ovom problemu sa neke druge tačke. To je jedno, drugo, govorili smo o tome odakle početi. Naravno, to su svakako činjenice, bez tih činjenica ne možemo doći ni do istine, do pravde. Istinu znamo, pravdu moramo dostići. Odkale krenuti? Nije to ni 95. nije to ni 92. ali gđa Radojka, ako se ne varam rekla je ne možemo izbjeći 92. Naravno da ne možemo, jer smo juče imali Vlasenicu, imali smo Bratunac,

imaćemo skoro Zvornik, imaćemo Brčko, imaćemo Srbrenicu, i odlično znamo šta se dešavalo 92. Govoriti danas o tome da li je bilo agresije, koji je to oblik sukoba ovdje bio, mislim da je potpuno besmisleno čak i degutantno. Govoriti o sukobu tri strane, što se jako često pojavljivalo na nekim od konferencija gdje Nataše Kandić, govoriti o sukobu tri zaraćene strane potpuno je besmisleno. Mislim, opet kažem, nema ni smisla prema ovim žrtvama. Mislim da je neophodno otići daleko, daleko u 80-te pa zato kažem bili bi nam potrebni historičari, bili bi nam potrebni novinari, bili bi nam potrebni mladi ljudi. Ne možemo zaobići kraj osamdesetih godina, ne možemo zaobići samo jezgro političke, vojne elite, akademiju da ne spominjem, Srpsku pravoslavnu crkvu, jezgro oko Dobrice Čosića i kompletan taj krug koji je osmislio velikosrpski projekat. Nemojmo se lagati, velikosrpski projekat koji je za početak podrzumjevaao Drinu kao kičmu Velike Srbije a ne granicu između BiH i Srbije. To su stvari od kojih ne možemo pobjeći. Naravno uz dužno poštovanje prema svim žrtvama, civilnim žrtvama onim koji su stradali nevini, s bilo koje strane dolazili. Naravno, zločina je bilo na svim stranama. Razlika je u srazmjerama i razlika je u načinu, u strategiji koja je pripremana godinama i u odbrani, pokušaju odbrane golorukog naroda. Pogotovo kad govorimo o Istočnoj Bosni i o Krajini. Suočavanje sa prošlošću je jedan užasno težak proces ali je neophodan i u sve ovo ga treba uključiti, treba što prije početi ionako već kasnimo. Negiranje zločina, negiranje genocida je samo završna faza tog genocida. Meni je žao i gđo Radojka uz dužno poštovanje prema vašim stradalima, hvala Bogu vi imate svoje dijete, ono je živo i to mi je drago ali doći ovdje u ovu prostoriju gdje ja vidim barem šest majki koje nemaju svoje sinove, ne da ih nemaju nego ne znaju gdje su, a ne gdje su im pokopani a znam i jednu majku koja ove godine priprema dženazu svom sinu jedincu a ubijen je samo zato što se zvao Rijad mislim da je bez pijeteta prema žrtvama i bez empatije prema ovdje prisutnim ženama krajnje neljudski danas bilo reći to ovdje. Negirati agresiju, negirati sve ono što ste vi ovdje danas negirali. Hvala.

Vehid Šehić: Ja moram reći i polako ćemo privoditi kraju, samo momenat ja moram reagovati ovdje. Jeste vi predstavnici medija i imate pravo na iznošenje svojih činjenica ali nepoznavanje nečega ne daje nikom za pravo da zaključuje nešto. Umjesto Mirsada Tokače, odnosno IDC-a postoji Inicijativni odbor koji pokriva pet organizacija iz BiH i oni su nadomjestak za provođenje konsultacija u BiH. To je jedno, druga stvar: mi smo ovdje iznijeli određene stavove, s njima se vi apsolutno ne morate složiti ali govoriti da je nešto iluzorno, vi ipak niste spremni na dijalog a ja mislim da bi morali biti spremni na dijalog. Niko ovdje nije negirao genocid u Srebrenici, niko, mislim nijedan normalan čovjek neće to negirati jer postoje odluke i Suda, u krajnjem slučaju o svemu tome, i nije ja mislim, da nikom ne pada na pamet da to ovaj uradi. Ja govorim za nas Bosance i Hercegovce.

Irena Antić: Ja sam to rekla, izvinjavam se što Vas prekidam, rekla sam naravno da je žrtva žrtva. Molim Vas nemojte, čuli smo danas dovoljno toga. Ne moramo ići dalje od agresije i svih činjenica. Ja sam za dijalog jako spremna, pokazala sam to nebrojeno puta i zato sam danas ovdje. Nemojte.

Vehid Šehić: Ja Vas stvarno nisam prekidao, ja sam Vas pustio. Ne morate pa i to je kultura dijaloga. Da li se, e to je onaj problem što se mi ne znamo slušati a ovdje želimo i kad mi nešto ne godi uhu da ga saslušam pa ću onda nešto svoje reći. Vi

imate pravo na svoj stav i moram reći, u ovaj čitav proces uključeni su i predstavnici medija, uključeni su mladi, ja sam to rekao, uključene su i žene, kao posebna kategorija koja je po svim osnovama ugrožena u ovoj državi, uključena je akademska zajednica i u Zagrebu je bio upravo, jedan forum gdje su došli historičari, sociolozi, psiholozi i svi oni koji su kroz svoj rad vezani za ovu temu. Neinformisanost ne daje nikom pravo da nešto govori da nešto nije dobro uradjeno. Nego se treba dobro informisati pa onda doći i govoriti. Vi imate opet svoje pravo i svoje mišljenje ali dozvolite da i drugi ima pravo na svoje mišljenje i da li je nešto degutantno ili nije degutantno znači ja kao građanin ove države, poštivajući žrtve ne bi smio nikad da progovorim ni o čemu jer nisam doživio žrtvu. Ali ja sam smatrao da je moralna obaveza svih nas pomoći onima koji su stvarne žrtve ovog rata. Ja bih samo toliko. Molim Vas samo kratko da polako privodimo ovo..

Radojka Filipović: Ja ću se još jednom predstaviti, vidim da su me već neki zapamtili. Radojka Filipović, dolazim iz porodica srpske strane, srpskih žrtava i nijednog momenta nisam htela da uvredim nikoga ali ću opet zameriti organizatoru što na ovakav sastanak nije pozvao porodice iz reda žrtava srpskog naroda pa ja kao supruga ne bi govorila o zločinu nad srpskim stanovništvom nego bi se ovde pojavila Slavka Matić koja je 92. godine izgubila svoju kompletnu porodicu i mogla bi na istom osnovu da razgovara sa svim ovim majkama koje se ovde nalaze. Ovo je stvarno kap na punu čašu kada su srpske žrtve u pitanju i meni je žao što gđica ili gđa predstavlja medije na ovakav način bez informacija o svemu onome što se dešavalo na ovim prostorima, donosi svoj sud i ja bih sad definitivno trebala biti iznervirana i napustiti ovaj skup pa vi završite skup onako kako ste ga i počeli, diskriminatorski i govoreći samo o žrtvama iz reda jednog naroda. Ja opet neću da vređam, ja saosećam sa žrtvama iz sva tri naroda, ja poštujem bol svake majke jer on je neizmeriv. Reći ću, ovdje je prozvano moje dete kao da je ono krivo što je živo i što ne treba da živi ja trebam time da se tešim. Međutim, ja ću reći da moje dete nema ni brata ni sestru i meni je automatski uzeta mogućnost da moje dete ima sutra brata, sestru, oca, dedu, baku i sve one što čine jednu kompletnu porodicu. **Ja sam tu da izdržim sve ovo i da kažem da treba osnovati regionalnu komisiju REKOM iz razloga što pod broj jedan na taj spisak staviće se i svi oni zločini i nestali i poginuli iz reda srpskog naroda i ja ću bar tim delom biti zadovoljna jer ako nisam imala tu satisfakciju da bilo ko odgovara iz reda bošnjačkog naroda** a podsetiću kako su stradali moji, ja nisam o tome htela ni da govorim a reći ću da na kućnom pragu su došli iz Srebrenice 14. decembra 92.godine i ušli u moje dvorište, u moju kuću, pobili sve što su mogli pobiti, popalili i opljačkali i odneli i vratili se u Srebrenicu. Da li ste svesni činjenice da je tada u zatvor u Srebrenicu odvedena moja svekrva Dostana Filipović, moja jetrva Mira Filipović, dvoje dece, Nemanji je bilo 17 meseci, Oliveri tri godine. U Srebrenički zatvor je odveden i Brano Vučetić kome su to jutro ubili oca, majku, brata i imao je samo devet godina. Brano Vučetić nije danas ovde ali na neki sledeći sastanak nadam se da ću biti pozvana dovešću ga da vam kaže kako je on za nekoliko dana zaboravio da čita i piše. Meni je žao što vi tako mislite i meni je žao da, ako vi ostali smatrate da ja ne treba da budem ovde ja ću napustiti.

Vehid Šehić: Ma ne smatra niko, nemojte tako reagovati .

Vehid Šehić: Evo ovako. Samo da završimo ovo dvoje, onda da polako završimo. Evo izvolite vi i polako ćemo privoditi kraju. Valjda ćemo uz ručak imati mnogo više dobre volje.

Stanojka Tešić: Evo ovo je možda jedan i primjer i vjerujte čvrst dokaz da je Koalicija REKOM bila potrebna i ona je potrebna. I ono što bi dobro možda bilo da se eventualno još jedne konsultacije ovdje negdje urade na regiji, na regiji znači ovaj istočni dio sad ali bi dobro bilo da budu uključena i zastupljena sva udruženja koja predstavljaju žrtve. Ono za šta sam ja do sada, šta je mene ponukalo to su konstatacije koje sam čula sada od predstavnice neke medijske kuće. Mi imamo dalje u BIH medijske kuće koje zastupaju jedan stav i imaju izgrađeno nešto ili neku definiciju. Pazite, mlada djevojko ja ne znam definiciju rata. Ja sam kao građanka bivše Jugoslavije bila povrijedjena definicijom rata koju je Hrvatska, hrvatski taj, ja ću kao što je rekao maločas drug Vehid Šehić, ja ću da sačekam da presude koje se sada dešavaju, one nama daju definiciju rata. Ne može niko ih negirati niti će negirati da je u Srebrenici bio genocid. On je bio. Ne može niko negirati da ovdje nije bilo dijelova vjerskog rata. Zašto je onda neko ubijen samo zato što se tako zvao? Kako možete da date Vi, Vi ste nama davali, ne Vi, nego mediji. Ja bih voljela da bude od 81. godine kad je počeo taj medijski rat ali ovo je posao gdje žrtve, porodice znači koje su izgubile svoje imaju pravo i vjerujem definiciji da će pored historičara učestvovati i ovi ali onda ćete vi kao medijska kuća izvijestiti građane koji je karakter rata bio u BIH.

Vehid Šehić: Hvala velika. Mladen. Molim te, molim te javio si se dobićeš i ti riječ. Da ispoštujemo. Evo i mladim, ionako smo dobili kritike nema mladih.

Mladen Stjepanović: Hoću prije svega da vas pozdravim i da mi je drago da je se desilo i ovo u Srebrenici i mislim da je ovaka stvar potrebna u BiH da dodje do ostvarenja ovog regionalnog. Ono što želim da kažem, problem je ovdje što postoji rivalitet između organizacija žrtava. Rivalitet je veliki, ne dozvoljava se jedni drugima, da govorimo o tome. Druga stvar, i kad čovjek želi da kaže, kao što sam ja maloprije, vi mene ovdje, većina, poznajete i znate šta je se meni ovdje desilo u ovom gradu i sve da mi je otac ostao kao Srbin sa svojom majkom i ubijen je i dan danas pokušavamo da ga pronađemo. Maloprije, kada sam htio kontakt na pauzi sa gospodom Kadom da pričamo o zločinima ja sam rekao šta je se meni desilo. Ona je napala mog oca, on je palio kuće u neznanju ko sam ja i šta sam ja. Odmah je bio napad, on je palio, ubijao i pitaj Boga šta je drugo sve radio a uopšte to nije radio. Nema tog dijaloga između ljudi, između žrtava da bi jedni druge saslušali, samo se znamo tako napadati. I to je jedan najveći problem u ovom gradu. A većina ljudi ovdje zna koliko je moj otac pomogao Bošnjacima, evo Amire, Vi znate. Gđo Hatidža, Vi znate. Ali osobe koje ne znaju tako na pamet počinju da lažu i provociraju i pitaj Boga šta koje ostalo priče postoje. To je jedan najveći problem u ovoj BiH. Hvala vam puno.

Kada Hotić: Ja moram samo repliku...

Vehid Šehić: ne, znate

Kada Hotic : Svi Srbi koji su ostali u ovom gradu, ja sam sa Starog grada, Tanto palikuća palio kuće po Srebrenici. Ako sam pogriješila Bato i Tanto ja se mladiću izvinjavam nije njegov otac Tanto, to je Bato ali ja se sada ne sjećam a on je evo hvala Bogu živ i zdrav za razliku od mog Samira nema i nema mog brata jednog, drugog, trećeg. Mi bi te ubili sigurno. Izvini, ne znam ja šta ti hoćeš, šta ti je otac radio.

Vehid Šehić: Molim vas, molim vas, nemojte sada da kvarimo.

Kada Hotic: Jednu stvar moram reći.

Šehić: Samo malo, molim vas, molim vas, molim vas.

Kada Hotic: Mi ovdje preko, jedni drugima ovo ono. Gospođa koja je iznosila svoj problem, ja joj priznam to je njen problem, to je njena žalost, to je njena tuga, ima pravo da kaže. Ali ne, saosjećam, saosjećam, ali vjerujte da ste bili naoružani i sposobni braniti se, tukli ljude one oko sebe pa ste vjerovatno napadnuti zbog toga a mi ovdje nismo imali sa čim.

Vehid Šehić : Molim vas, molim vas. Nemojte iznositi neke stvari, nemojte, nemojte ovdje mi ne bi trebali jedni druge da optužujemo. Evo samo Amir.

Amir Kulaglič: Samo trenutak , molim vas. Molim vas za trenutak pažnje. Molim vas, strpljivo slušamo jedni druge. Molim vas, ako je neko došao ovdje sa ciljem da nas rastjera stalnim upadicama i provokacijama mislim da neće uspjeti. Molim vas,ono što se desilo meni i mojim nije opravdanje da ja mogu da kažem da je se svakom trebalo desiti i svašta. Ako hoću ja da neko saosjeća sa bolom mog, mojim bolom onda moram, molim vas , najmanje što mogu to je da saslušam druge. Ako je neko došao ovdje da nas rastjera, ne može, nećemo se rastjerati, ali najmanje što treba to je da u miru slušajući jedni druge ovo privedemo kraju. Molim vas, ovo je konsultativni proces u koji se neko uključuje slobodno, da ili ne. Može da ne pristupi danas, može da pristupi za godinu, može da ne pristupi nikad, molim vas. Mi smo htjeli stvoriti prostor da svako može doći da slobodno iznese svoje mišljenje, svoj stav, ali bez obaveze da ga neko vrijeđa, molim vas. Zadržimo dostojanstvo kao ljudi jer smo zreli, ozbiljni ljudi, predstavljamo zrele, ozbiljne organizacije koje imaju zrele, ozbiljne ljude. Molim vas, kratko ćemo dati Džidži šansu. Molim Vas, gđo Džidžo ako želite ponovo otvoriti pitanje.

Hatidža Mehmedović: Nemoj molim Vas ja sam uvijek. Vi znate da je 80-tih godina da su bila samo dva meni se čini kanala televizijska, da su se mogla gladati, beogradski i sarajevski. Hoću samo ovo da reknem, kad su u pitanju mediji, kad je pobijena bošnjačka, kad su istjerani i što je se pobilo-pobilo, što je uspjelo da pobjegne to je pobjeglo, prvo da pobrojimo Gerovi, Zilići, Nurići, Johovače, Zaklopača nije, Bešići, Češma, Štedrić, Štedra, Djile i tako dalje da ne brojim, Žutica, ne mogu sad odmah izbrojati sad odmah sve usput Pomol, Medjedi, Zamećka, nije Zamećka nekako drugo mjesto. 12 sela za jedan dan je protjerano, što je pobijeno pobijeno, što je stignuto to je pobijeno koja sela su opkoljena izjutra to su pobijena,

zametena a koja su uspjele pobjeći pobjegla su. Dok uveče na TV bio je Mehmedović Šaban, policajac u Lazarevcu, prvi rođak mog muža i na televiziji gleda i kaže danas su ušle muslimanske snage i pobile su to mjesto Medjede, Češmu i to da ne nabrajam ova sela koja sam nabrojila i Djile, na kraju je ostalo Djile, Johovača i tako. A znao je da su to sve Bošnjačka sela. Mislim, da nije tu bilo srpskih kuća, jest Derventa tu najbliža i Milići najbliži. I kad je to završeno otišao mu je sutradan sestrić Fadil u Srebrenicu da se čuje sa amidžom, da pita šta će sa nas biti jer mi nismo, stvarno nismo mi znali. Mi da smo razmišljali na rat, da smo mislili o ratu vjerovatno danas bi imali više djece, više mladih. Nego, mi smo mislili, imali smo povjerenje. Imali smo međusobno povjerenja da neće do toga doći jer nismo znali šta se radi, kakav se plan krojio prije i 50 godina rata. I pitao je on, on je zovno svog amidžu i pitao. Pitao ga amidža šta radiš kaže Fadile kaži mi ima li srpsko selo Pomor, kaže pa nema amidža, ima li srpsko selo Djile, pa nema amidža. Kaže dobro Fadile, nećemo dalje pričati jer i tada je prisluškivano i hoću da rekнем, od naših istina, od naših povjerenja mi prvo nemamo državu, nećemo da pogledamo istini u oči i sve ovo što se radi, vjerujte, mi danas, tražimo, ja svoje blago tražim u grobu, u grobnici. Nema blaga, nema neke valute, zlata, dragulja, bilo šta da može zamijeniti ono što se nalazi u grobnici. Učinimo sve da nadjemo sve nestale, učinimo sve da se ovo ne desi, ne ponovi ponovo našoj djeci koja će doći za sto godina na ovaj svijet ovdje. Ali što je najžalosnije, što hoće da se zamotaju krupne stvari u celofan, da se stave u kraj, da odmaknu s vremenom. Ako bude jedan zločin da odmakne s vremenom brže će nam se vratiti nego što smo zamislili da će nam se odmaći a mi poznajemo vrlo dobro zločince, oni sad stoje na jakim mjestima, donose jake odluke i tako da ovo stanje stoji kako jeste. Međutim, koliko god mi tražil, a znadu i oni što stoje i donose velike odluke šta su počinili, šta su radili. Da su klali i ubijali. I znaju za masovne grobnice ali neće da progovore. Kako ih natjerat? Njih komisija nijedna ne može natjerat. Prije će on sebe ubiti nego to progovoriti. Ja mislim da mi moramo se pozabavit svim tim. Juče došla jedna delegacija od pet osoba u moje mjesto, Vidikovac, ja sam bila na dženazi. I prisiljavali su ljude da plate televizijsku pretplatu što nisu imali naloga ni bilo čega da dodju ljudima na vrata. Ima čovjek sa dvoje djece koji živi i oni su njemu jurnuli u kuću i davali su uslove: Za dvije minute ima da daš 500 maraka, toliko maraka, nit ima napismeno koliko ništa, i davali su uslove po dva minuta rok ti je da daš toliko i toliko para. Čovjek kaže, ja neam tih para. Imaš i jurno mu je u kuću. Čovjek je rekao sačekaj, uzme televizior iznese pred vrata i baci televizior: eto, nit imam para niti ću više imati televizior. I taj televizior mu je poklonjen da mu djeca imaju odakle gledati. Mislim, mi prvo se trebamo pozabavati pravima: pravo na život, pravo da ima svaki čovjek pravo na život ali isto pravo. Mi nemamo zakona, mi nemamo države, mi nemamo ništa. A mi pričamo o nekim kulama i gradovima al od toga nema ništa. Narode, nama treba sloboda, nama trebaju ista prava koja će kačiti svakog čovjeka u BiH, a mi smo ovdje obespravljeni. Ali isto tako su obespravljeni i oni koji idu tamo u onu svoju kuću odakle su protjerani odnekle ili su ošli dobrovoljno jer i 96. je isto jako pomogla i imamo ovaki problem koji imamamo. Nažalost, ali ipak Daytonon nije Sveto pismo. Pa koliko studenta ne bi završilo fakultet kad danas dobije na pismenom neispravno, al Dayton ipak nije Sveto pismo, nije Kur an da se ne može popraviti, da se ne može uraditi nešto, da svaki čovjek ima pravo na život, ima ista prava. Da imam pravo kao moj komšija a i moj komšija da ima pravo kao ja. Toliko.

Amir Kulaglič: Hvala. Hvala gđi Mehmedović. Javio se Mevludin i ja bih zaključio, molim vas, zato što imamo već gore neke, već je čovjek gore sve pripremio, zvao nas je nekoliko puta, molim vas. Konsultacija će biti još, vjerovatno u Zvorniku. Vjerovatno će kasnije biti udružene neke regije i tako dalje, al da ne širimo Mevludin je htio minutu ne bi bio red da mu ne damo tu šansu. Izvoli Mevludine

Mevludin Lupic: Zaista, ja ću pokušati da budem kratak i evo ovdje svima ovako sa ovog mjesta poručiti da ne oduzimamo jedni drugima ono osnovno ljudsko pravo. Ja zaista ne vidim u diskusiji ove gospođice Irene ne znam zašto je iziritirala mnoge ovdje. Ne znam zašto, zašto ne dozvoliti da svako iznese svoje mišljenje. Pa ja sam zaista danas i mislio da imamo pravo da iznesemo svoje mišljenje ovdje i da se saslušamo. Da kažemo ono šta mislimo. Gospođica misli na svoj način i da li je u pravu ili nije nismo valjda mi koji ćemo ocjenjivati njeno mišljenje. To je njeno osnovno ljudsko pravo da misli onako kako ona misli i da govori, naravno, onako kako ona misli. Ne može ovdje ako u mojoj diskusiji neko se nađe prozvan, ja ne znam zašto, zašto se odmah iritiramo na određene stvari. Ovo su konsultacije, one traju, ali ću ja još jednom samo da pokušam da kažem jednu rečenicu, kad su u pitanju konsultacije. Zaista ovdje se postavlja jedno pitanje: koja udruženja porodica zarobljenih i nestalih tj. žrtava zaista žele ući u ove konsultacije, zaista žele ovu komisiju da je vide nekakvu koja će biti profesionalna, koja će biti nepristrasna da se prije sljedeće konsultacije zaista odredimo i da pokušamo dalje nastaviti da ne dužimo ni ovo vrijeme koje danas, evo i svi smo iscrpljeni. Kako bi mogli biti efikasniji u daljem radu i svemu ostalom. Toliko od mene i hvala.

Amir Kulaglič: Hvala Mevludine, ja se izvinjavam ako je se još neko javio. Molim vas, ja bih vas zamolio da ovo danas zaključimo. Molim vas, u vašim materijalima koje ste dobili ima izjava o pristupanju tako da svako ima pravo da u svoje lično ime ili u ime organizacije koju predstavlja potpiše izjavu ili ne potpiše, molim vas. Druga stvar, mediji jesu bitan segment građanskog društva zato i nisu zaobiđeni u konsultativnom procesu ali su svoje specijalne konsultacije gdje mogu mediji razgovarati na svom nivou. Hvala gđici koja je danas došla među nas da nam iznese svoj stav, ja mislim da je to bio više lični stav nego stav kuće koju predstavlja. Ručak će biti gore kod Abdulaha Purkovića, restoran se zove Misirlije. Molim vas, ono šta je poenta, čime bi ja htio da zaključim, molim vas, jeste vrijeme. Vrijeme nije saveznik onih koji traže istinu o svojim nestalim, poginulim, zarobljenim i odvedenim i zato, molim vas, udružimo se, nadjimo zajedničke stavove, uključimo se u Koaliciju ali aktivno, dajmo svoj doprinos procesu koji će rezultirati jednom neovisnom, nepristrasnom komisijom i da, molim vas, i da na kraju ovog konsultativnog procesa dobijemo komisiju kojom ćemo svi biti zadovoljni jer je utvrdila bar dio one istine za koju se svako od nas bori. Još jednom hvala vam na pažnji, što ste došli, ovo nisu zadnje konsultacije, vjerovatno će ih biti još. Hvala živi i sretni mi bili.

